T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEVBE SÛRESİNİN KIRÂATLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

Lokman ŞAN

Diyarbakır 2016

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEVBE SÛRESİNİN KIRÂATLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

Lokman ŞAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Hacı ÖNEN

Diyarbakır 2016

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Tevbe Sûresinin Kırâatlar Açısından İncelenmesi" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

□ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

□ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

□ Tezimin … yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

..../..../.....

Lokman ŞAN

KABUL VE ONAY

Lokman ŞAN tarafından hazırlanan Tevbe Sûresinin Kırâatlar Açısından İncelenmesi adındaki çalışma, 20.04.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Tefsir Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nurettin TURGAY

Yrd. Doç. Dr. Kutbettin EKİNCİ

Yrd. Doç. Dr. Hacı ÖNEN

ÖNSÖZ

Kur'ân, en son nâzil olan semavî kitaptır. Onun hükümleri ve okunuşu kıyamete kadar devam edecektir. Onun hükümleri Allah tarafından insanlığa öyle bir şekilde iletilmiştir ki, diğer semavî kitapların aksine gün geçtikçe değerini korumakta, her zaman taptaze durmaktadır. Zamanın ve şartların değişmesiyle bile bu hükümler, ihtiyaçlara cevap verebilmektedir. Bu ilahî kitabın hükümleri gibi lafızlarının okunuşu da kıyamete kadar sürecektir. Kur'ân'ın okuyuş şekillerinin de hükümleri gibi, değişen zaman şartlarına göre insanların ihtiyaçlarına cevap verebilmesi gerekmektedir. İşte burada "Kırâat İlmi" devreye girer. Kur'ân'ın yedi harf üzerine nâzil olduğu gerçeğinden yola çıkılarak ortaya çıkan bu ilim, değişik lehçelere sahip Arap kabilelerinin ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu ruhsat sayesinde değişik kabileler kendi lehçeleriyle Kur'ân okuyabilmişlerdir. Kur'ân âyetlerindeki bazı kelimeler kırâat âlimleri tarafından farklı okunabilmektedir. Bu okuyuş farklılıkları ayetlerin anlamına etki eder. Bundan dolayı kırâat ilmi, Kur'ân ayetlerinin iyi anlaşılabilmesi için önemli bir rol üstlenmektedir. Biz de çalışmamızda bu hususları göz önünde bulundurarak Tevbe sûresindeki anlama etki eden kırâat farklılıkları üzerinde durduk. İlk önce bu farklılıkları tespit ettik. Daha sonra kimler tarafından hangi şekillerde okunduğunu ve anlama nasıl bir etki ettiğini açıklamaya çalıştırk. Gayret bizden tevfîk Allah'tandır.

Lokman ŞAN

Diyarbakır -2016

ÖZET

Kırâat ilmi, Kur'ân kelimelerinin yazılış ve okunuş şekilleriyle ilgilenmesi açısından Kur'ân ilimleri arasında büyük bir öneme sahiptir. Kur'ân'ın nâzil olduğu ilk günden beri var olduğu kabul edilen bu ilim, çeşitli evrelerden geçmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir.

Kırâat ilminin konusu olan Kur'ân kelimelerinin yazılış ve okuyuş şekilleri, âyetlerin anlamlarına etki eder. Bir âyet, içinde kırâat ilmi açısından farklı okunabilecek bir kelime bulunduğu zaman farklı anlamlar kazanabilmektedir. Biz de bu çalışmamızda Tevbe sûresinde geçen bazı kelimelerin farklı okuyuş şekillerini ve bu okuyuş şekillerinin kelimelerin veya âyetlerin anlamında nasıl bir değişikliğe yol açtığını açıklamaya çalıştık. Bunu yaparken de sadece mütevatir kırâatları göz önünde bulundurduk. Konunun uzaması ve dağılması endişesiyle mümkün olduğu kadar şâz ve müdrec gibi kırâatlara değinmedik.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kırâat ilmiyle ilgili bilgi vermeye çalıştık. Kırâat ilmi başlığı altında, kırâat ilminin ta'rifi, konusu ve gayesi hakkında kısa kısa bilgiler verdik. Kırâat ilminin geçirdiği aşamalar başlığı altında Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabe ve tabiîn döneminde kırâatların durumu hakkında bilgi verdikten sonra kırâat İmâmları ve râvileri hakkında yine kısa bilgiler sunduk.

İkinci bölümde ise Tevbe sûresinin ismi, nüzulü, âyet sayısı, besmele ve sûrenin içeriği ile ilgili bazı önemli bilgiler verdik. Yine bu bölümde Tevbe sûresindeki farklı okunan kelimeler üzerinde durmaya çalıştık. Bu kelimelerin kırâat

âlimleri tarafından nasıl okunduğu ve bu okuyuş şekillerinin ayetlerin anlamına nasıl etki yaptığını açıklamaya çalıştık. Çalışmamızın sonuna Tevbe sûresindeki bütün kırâat farklılıklarını bir şema ile göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler

Tevbe sûresi, Kırâat, Mushaf, Kurrâ,

ABSTRACT

Qira'at science due to its interest in forms of writing and reading of the Quran words, has a great importance in the sciences of the Quran knowledges. This knowledge, which be accepted its entity since the first day of the revelation of the

Qur'an, has passed through various stages and was able to survive until today. Forms of writing and reading of the Quran words which are subject of qirae/recitation science act on the meaning of the verse. A verse can has different meanings when a word found which can be read in different in terms of Qira'at science.In this study, we tried to explain different forms of the Qira'at of some words which are in surah Tawbah and how these recitation forms lead to change the meaning of the words or the verses. While doing this, we have taken into consideration only mutewatir Qira'at. With the worry of extension and dissemination of the subject, we have not mentioned the exceptional and mudrej recitation as much as possible.

This study consists of two parts. In the first chapter, we have tried to give information about the Qira'at science. Under the title of Qira'at science, we have gave brief information about description, subject and purpose of recitation science. Under the title that progress of Qira'at science, after giving information about the status of the Qira'at in the period of the Prophet, the sahabeh and tabeen, we also have presented information on recite imams and their narrators.

In the second part, we have gave some important information about the name, the number of verses, basmala and content of surah Tawbah. Also in this section, we have tried to focus on words which read in different in Tawbah surah. We have tried

to explain how these words read by recite scholars and how these different recitation ways effect on the meaning of the verses.At the end of our study, we have tried to show all the recitation differences in surah Tawbah in a scheme.

Key Words

Sura of Tawbah, Qira'at, Mushaf, Qurra.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **II**

ABSTRACT ..... **IV**

İÇİNDEKİLER ..... **VI**

KISALTMALAR ..... **IX**

GİRİŞ **1**

A-ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ **1**

B-ARAŞTIRMANIN METODU **2**

C-İSLAM ÂLİMLERİ GELENEĞİNDE ARAŞTIRMA METODU **3**

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRÂAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1 KIRÂAT İLMİ **9**

1.1.1 Kırâatın Tarifi 12

1.1.2 Kırâat İminin Konusu 13

1.1.3 Kırâat İminin Gâyesi 17

1.2 KIRÂAT İLMİNİN GEÇİRDİĞİ AŞAMALAR **18**

1.2.1. Hz.Peygamber (s.a.v.) Dönemi 18

1.2.2 Hz. Ebû Bekir Dönemi 19

1.2.3. Hz.Osmân Dönemi 20

1.2.4 Tabiîn Dönemi 21
1.2.5 Gelişme Dönemi 22
1.2.6 Kırâat İmâmları 22
1.2.6.1. Nâfi' b. Ebî Nuaym (ö. 169/785) 23
1.2.6.2. Abdullah b. Kesîr (ö. 120/738) 25
1.2.6.3. Ebû Amr el-Basrî (ö. 154/771) 27
1.2.6.4. İbnu Âmir eş-Şâmî (ö. 118/736) 29
1.2.6.5. Âsım b. Ebî'n-Necûd (ö. 127/ 745) 31
1.2.6.6. Hamza b. Habîb el-Kufî (ö. 156/773) 33
1.2.6.7. Kisaî el-Kûfî (ö. 189/805) 35
1.2.6.8. Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' (ö. 130/747-48) 37
1.2.6.9. Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî (ö. 205/821) 39
1.2.6.10. Halef b. Hişâm el-Bezzâr (ö. 229/844) 41
1.2.7 Şâtibiyye ve Dürre Tarîkine Göre Kırâat İmâmları ve Rumuzları 44
1.2.8 Teysîr Tarîkine Göre Kırâat İmâmları ve Rumuzları 45
1.2.9 Tayyibe Tarîkine Göre Kırâat İmâmları ve Rumuzları 46

İKİNCİ BÖLÜM

TEVBE SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ VE KIRÂATLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

2.1 TEVBE SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ 47
2.1.1 Tevbe Sûresinin Mushaftaki Yeri 48
2.1.2 Tevbe Sûresinin İsimleri 49
2.1.3 Tevbe Sûresinin Nüzûlü 51
2.1.4 Tevbe Sûresinin Âyet Sayısı 51
2.1.5 Tevbe Sûresi ve Besmele 53
2.1.6 Tevbe Sûresinin İçeriği 60

2.2 TEVBE SÛRESİNİN KIRÂATLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ 60
2.2.1 Tevbe Sûresindeki Alama Etki Eden Kırâat Farklılıkları 61
2.2.1.1 On ikinci Âyet (أَيْمَان) Kelimesi 61

2.2.1.2 On yedinci Âyet (مَسَاجِدَ) Kelimesi 66
2.2.1.3 On dokuzuncu âyet (عِمَارَةَ-سِقَايَة) kelimeleri 70
2.2.1.4 Yirmi Birinci Âyet (يُبَشِّرُ) Kelimesi 73
2.2.1.5 Yirmi Dördüncü Âyet (عَشِيرَتُكُم) Kelimesi 75
2.2.1.6 Otuz Yedinci Âyet (يُضَلُّ) Kelimesi 78
2.2.1.7 Kırkıncı Âyet (كَلِمَةُ) Kelimesi 81
2.2.1.8 Altmış Altıncı Âyet (نَعْفُ) ve نُعَذِّبْ) Kelimeleri 83
2.2.1.9 Doksanıncı Âyet (الْمُعَذِّرُونَ) Kelimesi 86
2.2.1.10 Doksan Sekizinci Âyet (السَّوْءِ) Kelimesi 88
2.2.1.11 Yüzüncü Âyet (وَالْأَنْصَارِ) Kelimesi 90
2.2.1.12 Yüzüncü Âyet (تَحْتَهَا) Kelimesi 93
2.2.1.13 Yüz Yedinci Âyet (وَالَّذِينَ) Kelimesi 94
2.2.1. 14 Yüz Dokuzuncu Âyet (أَسَّسَ بُنْيَانَهُ) Kelimeleri 97
2.2.1.15 Yüz Yirmi Altıncı Âyet (يَرَوْنَ) Kelimesi 100
2.2.2 Tevbe Sûresindeki Kırâat Farklılıkları 102
2.2.2.2 Tevbe Sûresindeki Kırâat Farklılıkları Şeması 103

SONUÇ 110

KAYNAKÇA 112

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
Ar.	Arapça
bk.	Bakınız
böl.	Bölüm
bs.	Baskı, basım
C.	Cilt
DÜ	Dicle Üniversitesi
EU	European Union
Hz.	Hazreti
mad.	Madde
Nu.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
vr.	Varak
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

A-ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Hiç şüphesiz ki İslamî ilimlerin ana kaynağı Allah'ın kelamı olan Kur'ân'dır. Kur'ân sûrelerden, sûreler ayetlerden, ayetler ise kelimelerden oluşmaktadır. Kırâat ilmi, Kur'ân kelimelerini konu edinen bir ilimdir. Bundan dolayı da İslamî ilimler arasında büyük bir öneme sahiptir.

Kur'ân kelimeleri üzerine yapılacak olan bir araştırmanın ana unsurunu, o kelimelerin yapısı ve telaffuzü oluşturmaktadır. Bundan dolayı Kur'ân âyetleri üzerinde araştırma yapılırken kırâat ilmini gözönünde bulundurmamak bu araştırmanın eksik kalmasına neden olacaktır.

Kırâat ilminin konusu Kur'ân kelimeleridir. Kırâat ilmi bu kelimeleri detaylı bir şekilde inceler. Bu kelimelerin Hz. Osmân Mushaflarında yazılış şekilleri ve telaffuz biçimleri bu ilmin ana unsurunu oluşturmaktadır.

Kırâat ilmi Kur'ân kelimelerini usûl ve ferş olmak üzere iki başlık altında inceler. Usûl bölümünde med, idğâm, izhâr vs. konuları inceler. Bu kuralların kimler tarafından nasıl uygulandığı hakkında detaylı bilgi verir. Ferş bölümünde ise kelimelerin farklı okuyuşları üzerinde durur. İhtilaf konusu olan kelimeleri tespit eder ve bu kelimelerin kimler tarafından nasıl okunduğu hakkında bilgi verir.

Tabakâtü'l-Kurrâ', kırâatların çeşitleri, kırâat vecihleri, kırâat adâbı ve tecvîd ilmi gibi konular Kırâat ilminin kapsamı içine girmektedir.

Konusunun önemine binaen Kırâat ilmi de büyük bir öneme sahiptir. Çünkü kırâat ilmi sayesinde Kur'ân kelimeleri doğru bir biçimde telaffuz edilir. Yine bu ilim sayesinde Kur'ân kelimelerinin doğru yazılış şekli tespit edilir.

B-ARAŞTIRMANIN METODU

Bu çalışmamızda Tevbe sûresini ele alacağız. Tefsîr veya sûre çalışması yapılırken o çalışmanın hangi çerçevede yapılacağı önem arzeder. Çünkü bir çalışmanın bütün çalışma alanları kullanılarak yürütülmesi neredeyse imkânsızdır. Bu durum bizim çalışmamız için de geçerlidir. Şöyle ki; Tevbe sûresini dil, rivâyet, kırâat, belagât gibi birçok açıdan incelemek mümkündür. Eğer bütün bu alanları kapsayacak bir çalışma yapmaya çalışırsak hem çalışma uzar hem de verimli bir çalışma olmaz. Bundan dolayı biz, Tevbe sûresini kırâatlar açısından incelemeyi uygun gördük.

Çalışmamızda Tevbe sûresindeki kırâat farklılıkları ve anlama etkisi üzerinde durmaya çalışacağız. Bunu yaparken de Mütevatir ve meşhûr kırâatları esas almaya gayret göstereceğiz. Önemli bulduğumuz hususlarda şâz, müdrec ve diğer bazı kırâatlara da değineceğiz.

Tevbe sûresindeki anlama etki eden sahih kırâatları incelemek ana hedefimizdir. Aksi takdirde amacımız sûrede geçen bütün kırâat farklılıklarını incelemek değildir. Buna gerek de olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü Tevbe sûresinin hemen hemen her âyetinde şâz ve ahâd kırâat ihtilafları bulunmaktadır. Bu ihtilafların çoğu kayda değer ihtilaflar değildir. Nitekim bu ihtilafların ekseriyeti anlama önemli bir etki etmemektedir.

Çalışmamızda ilk önce ihtilaf konusu olan kelimeleri tespit edeceğiz. O kelimelerin hangi kırâat âlimi tarafından nasıl okunduğunu açıklayacağız. Daha sonra o kelimelerin anlamı üzerinde duracağız. Kelimelerin ayetin anlamında nasıl bir etki yaptığını açıklayacağız. Bu hususları belirttikten sonra o kelimelerle ilgili kayda değer bir husus varsa onu da izah etmeye çalışacağız. Gerekli gördüğümüz yerlerde kelimelerin içinde geçtiği ayetin nüzûl sebebini de vereceğiz. Konumuzun sonuna kelimelerin geçtiği ayetin on kırâata göre okuyuş şemasını ekleyeceğiz.

Şimdi de kullanacağımız metodla doğrudan bağlantılı olması nedeniyle İslâm âlimlerinin bir ilmi veya konuyu araştırırken uyguladıkları yöntem ve metodlar üzerinde duracağız. Bizim konumuz da İslâmî ilimler içinde değerlendirildiğinden İslam âlimlerinin araştırma metodları üzerinde durmanın uygun olacağını düşünüyoruz. Bu çerçevede klasik eserlerde mebâdi-i aşere olarak bilinen on husus üzerinde duracağız.

C-İSLAM ÂLİMLERİ GELENEĞİNDE ARAŞTIRMA METODU

Bir mesele hakkında çalışma yapılmak istendiğinde bu çalışma belli konu ve kurallar çerçevesinde yapılmalıdır. Uygulanacak yöntemler belirlenerek çalışmaya başlanmalıdır. İslam âlimleri bir ilme başlarken o ilim hakkında bazı bilgilerin bilinmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Çünkü başlangıçta hakkında bilgi sahibi olmadığımız bir konuyu veya ilmi tam anlamıyla analiz etmek ve açıklamaya çalışmak doğru değildir. Dolayısıyla bir konu veya ilme başlayan birinin o konu veya ilim ile ilgili aşağıda açıklayacağımız on hususu bilmesi gerekmektedir. Şimdi hem bu on hususu hem de bu hususlar çerçevesinde kendi çalışmamızın nasıl bir aşamadan geçeceğini açıklamaya çalışacağız.

1. İlmin/Araştırmanın İsmi

Bir ilme başlamadan önce o ilmin literatürdeki ismi bilinmelidir. Çünkü ismini dahi bilmediğimiz bir şey hakkında söz söyleme hakkına sahip olamayız. Ayrıca bir ilmin veya araştırmanın ismi onun içeriği hakkında bir önbilgi verme mahiyetinde olmalıdır. Bizim burada işleyeceğimiz ilmin adı kırâattır. Bilindiği gibi kırâat, bütün Kur'ân kelimeleriyle ilgilidir. Biz ise bu çalışmamızda Kur'ân sûrelerinden sadece Tevbe sûresini işleyeceğimiz için konumuzun isminin Tevbe Sûresinin Kırâatlar Açısından İncelenmesi olarak belirlenmesini uygun gördük.

2. İlmin/Araştırmanın Ta'rifi

Bir ilme başlamadan önce o ilmin ta'rifini bilmemiz gerekmektedir. Ta'rifler, o ilim ile ilgili bütün fertleri içine alacak şekilde olması gerektiği gibi, o ilmin dışındaki hususları da dışarıda bırakacak şekilde olması gerekmektedir. Bir ta'rif bu hususları taşımıyorsa diğer bazı ilimleri içine alma ihtimali olacağından doğru ve tam

bir ta'rif değildir. Şimdi bir ta'rifin nasıl efradını cami' ağyarını mani' olduğunu İbnü'l-Cezerî'nin kırâat ilmi ta'rifi üzerinden görmeye çalışalım. İbnü'l-Cezerî'nin kırâat ilminin ta'rifi şöyledir; "*Kırâat ilmi, Kur'ân kelimelerinin eda biçimini ve bu kelimelerdeki ihtilafı, nakleden kişiye nisbet ederek bildiren ilimdir*."[1]

Bu ta'rif, kırâat ilminin tüm hususlarını içine almakta, onun dışındaki ilimleri ta'rifin dışında bırakmaktadır. Bunu açıklayacak olursak, kırâat ilmi Kur'ân kelimeleriyle alakalıdır denildiği zaman tefsîr, nahiv, sarf, belâğat ve diğer bazı ilimler de ta'rifin içine girer. Zira o ilimler de Kur'ân kelimeleriyle ilgilidir. Ta'rifte bu kelimelerin eda biçimi ve farklılıkları denildiği zaman ise bu ilimlerin çoğu ta'rifin içinden çıkmakla beraber sarf gibi bazı ilimler yine ta'rifin içinde kalmaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin kırâat ilminin ta'rifine eklediği "*nakleden kişiye nisbet ederek bildiren*" ibaresi diğer bütün ilimleri ta'rifin dışında bırakmaktadır. Çünkü kırâat ilmi dışında herhangi bir ilim bu hususların tümünü içermemektedir.

3. İlmin/Araştırmanın Konusu

Bir araştırma yapmadan önce o araştırmanın konusu bilinmelidir. Konu, fazla geniş bir alana sahip olmayıp bağlayıcılığını elimizde tutabileceğimiz bir şekilde olmalıdır. Eğer araştırma için sınırlı bir konu belirlenmezse konu genişler ve dağılır. Burada bizim çalışma yapacağımız konunun ana başlığı kırâattır. Şayet biz ana başlıktan bir alt başlık seçmeyip sadece ana başlığı temel alarak bir çalışma yapmaya kalkışırsak doğru bir araştırma yapmış olamayız. Zira kırâat ilmi çok geniş bir alana sahiptir. Bu ilim ile ilgili binlerce eser ortaya konulmuştur. Böyle bir başlık altında bizim bütün bu çalışmaları araştırmamız gerekecek ki bu mümkün değildir. Dolayısıyla biz de çalışmamızın konusunu daraltmak zorunda kaldık. Kırâat ilmiyle bağlantılı onun ana teması içinde Tevbe sûresini işlemeye karar verdik. Tevbe sûresinin tüm detaylarıyla incelenmesi halinde yine bazı sıkıntılarla karşı karşıya kalacağımızı bildiğimiz için sûrenin kırâat farklılıklarıyla ilgili bölümünü incelemeye karar verdik. Sonuç olarak Tevbe Sûresinin içindeki kırâat farklılıkları ve bu farklılıkların anlama etkisi çerçevesinde bir çalışma yapmayı seçtik ki, bu bize

[1] Ebû'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999, s. 9.

çalışabileceğimiz dar bir alan yarattı. Böylece bu alan içinde konuyu dağıtmadan bir araştırma yapabilme şansını yakaladık.

4. İlmin/Araştırmanın Gâyesi

Bir araştırmanın veya ilmin gayesi veya neticesi dediğimiz şey o çalışmanın en önemli unsurudur. Bir araştırma yapan veya bir ilimle uğraşan herkes o araştırmadan veya ilimden bir sonuç elde etme gayreti içerisindedir. Aksi takdirde faydasız ilim dediğimiz şey ortaya çıkar ki bu hiç kimsenin peşinden koşmak istemediği bir durumdur.

Bir araştırmanın mutlaka bir gayesi olmalıdır. Bizim bu çalışmamızın ana gayesi Tevbe sûresindeki kırâat farklılıklarını ortaya çıkarmak ve daha sonra bu farklılıkların anlama etkisini incelemektir. Aynı şekilde bu farklılıkların kimlere nisbet edildiği ve sıhhat durumları gibi bazı meseleleri gözden geçirmektir. Bu farklılıklar neticesinde ayetlerde meydana gelen anlam değişikliklerini ortaya çıkarmak ve gerektiğinde bu anlam değişikliklerinin tefsîr ve meallerde nasıl ele alındığını araştırmaktır.

5. İlmin/Araştırmanın Kaynağı

Bir araştırmanın kaynağı o araştırmanın temel unsurlarındandır. Dolayısıyla araştırmanın kaynağını tespit etmek araştırmayı kolaylaştıracaktır. Araştırmada gerek ana kaynakları gerekse yardımcı kaynakları bilmek büyük önem arzetmektedir. Bizim bu çalışmamızın kaynakları kırâat âlimlerinin eserleridir. Bunlar arasında birinci önceliğe sahip kaynaklar İbn Mücâhid, Ebû Amr ed-Danî ve İbnü'l-Cezerî'nin eserleridir. Bunların dışında Dimyatî, İbn Ebî Meryem ve Zehebî gibi âlimlerin eserleri de önem arzetmektedir. Zaman zaman bu eserlerden de faydalanılacaktır.

6. İlmin/Araştırmanın Değeri

Bir araştırma hem kendi alanı içinde hem de diğer alanlarda belli bir öneme sahiptir. İslam âlimleri bir araştırmanın veya ilmin önemini ve değerini o ilmin islam dini ile olan bağlantısını göz önünde bulundurarak değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Mesela Tevhîd ilmi Allah'ın varlığını ve birliğini araştıran bir ilim olması hasebiyle

ilimlerin en faziletlisi sayılmıştır. Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) tevhîd ile ilgili eserine "Fıkhü'l-Ekber" ismini vermesi de bunu destekler mahiyettedir.[2] Şevkânî (ö. 1250/1834) gibi bazı âlimler ise Allah'ın kelamı ile ilgili olması hasebiyle Tefsîr ilminin daha faziletli olduğunu savunmuşlardır.[3] Görüldüğü gibi ilimlerin fazileti Allah'ın varlığı ve birliği ile Allah'ın kelamı çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Bu yönüyle bizim çalışma alanımız olan kırâat ilmi ile ilgili şunları söyleyebiliriz: Bir kelimenin farklı okuyuşu bazen akîde konusundaki bir meseleyi bazen de fıkıh konusundaki bir meseleyi etkilemiştir. Dolayısıyla kırâat ilmi tefsîr, hadîs, fıkıh ve kelâm âlimlerinin ilgi odağı olmuş ve ilimlerin en faziletlileri arasında sayılmıştır. Bu âlimler, kendi alanlarıyla doğrudan bağlantılı olması sebebiyle kırâat ilmiyle yakından ilgilenmişlerdir.

Kırâat ilminin Allah'ın kelamı olan Kur'ân kelimeleriyle ilgili olması, onu daha da değerli kılmaktadır. Sahâbe, Kur'ân eğitim ve öğretimi konusunda büyük gayretler sarf etmiş ve bu konuda adeta bir yarışmaya girmiştir. Peygamber Efendimizin Kur'ân eğitim ve öğretimiyle ilgili sözleri, sahâbeyi bu konuda teşvik etmiştir. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, kırâat ilmi, Kur'ân'ın nâzil olduğu ilk günden beri var olan bir ilimdir. Bu da bu ilmin değerine değer katmaktadır.

7. İlmin/Araştırmanın Kurucusu

Bir ilmin kurucusu o ilmin ilk kaide ve kurallarını koyan, temellerini atan kişidir. Bir ilim ile ilgili olarak ilk defa görüş bildiren veya ilk eser yazan kişi de o ilmin kurucusu sayılabilmektedir. Örneğin Ebû 'l-Esved ed-Düelî'nin Hz. Ali'den öğrendiği bazı bilgilerle nahiv ilminin kurucusu olduğu bildirilmektedir. Bunun nedeni de kendisine atfedilen nahiv ile ilgili koyduğu bilinen bazı kurallar ile Mushafın noktalanması gibi bazı faaliyetleridir.[4]

---

[2] Sadruddîn Muhammed b. Alâiddîn, **Şerhü'l-Akîdetü't-Tahâviyye**, Şuayb Arnavut-Abdullah Muhsin (Tah.), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997, c. I, s. 5.

[3] Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, **Fethu'l-Kâdîr**, Daru'l-Kelimü't-Tayyib, Beyrut h.1414, c. I, s. 13.

[4] Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Fâris ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, Daru'l-İlim, Beyrut 2002, c. III, s. 236.

Kırâat ilminin ilk derleyicisi hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Kırâat ilmini ilk derleyenin Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm olduğu öne sürülmekte ise de kimilerine göre bu kişi Yahya b. Ya'mer'dir. İbnü'l-Cezerî gibi bazı âlimlere göre ise kırâat ilminin ilk derleyicisi Ebû Hatim es-Sicistânî'dir. Bu alanda eser yazan en önemli şahsiyetlerden biri olan İbn Mücâhid ise, kırâatları yedi olarak tasnif eden kişidir. Aynı zamanda bu alanda ilk eser yazan kişilerden biri olduğu da bilinmektedir.[5]

Kırâat ilminin kurucusu kırâat İmâmlarıdır. Bazıları kırâat ilminin kurucusunun Halîl b. Ahmed, Ebü'l-Esved ed-Düelî veya Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm olduğu hakkında da görüşler bildirmişlerdir. Bu ilmin kurucusunun Ebû Ömer Hafs ed-Dûrî olduğu da bildirilmektedir.[6]

8. İlmin/Araştırmanın Hükmü

İslam âlimleri, ilimlerin hükmü ile ilgili tartışmalarda bulunmuşlardır. Bazı âlimler, bir ilmin değerinin konusuna bağlı olduğu varsayımından yola çıkarak Allah'ın zat ve sıfatıyla ilgilenen ilimlerin daha faziletli olduğunu savunmuşlardır.[7] İbnü'l-Cevzî gibi bazı âlimler ise bir ilmin değerinin neticesine bağlı olduğunu iddia ederek en faziletli ilmin fıkıh ilmi olduğunu öne sürmüştür.[8] Allah'ın kelamıyla alakalı olmasından dolayı Kur'ân ilimlerinin en faziletli ilimler olduğu da bildirilmiştir.[9] Bu çerçevede konumuz olan kırâat ilminin en faziletli ilimlerden biri olduğunu da söyleyebiliriz.

9. İlmin/Araştırmanın İçeriği

Bir ilmin veya araştırma konusunun içeriği o ilmin veya araştırmanın üzerine odaklandığı meseleleridir. Bu anlamda konumuza bakacak olursak, konumuzun içine

---

[5] Ebû Tâhir Abdulkayyûm Abdulgafûr es-Sindî, **Safahât fi Ulûmi'l-Krâat**, Mektebetü'l-İmdâdiyye, Mekke H.1415, s. 39; Bedrüddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır ez-Zerkeşî, **el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân,** Daru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1957, c. I, s. 327,329.

[6] Abdulfettâh Abdulğânî el-Kâdî, **el-Büdûru'z-Zâhira**, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut t.siz, s. 7.

[7] Mustafa b. Sa'd b. Abduh, **Metâlibü Ulî'n-Nühâ fi Şerhi Ğâyeti'l-Müntehâ**, Mektebetü'l-İslâmî, 1994, c. I, s. 543; Sadruddîn Muhammed b. Alâiddîn, **Şerhü'l-Akîdetü't-Tahâviyye**, c. I, s. 5.

[8] Muhammed Tâhir b. Muhammed Tâhir İbn Âşûr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Daru Tunus, Tunus 1984, c. 11, s. 62; Ebû'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahman b. Ali İbn Cevzî, **Saydü'l-Hâtır**, Hasan el-mesâhî (Tah.), Daru'l-Kalem, Dimaşk 2004, s. 177.

[9] Ebû Kâsım Necmüddîn Mahmûd b. Ebî'l-Hasan en-Nîsâbûrî, **Îcâzü'l-Beyân an Meâni'l-Kur'ân**, Hanîf b. Muhammed el-Kâsimî (Tah.), Daru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut H.1415, c. I, s. 55.

Kur'ân kelimelerinin okunuşu, yazılışı, rivayet edilişi gibi meselelerin de girdiğini görmüş olacağız. Kırâat ilmi, Kur'ân kelimelerinin doğru bir biçimde telaffuzundan bahsettiği gibi bu kelimelerin yazıya geçirilişinden, Mushaf heline getirilişinden ve Mushafların çoğaltılmasından da behsetmektedir. Dolayısıyla bu konular kırâat ilminin meseleleri olarak kabul edilmektedir.

10. İlmin/Araştırmanın Bağlantısı

İslamî ilimler birbirleriyle sıkı bir bağlantıya sahip olup birbirlerini tamamlayıcı mahiyettedir. Hatta bu ilimlerden bazılarının iyi anlaşılabilmesi için başka bir diğer ilmin de iyi bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Bundan dolayı da bir ilmin diğer ilimlerle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu büyük önem arzetmektedir. Kırâat ilminin de başka ilimlerin anlaşılmasında büyük bir öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz. Mesela bir müfessirin kırâat ilmini bilmeden bazı ayetleri tam anlamıyla açıklaması mümkün görünmemektedir. Zira bazı ayetlerdeki kırâat farklılıkları anlama ciddi bir şekilde etki etmektedir. Dolayısıyla bu kırâat farklılıklarını bimeyen bir müfessirin o ayetleri iyi bir şekilde açıklaması da düşünülemez.[10]

[10] Konuyla ilgili geniş bilgi için bk.; Muhammed Yüsrî, **Tarîku'l-Hidâye**, Kâhire 2006, s. 103; Âdil b. Muhammed Ebû'l-Alâ', **Mesâbîhu'd-Durar fi Tenâsübi Âyâti'l-Kur'âni'l-Kerîm ve's-Süver**, Câmiatü'l-İslâmiyye, Medîne H.1425, c. I, s. 17.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIRÂAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1 KIRÂAT İLMİ

Kırâat ilmi, "*Kur'ân yedi harf üzerine nâzil olmuştur*"[11] hâdîsinden yola çıkılarak teşekkül eden bir ilimdir. Kur'ân kelimelerinin okuyuş şekilleriyle ilgili bir ilim olması hasebiyle, Kur'ân'ın nâzil olduğu ilk günden beri İslâmî ilimler arasında yer almaktadır. Gerek Hz. Peygamberin (s.a.v.) "*Kur'ân yedi harf üzerine nâzil olmuştur*" hâdîsi gerekse ileride aktaracağımız Hz. Ömer ile Hişâm b. Hakîm arasında cereyan eden olay, kırâat ilminin Kur'ân'ın nâzil olduğu ilk günden beri mevcut olduğunu göstermektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) nâzil olan âyetleri sahabeye okurdu. Sahabe de Peygamber Efendimizi dikkatle dinler ve takib ederdi. Kimileri bu âyetleri ezberler, kimileri ise yazıya geçirirdi. Dolayısıyla kırâat farklılıkları, daha Peygamber (s.a.v.) hayatteyken sahâbe arasında bilinmekteydi.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) sahabeye âyetleri farklı harflerle okurdu. Sahâbeden bazıları Kur'ân'ı Peygamber Efendimizden (s.a.v.) bir harf, bazıları iki

[11] Buhârî, **Fezâilü'l-Kur'ân**, 66.

harf, bazıları ise daha fazla harf üzerine öğrenirdi. Daha sonra bu sahâbeler farklı yerlere dağılıp öğrendikleri harf veya harfler üzerine insanlara Kur'ân okumayı öğretti.

Fetihlerden sonra farklı beldelere dağılan bu sahabelerin farklı okuyuşları, Müslümanlar arasında yanlış anlaşılarak ihtilaf sebebi olmuştur. Bunun nedeni de bütün sahabenin bu kırâat farklılılarını bilmemesiydi. Zira sahabeden bazıları sürekli seferlerde, bazıları Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından çeşitli yerlere gönderilmekteydi. Bundan dolayı bütün sahabeler kırâat farklılıklarını ya bilmemekte veya az bilmekteydi.

Bilindiği gibi Kur'ân âyetleri Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken yazıya geçirilmişti. Fakat bu yazılar bir arada değildi. Âyetler hafızların hafızasında ve farklı yazı malzemelerinde muhafaza edilmekteydi. Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken bütün âyetlerin içinde bulunduğu bir Mushaf veya benzeri bir şey yoktu. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettikten sonra Hz. Ebû Bekir döneminde bazı hâfız sahabeler savaşlara katılarak şehit oldular. Özellikle Yemâme savaşında birçok hâfız sahâbenin şehit düştüğü bildirilmektedir. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir Zeyd b. Sâbit'i çağırır ve ona Kur'ân âyetlerini bir mushafta toplama görevini verir. Komisyon tarafından oluşturulan nu Mushaf Hz. Ebû Bekir'in yanındaydı. O vefat ettikten sonra Hz. Ömer daha sonra da Hz. Hafsa'nın yanında bulunmaktaydı. Hz. Osmân da Mushafı çoğaltırken bu Mushaftan yararlanmıştır.[12]

Yemâme olayından sonra Hz. Ebû Bekir'in Kur'ân'ı cem etme gereği duyması gibi Hz. Osmân da çeşitli yerlere dağılan kurrâların farklı okuyuşlarını ihtilaf nedeni yapanlardan dolayı Kur'ân'ın çoğaltılmasını zorunlu görmüştür. Irâk ve Şâm Müslümanlarının katıldığı Ermenistan ve Azerbaycan fetihlerinde Irâk ve Şâm Kurrâsı Kur'ân okuyuşunda ihtilaf etmişlerdir. İhtilaflar ileri düzeye varınca Huzeyfe b. Yemân durumu Hz. Osmân'a bildirmiştir. Kaynaklarda Huzeyfe'nin şöyle dediği rivâyet edilir: *"Bu ümmet, kitap konusunda Yahudî ve Hıristiyanların düştükleri ihtilaflara düşmeden onlara yetiş!"*.

[12] Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, **el-İbâne an Maâni'l-Kırâat**, Abdulfettah İsmail Şelebî (Tah.), Dâru Nahza, Kâhire t.siz, s. 62.

Bu ihtilafları bertaraf etmek ve Müslümanları sahih olan okuyuş etrafında toplamak için Hz. Osmân, Hz. Ebû Bekir'den kalan İmâm Mushafını istinsâh etmeye karar verir. Bu çerçevede Hz. Osmân Hafsa'dan İmâm mushafını ister. Hz. Osmân, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zubeyr, Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm'ı çağırarak onlara Kur'ân'ın çoğaltılması görevini verir. Kur'ân'ın ikinci defa toplanmasının en büyük özelliği onun Peygamber efendimizden (s.a.v.) sahih olarak rivâyet olunan kırâatlara şamil gelecek şekilde yazılmasıdır. Nitekim bu istinsâh çalışması ile birlikte Kur'ân'ın farklı kırâatlar ile okunmasına imkân sağlanmış oldu.[13]

Hz. Osmân'ın bu çalışması başarıyla sonuçlanmıştır. Müslümanlar bu Mushafların etrafında kenetlenmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde kırâatlar, kişiden kişiye aktarılmış ve nihâyetinde İbn Mucâhid tarafından yedi kırâat şeklinde tasnif edilmiştir. İbnü'l-Cezerî ise bu yedi kırâata sıhhat derecesi aynı olan üç kırâat daha ekleyip sahih kırâatların sayısını ona çıkarmıştır. Kur'ân'ın Hz. Osmân tarafından çoğaltılması sonucu Müslümanlar arasındaki okuyuş farklılıkları anlaşılır bir çerçeveye konulmuş ve bu farklılıkların çoğunluğu bu Mushaflarda yerini almıştır. Çünkü ileride de üzerinde duracağımız gibi Kur'ân kelimeleri istinsâh heyeti tarafından mümkün olduğu kadar farklı kırâatlarda okunabilecek bir şekilde yazılmaya çalışılmıştır. [14]

Kırâatlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe döneminde yukarıda bahsettiğimiz hadîsin verdiği ruhsat bağlamında geniş bir çerçeveye sahipti. Sahabe, bu ruhsatın bilincinde olup kelimelerin nasıl telaffuz edilmesi gerektiğini iyi bilmekteydi. Farklı beldelere dağılan bu sahabeler, o beldelerde insanlara Kur'ân öğretmiştir. Fakat muhtemelen herkese bu farklılıkların hepsini anlatma imkânı bulamamış olacaklar ki, her sahabe bulunduğu yerde insanlara en iyi bildiği şekilde Kur'ân öğretmiştir. Daha sonra sahabeden Kur'ân eğitimi alan farklı beldenin insanları savaş ve diğer münasebetlerle bir araya gelme fırsatı bulduklarında, okuyuştaki farklılıkların farkına varmışlardır. Bazıları bu kırâat farklılıklarını kabullenememiştir. Hatta birbirlerini tekfir etme gibi ciddi ithamlarda bulunmuşlardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bunun

[13] Zerkeşî, **a.g.e.**, c. I, s. 234.
[14] Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, **Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, Kâhire t.siz, c. I, s. 412,; Seyyid Rızk et-Tavîl, **Madhal fi Ulûmi'l-Kırâat**, Mektebetu'l-Feysaliyye, Mekke 1985, s. 31.

neticesinde Kur'ân, Hz. Osmân tarafından ikinci defa gözden geçirilmiş ve çoğaltılmıştır. Çoğaltılan Mushafların beş veya yedi olduğu hakkında rivâyetler olmakla beraber bu konuda görüş bildiren Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045), çoğaltılan Mushafların yedi olduğu rivâyetin râvilerinin daha çok olduğunu bildirmektedir [15]

Sonuç olarak Hz. Osmân'ın bu çalışması neticesinde Müslümanların Kur'ân okuyuş birliği sağlanmış ve daha sonraki kırâat âlimlerinin izleyeceği yol bir nebze olsun belirlenmiştir. Çünkü daha sonraki âlimler kırâatların sıhhat şartlarını Hz. Osmân'ın çoğaltmış olduğu Mushaflar çerçevesinde belirlemişlerdir.

Daha sonraki dönemlerde kırâat âlimleri isnâd ve Hz. Osmân Mushafları çerçevesinde kırâatları belirli bir düzene oturtmuşlardır. Bu âlimler sayesinde sahih ve şâz kırâatlar birbirinden ayırt edilmiştir. Bu alanda eserler yazılmış, bazı kırâatlarda bazı kimseler temayüz etmiştir.

Şimdi kırâat ilminin tarifi, konusu ve gayesi hakkında bilgi vererek çalışmamıza devam edeceğiz. Bilindiği gibi kırâat ilminin birçok tarifi yapılmıştır. Biz burada sadece birkaç tanesine değineceğiz.

1.1.1 Kırâatın Tarifi

Kırâat (القراءات), lügatte toplamak ve birleştirmek anlamına gelen kırâe (قراءة) kelimesinin çoğul siğasıdır. Bu kelimenin müfred siğası olan Kırâe (قراءة) kelimesi ise karae (قرأ) fiilinin masdarıdır.

Bu ilme kırâat isminin verilmesi, kelimenin lügat anlamı olan toplamak ve birleştirmek ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü okuyan kişi, zihninde harflerin seslerini birleştirerek telaffuz edeceği kelimeleri meydana getirir. Böylece kelimenin toplamak ve bir araya getirmek anlamı vuku bulmuş olur. Bundan dolayı da okuyan kişiye Arapçada birleştiren, bir araya getiren anlamında Kâri' (القارئ) denilmiştir.[16]

---

[15] Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-İbâne,** s. 60-65.

[16] Halime Sâl, **el-Kırâat Rivâyeta Verş ve Hafs**, Dâru'l-Vâdih, Birleşik Arap Emirlikleri 2014, s. 39-40; Seyyid Rızk et-Tavîl, **a.g.e.**, s. 27; Hacı Önen, **Taberî Tefsirinin Dirayet Boyutu,** Araştırma Yay., Ankara 2014, s. 116.

Istlahta ise kırâatın birçok tarifi yapılmıştır. Bu tariflerden biri şu şekildedir; "*kırâat, telaffuz esnasında seste, kelimenin yapısında ve i'rabında meydana gelen değişikliklerdir.*"[17] İbnü'l-Cezerî ise (ö.833) kırâat ilmini şöyle tarif etmektedir; "*Kur'ân kelimelerinin eda biçimini ve bu kelimelerdeki ihtilafı, nakleden kişiye nisbet ederek bildiren ilimdir*."[18]

Buna göre kırâat ilmi, geniş bir çerçevede kelimelerin telaffuz biçimiyle, yapısıyla, i'rabıyla ve bu kelimelerin farklı şekillerde okunmasını gerektiren isnâd boyutuyla ilgilenmektedir. Bu tarif sahih kırâatların şartlarını içinde barındırmaktadır. Bilindiği gibi bir kırâatın sahih sayılabilmesi için üç şart gerekmektedir. Bunlar, sahih bir senedin olması, bir vecih ile de olsa Arapçaya uyması ve takdiren de olsa Hz. Osmân Mushaflarından birine uygun olmasıdır.[19] Bu üç şart da İbnü'l-Cezerî'nin yapmış olduğu Kırâat tanımı içinde yer almaktadır.

1.1.2 Kırâat İminin Konusu

Bilindiği gibi Kur'ân kelimelerinin farklı okunabilmesinin kaynağı, Peygamber (s.a.v.) efendimizden rivâyet edilmiş okuma şekilleridir. Bu okuma şekillerini ona Hz. Cebrâil öğretmiştir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.) Kur'ân'ı Hz. Cebrâil'e her yıl bir defa arzederdi. Vefat edeceği yıl ise iki defa arzetmiştir. Bu arzalarda Hz. Cebrâil, Peygamber efendimize (s.a.v.) Kur'ân'ı farklı kırâatlarla okur ve ondan da aynı şekilde dinlerdi. Bundan dolayı peygamber efendimiz (s.a.v.) ; "*Kur'ân yedi harf üzerine nâzil olmuştur*" buyurmuşlardır. [20]

Bu rivâyet çerçevesinde kırâat ilminin konusu Kur'ân kelimeleridir. Kırâat ilmi bu kelimeleri iki ana başlık altında incelemektedir. Bunlardan biri kırâat ilminin kaide ve kurallarıyla ilgilenen usul bölümü diğeri ise kelimelerin yapısıyla ilgilenen ferş bölümüdür. Usul bölümünde Kur'ân kelimelerinin eda farklılıkları işlenir. Bu farklılıklar araştırılmış ve bunların otuz yedi şekilde olabileceği bildirilmiştir. Konunun uzamaması için biz burada şimdilik sadece bu ihtilafların isimlerini

[17] Seyyid Rızk et-Tavîl, **a.g.e.**, s. 27.
[18] İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukriîn**, s. 9.
[19] İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukriîn**, s. 18.
[20] Seyyid Rızk et-Tavîl, **a.g.e.**, s.306; ed-Dânî, **el-Ahurufu's-Sab'atu li'l-Kur'ân**, Abdulmuheymin Tahhân (Tah.), Mektebetü'l-Menâra, Mekke 1987, s. 46.

vermekle yetineceğiz. Bunlar; İzhâr, idğâm, iklâb, ihfâ, sıla, med, tevessut, kasr, işbâ', tahkîk, teshîl, ibdâl (iki kısımdır), iskât, nakl, tahfîf, feth, imâle, taklîl, terkîk, tefhîm, tağlîz, ihtilâs, ihfâ, tetmîm, irsâl, teşdîd, teskîl, vakf, sekte, kat', iskân, ravm, işmâm, hazf, yau'l-izâfe, yau'z-zâide kaidelerinde ortaya çıkan farklılıklardır.[21]

Ferş bölümünde ise Kur'ân kelimelerinin şekilsel boyutu üzerinde durulur. Kırâat ilmi, bu kelimeleri iki açıdan incelemektedir. Bunlar da kelimelerin yazılış ve isnâd boyutlarıdır.

Kur'ân kelimelerinin yazılışı ile ilgili olarak genelde Hz. Osmân mushafı üzerinde durulur. Bu kelimelerin Hz. Osmân mushafında iskelet olarak nasıl yazıldığı, yazıldığı şekillerinin neye işaret ettiği gibi konular üzerinde detaylı bir şekilde inceleme yapılır. Bu alanda birçok eser yazılmış olup yapılan bu çalışmaları vurgulamak için de genelde "*resm ilmi*" tabiri kullanılır.[22]

Hz. Osmân'ın Hz. Ebû Bekir mushafını çoğaltmasının başlıca nedeni kırâat ihtilaflarıdır. Fetihlerden sonra Kur'ân muallimlerinin farklı beldelere göç etmesi ve bu beldelerde farklı okuyuş şekilleri ile öğretmesi sonucu Hz. Osmân mushafı çoğaltma kararı almıştır. Dolayısıyla yukarıda da bahsettiğimiz gibi Kur'ân kelimelerinin mushafta yazılış şekli, kırâat ilminin başlıca konularından biri sayılmaktadır. Bir Kırâatın sahih sayılabilmesi için şart koşulan Hz. Osmân mushafına uygun olması bunun en büyük göstergesidir.

Hz. Osmân, ana mushafı çoğaltırken farklı okunabileceği hakkında rivâyetler bulunan kelimelerin farklı okunabilmesine imkân sağlayacak en uygun şekilde yazılmasına dikkat etmiştir. Hatta bunun için bazen harflerin fazla veya eksik yazılması gibi konularda bir mushafta farklı yazılması mümkün olmayan bazı kelimeleri diğer bir mushafta farklı yazabilmiştir. Bu da Hz. Osmân'ın, Mushafların farklı kırâatları içine alabilmesi için azami derecede gayret sarfettiğini göstermektedir.

[21] Ali Muhammed Dabbâ', **el-İzâe fi Beyâni Usûli'l-Kırâe**, Mektebetu'l-Ezheriyye, Kâhire 1999, s. 10.
[22] Subhî Sâlih, **Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-İlim, Beyrut t.siz, s. 275.

Kur'ân kelimelerinin rivâyetlere uygun olarak Mushaflarda yazılmasıyla birlikte farklı okunuş şekilleri zabt altına alınmıştır. Bu sayede Kur'ân kelimeleri çeşitli şekillerde okunabilmektedir.

Konuya girmeden önce şunu belirtmekte yarar vardır. Kırâat farklılıkları kişilerin görüş ve içtihadına bırakılmış bir mesele değildir. Aksine bu farklılıklar rivâyet zinciri üzerine kuruludur. Bundan dolayıdır ki bir kırâatın sahih sayılabilmesi için o kırâatın sahih bir senedinin olması, Hz. Osmân mushafına uygun olması ve Arap dili gramerine aykırı olmaması şartları benimsenmiştir.[23] Şimdi Kur'ân kelimelerinin farklı okuyuş şekillerini inceleyelim.

Kur'ân Kelimelerinin Okuyuş Şekilleri

Kırâat ilminin önde gelen âlimleri bu kelime farklılıklarını incelemiş olup bu farklılkların kaç şekilde olabileceği hakkında görüş bildirmişlerdir. Biz burada İbnü'l-Cezerî'nin de benimsemiş olduğu bu farklılıkların yedi şekilde meydana geldiği görüşünü incelemeye çalışacağız. Fakat önce şunu belirtmek istiyoruz: Buradaki inceleme Hz. Osmân mushafının yazılmış olduğu şekil üzerine yapılmaktadır. Yani nokta ve hareke işaretlerinin olmadığı bir Mushaf göz önünde bulundurularak bir analiz yapılmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla aşağıda kelimenin şekli dediğimizde, kelimenin Hz. Osmân mushafında yazıldığı şekli anlaşılmalıdır.

Anlam Değişikliğine Yol Açmayan Hareke Farklılıkları

Bu gibi kırâat farklılıkları kelimenin anlamında herhangi bir etki yapmamaktadır. Buna örnek olarak "*sanmak*", "*zannetmek*"[24] anlamındaki يَحْسَبُ kelimesi verilebilir. Bu kelime bazı kırâatlarda aynü'l-fiili meksûr olarak يَحْسِبُ şeklinde okunmaktadır. Her iki şekilde de anlamı aynıdır. Görüldüğü gibi bu kelimenin farklı okunmasıyla anlamında herhangi bir değişiklik meydana gelmemektedir. Sadece kelimenin ait olacağı bâb değişmektedir. Birinci okuyuşa göre kelime, sülasî mücerred dördüncü bâba ait iken, ikinci okuyuşa göre ise altıncı baba ait olmaktadır.

---

[23] Seyyid Rızk et-Tavîl, **a.g.e.**, s. 29.
[24] Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, **es-Sihâh Tacü'l-Lüğa**, "hasibe" mad., Dâru'l-İlim, Beyrut 1997.

Anlam Değişikliğine Yol Açan Hareke Farklılıkları

Bu gibi hareke farklılıkları kelimede anlam değişikliğine neden olur. Buna örnek olarak Bakara sûresi 37. Âyette geçen (فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ) kelimeleri gösterilebilir. Burada İbn Kesîr (ö. 120/738) kırâatına göre آدَمُ kelimesi mansûb, كَلِمَاتٍ kelimesi ise merfû' olarak (فَتَلَقَّى آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٌ) şeklinde okunur. Bu okuyuş şekli anlamda değişikliğe neden olur. Konumuzun uzamaması için burada anlama nasıl bir etki ettiği üzerinde durulmayacaktır.

Anlam Değişikliğine Yol Açıp Şekilsel Değişikliğe Yol Açmayan Harf Farklılıkları

Bu gibi kırâat farklılıkları kelimenin anlamına etki etmektedir. Ancak kelimenin şekilsel yapısına herhangi bir etki etmemektedir. Buna örnek olarak Yunus sûresi 30. Âyette geçen تَبْلُو kelimesi verilebilir. Bu kelime bazı kırâatlarda تتلو şeklinde okunmuştur. Her iki okuyuşa göre de kelimenin asıl iskeletinde, yani noktalar dışındaki yapısında herhangi bir etki meydana gelmemektedir. Kelimedeki bu kırâat farklılığı kelimenin yapısında değil, yalnızca anlamında etki etmektedir.

Şekilsel Değişikliğe Yol Açıp Anlam Değişikliğine Yol Açmayan Harf Farklılıkları

Bu gibi kırâatlarda anlama etki görülmemekle birlikte şekilsel bir değişiklik göze çarpmaktadır. Buna örnek olarak Kur'ân'ın birçok yerinde geçen الصراط keilmesi gösterilebilir. Bu kelime bazı kırâatlarda السراط şeklinde okunmaktadır. ص ve س harfleri farklı harflerdir. Bundan dolayı kelimede gözle görülebilir bir farklılık mevcuttür. Ancak kelimenin anlamı aynıdır. Her iki kelime de yol anlamındadır.

Şekil Ve Anlam Değişikliğine Yol Açan Kırâat Farklılıkları

Bu farklılık dördüncü kısımda anlattığımız farklılığa benzemektedir. Aralarındaki fark ise burada harf değişikliğinin yanı sıra harflerin yerlerinin de değişmesidir. Yani burada ayrıca takdîm ve te'hîr de bulunmaktadır. Aralarındaki

diğer bir fark ise bu kısımdaki kırâat farklılığı anlama etki ederken dördüncü kısımdaki farklılık anlama etki etmemektedir. Bu gibi kırâatlara örnek olarak Nûr sûresi 22. Âyette geçen يَأْتَلِ kelimesi verilebilir. Bu kelime Ebû Cafer kırâatında يَتَأَلَّ şeklinde okunmaktadır. Kelime يَأْتَلِ şeklinde okunduğunda anlamı yemin etmektir. يَتَأَلَّ şeklinde okunduğunda ise anlamı kısmaktır.[25] Görüldüğü gibi kelimede hem şekilsel olarak hem de anlam bakımından bir farklılık bulunmaktadır.

Kelimelerin Takdîm Ve Te'hîri İle Meydana Gelen Kırâat Farklılıkları.

Bu kırâat şeklinde kelimeler birbirleriyle yer değiştirmektedir. Buna örnek olarak Al-i İmrân sûresi 195. âyette geçen وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا kelimeleri verilebilir. Bazı kırâatlarda bu kelimeler takdîm ve te'hîr ile وَقُتِلُوا وَقَاتَلُوا şeklinde de okunmuştur.

Birinci okuyuşa göre ma'lûm fiil önde mechûl fiil ise ondan sonra gelir. İkinci okuyuşa göre ise bunun tam tersidir.

Harf İlave Veya Eksiltilerek Meydana Gelen Kırâat Farklılıkları.

Buna örnek olarak Bakara sûresi 132. Âyette geçen وَوَصَّى kelimesi gösterilebilir. Bu kelime bazı kırâatlarda وأوصى şeklinde vav harfi ilave edilerek okunmaktadır.

Bu gibi yerlerde bazı harflerin ilave edilmesi, Hz. Osmân Mushaflarının bazılarında bu harflerin yazılmış bazılarında ise yazılmamış olmasıdır.[26]

1.1.3 Kırâat İminin Gâyesi

Kırâat ilmi, Kur'ân ilimleri arasında büyük bir öneme sahiptir. Çünkü kırâat ilmi, sahih ve şâz okuyuşları birbirinden ayırmak ve Kur'ân kelimelerinin doğru bir şekilde telaffuzünü sağlamak gibi konularla ilgilenmektedir. Kur'ân kelimelerinin doğru telaffuzü ise diğer tüm Kur'ân ilimleri için büyük öneme sahiptir. Dolayısıyla kırâat ilminin gayesi Kur'ân kelimelerinin indiği gibi doğru bir şekilde telaffuzünü

[25] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut H.1407. c. II, s. 222.

[26] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr**, Ali Muhammed Dabbâ' (Tah.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1960, c. I, s. 26; Seyyid Rızk et-Tavîl, **a.g.e.**, s. 140.

sağlamaktır. Bu gerçekleştikten sonra artık kelimenin anlamı daha rahat bir şekilde anlaşılacaktır. Bundan dolayı müfessirler genellikle kırâat farklılıklarına değinmiş ve bu çerçevede âyetlerin anlamını vermeye çalışmışlardır.

Kırâat ilminin gayelerinden biri de Kur'ân kelimelerinin indirildiği gibi muhafaza edilmesidir. Bu muhafaza ezbere dayalı şifahî yöntemlerle olabileceği gibi, Hz. Osmân'ın çoğalttığı Mushafların yazılış şekillerinin incelenmesi ve bu vesileyle Kur'ân kelimelerinin doğru bir biçimde okunmasını sağlamak şeklinde de olabilmektedir.[27]

1.2 KIRÂAT İLMİNİN GEÇİRDİĞİ AŞAMALAR

Kırâat ilmi, İslam ilim geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü kırâat ilmi doğrudan Kur'ân kelimeleriyle alakalıdır. Kur'ân kelimelerinin birleşiminden meydana gelen âyetler ise İslam dininin temel taşıdır. Akâid, kelâm, fıkıh, vs İslamî ilimler en çok âyetlerden istifade etmektedirler. Çalışmamızın ileriki bölümlerinde göreceğimiz gibi bazen bir kelimenin farklı okuyuşuyla akîde veya fıkıh ile ilgili bir hüküm değişebilmektedir. Aynı şekilde Kur'ân meallerinde de kırâat farklılıklarına bağlı olarak âyetlere farklı manalar verilebilmektedir.

Kırâat ilmi Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden başlayarak çeşitli aşamalardan geçmiştir. Biz de burada bu aşamalara kısaca değinmeye çalışacağız.

1.2.1. Hz.Peygamber (s.a.v.) Dönemi

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) nâzil olan âyetleri sahabeye okurdu. Onlar da ya ezberler veya çeşitli yazı malzemeleriyle yazıya geçirirlerdi. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Kur'ân âyetlerini birçok harf ile okurdu. Sahabe, kabiliyetleri nisbetinde Kur'ân'ı Peygamber efendimizden farklı harflerle okumayı öğrenmişler ve onu farklı harflerle insanlara okutmuşlardır.[28] Bunun en bariz örneği Hz.Ömer ile Hişâm b. Hakîm arasında cereyan eden olaydır. Olay kaynaklarda şöyle anlatılır:

[27] Hacı Önen, **Kırâat İlminin Gelişme ve Sistemleşme Süreci**, Diyarbakır 2015, s. 21.
[28] Seyyid Rızk et-Tavîl, **a.g.e.**, s. 31.

Hz. Ömer (r.a.) şöyle der: "Hişâm b. Hakîm'in Furkân sûresini okuduğumuz şekilden başka türlü okuduğunu işittim. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), bu sûreyi bana okutmuştu. Ona okumasını bitirinceye kadar mühlet verdim, sonra onu elbisesinden yakalayıp Peygamber (s.a.v.) 'e götürdüm:

"Ya Rasûlallah! Bundan, Furkân sûresini bize öğrettiğinden başka şekilde okuduğunu işittim." dedim.

Peygamberimiz (s.a.v.) ***"****Onu bırak"* dedi. Sonra ona "*oku*" dedi. O da evvelce benim işittiğim şekilde okudu. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.):

"Böyle nâzil oldu." dedi. Bana "*oku*" dedi. Ben de okudum.

*"Bu böyle nâzil oldu. Bu Kur'ân yedi harf üzerine nâzil olmuştur. Hangisi kolayınıza gelirse onunla okuyun.****"*** diye buyurdu. [29]

Bu diyalogdan açıkça anlaşılmaktadır ki; daha Hz. Peygamber döneminde farklı okuyuşlar mevcuttu. Kırâat farklılıkları bizzat Peygamber tarafından öğretilmiş ve sahabe de bu farklı okuyuşlarla okumuştur. Bunun yanında Peygamber efendimiz (s.a.v.) insanlara Kur'ân okumayı ve dini konuları öğretmeleri için çeşitli bölgelere bazı sahabeler de göndermiştir.[30]

1.2.2 Hz. Ebû Bekir Dönemi

Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken Kur'ân âyetleri çeşitli yazı malzemeleri üzerine yazılmıştır. Bazı sahabelerin kendilerine has Mushafları olduğu da bilinmektedir. Ama bunlar Kur'ân'ın hepsini içine alan ve Müslümanların istifade edebileceği nitelikten uzak bir seviyedeydiler. Yemâme savaşına kadar Müslümanların bütün âyetleri bir kitapta toplama zorunluluğu ortaya çıkmamıştı. Hz. Ebû Bekir, Yemâme olayından sonra hâfızların şehîd edilmesiyle birlikte Kur'ân'ın bazı kısımlarının kaybolmasından endişe etmiş ve Kur'ân'ın cem edilmesi kararını almıştır. Bu kararı almasındaki en büyük etken Hz. Ömer olmuştur. Rivâyetlere göre Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamberin (s.a.v.) böyle bir şey yapmadığını, kendisinin de

[29] Muvatta, **Kur'ân Hakkındaki Rivâyetler**, 688.
[30] Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-İbâne**, s.46.

yapmayacağını söylemiş ancak Hz. Ömer onu ikna etmiştir. Böylece başkanlığını Zeyd b. Sâbit'in yaptığı bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon herkesin yanındaki yazılı metinleri şahitleriyle birlikte getirmelerini istemiştir. Herkes yanındaki yazılı Kur'ân âyetlerini getirmiştir. İmâm mushaf da denilen bu mushaf bu komisyon tarafından yazılmıştır. Bu Mushaf, vefatına kadar Hz. Ebû Bekir'in yanında kalmıştır. Hz. Ebû Bekir vefat ettikten sonra Hz. Ömer'in kızı ve aynı zamanda Peygamber efendimizin (s.a.v.) zevcesi Hz. Hafsa'ya verilmiştir.[31]

1.2.3. Hz.Osmân Dönemi

Kur'ân, Hz. Ebû Bekir döneminde toplanmıştır. Yemâme olayından sonra Hz. Ebû Bekir'in Kur'ân'ı cem etme gereği duyması gibi Hz. Osmân da, çeşitli yerlere dağılan kurrâların farklı okuyuşlarını ihtilaf nedeni yapanlardan dolayı Kur'ân'ın çoğaltılmasını zorunlu görmüştür. Irâk ve Şâm Müslümanlarının katıldığı Ermenistan ve Azerbaycan fetihlerinde Irâk ve Şâm Kurrâları Kur'ân okuyuşunda ihtilaf etmişlerdir. İhtilaflar ileri düzeye varınca Huzeyfe b. Yemân durumu Hz. Osmân'a bildirmiştir. Kaynaklarda Huzeyfe'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "*Bu ümmet, kitap konusunda Yahudî ve Hıristiyanların düştükleri ihtilaflara düşmeden onlara yetiş!*".[32] Bunun üzerine Hz. Osmân, istinsâh edip tekrar geri vermek üzere Hafsa'dan İmâm mushafını ister. O da Mushafı Hz. Osmân'a gönderir. Daha sonra Hz. Osmân Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zubeyr, Sa'd b. Ebi Vakkâs ve Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm'ı çağırarak onlara Kur'ân'ı çoğaltma görevini verir.

Kur'ân'ın ikinci defa toplanmasının en büyük özelliği onun Peygamber efendimizden (s.a.v.) sahih olarak rivâyet edilen kırâatlara şamil gelecek şekilde yazılmış olmasıdır. Nitekim bu istinsâh çalışması ile birlikte yazılı Kur'ân âyetlerinin farklı kırâatlarla okunmasına da imkân sağlanmış oldu.[33]

Hz. Osmân, istinsâh edilen Mushafları çeşitli beldelere gönderdiğinde, Mushaflarla birlikte kırâatı gönderdiği o Mushafa en uygun olan bazı kişileri de o

---

[31] Zerkeşî, **a.g.e.**, c. I, s. 234.
[32] Muhammed Habaş, **el-Kırâatu'l-Mutevâtira ve Eseruha fi'-Rasmi'l-Kur'ânî ve'l-Ahkâmu'ş-Şer'iyye**, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1999, s. 90.
[33] Zerkeşî, **a.g.e.**, c. I, s.236.

beldelere göndermiştir.[34] Böylece insanlar, Mushaflarla birlikte gönderilen o kişiler sayesinde Kur'ân'ı düzgün bir şekilde okuma şansı elde etmişlerdir.

1.2.4 Tabiîn Dönemi

Sahabe-i kirâm Kur'ân'ı nasıl bizzat Hz. Peygamberden (s.a.v.) öğrendiyse tabiîn de Kur'ân'ı aynı şekilde sahabeden öğrenmiştir. Tabiîn, Kûfe'de İbn Mesûd (ö. 32/652-53), Şam'da Ubeyy b. Ka'b (ö. 33/654 [?]) ve Ebü'd-Derdâ' (ö. 32/652 [?]), Basra'da Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63) gibi sahabilerden Kur'ân öğrenme fırsatı bulmuşlardır. İbn Âmir (ö. 118/736), İbn Kesîr (ö. 120/738) ve Âsım b. Ebî'n-Necûd (ö. 127/ 745) gibi kırâat âlimleri de tabiîndendir.[35]

Tabiîn kırâat âlimlerinden Kur'ân'ı bizzat sahabeden öğrenen birçok kişi bulunmaktadır. Örnek olması açısından bunlardan İmâm Âsım'ın kendilerinden Kur'ân öğrendiği âlimlere bakacak olursak bunlar, Zirr b. Hubeyş (ö. 82/701) ve Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'dir (ö. 73/692 [?]).[36] Bu ikisi tabiînden olup Kur'ân'ı bizzat sahabilerden öğrenmiştir. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî Kur'ân'ı Hz. Osmân, Hz. Ali ve İbn Mesûd gibi sahabilerden öğrenmiştir.[37] Zirr b. Hubeyş ise İbn Mesûd'un yanında okumuştur.[38]

Görüldüğü gibi kırâat silsilesi Peygamber Efendimizden (s.a.v.) sahabeye, sahabeden tabiîne ve onlardan da günümüze kadar kesintisiz bir şekilde devam ederek gelmiştir. Tabiîn döneminde kırâatların sistematik bir yapıya doğru yol aldığını görmekteyiz. Yukarıda tabiînden olduğunu söylediğimiz kırâat İmâmları ve onlardan sonra gelen kırâat âlimleri sayesinde kırâat ilmi belirli bir düzene girmiş ve daha sonra bazı âlimler tarafından bu ilim yazıya geçirilmiştir.

Kırâat ilmini ilk olarak kimin yazıya geçirdiğ yani bu alanda kimin ilk olarak eser yazdığı ihtilaf konusudur. Bu konuda ilk eser yazan kişinin Ebû Ubeyd Kâsım b.

---

[34] Zürkânî, **a.g.e**, c. I, s. 413.

[35] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr,** Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 51; Necati Tetik, **Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Ta'lîmi**, İşaret Yayınları, İstanbul 1990, s. 56.

[36] İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ**, Dâru'l-Kütibi'l-İlmiyye, Beytut 2006, c. I, s. 316.

[37] Zehebî, **a.g.e.,** Beyrut Baskısı, s. 27.

[38] Zehebî, **a.g.e.,** Beyrut Baskısı, s. 12.

Sellâm olduğu öne sürülmektedir. Kimilerine göre bu kişi Yahya b. Ya'mer, İbnü'l-Cezerî gibi bazı âlimlere göre ise Ebû Hâtim es-Sicistânî'dir. İbn Mücâhid ise, kırâatları yedi olarak tasnif eden kişidir. Aynı zamanda bu alanda ilk eser yazan kişilerden biri olduğu da bilinmektedir.[39]

1.2.5 Gelişme Dönemi

Kırâat ilmi tabiîn dönemiyle birlikte bir kurumsallaşma sürecine girmiştir. Bu kurumsallaşma sürecini başlatan birinci etken kırâatların birbirine karışmaya başlamış olmasıydı. Daha önce de belirttiğimiz gibi kimi âlimler sahabeden, kimisi de tabiînden kırâat ilmini almıştır. Bu âlimler bulundukları beldelerde insanlara Kur'ân öğretmişlerdir. Böylece Ku'rân öğrenenler çoğalmıştır. Bu Kur'ân muallimlerinden bazıları bulundukları yerlerden farklı yerlere göç etmiştir. Bunların kırâat ilmi hakkındaki bilgileri farklıydı. Bazıları zabt ve rivâyetler konusunda çok iyi iken bazıları böyle değildi. Bundan dolayı sahih ve şâz kırâatlar birbirine karışmış bulunmaktaydı. Hangi kırâatın kime ait olduğu, nasıl okunması gerektiği gibi hususlar karmaşık bir hal almıştı.

İşte böyle bir zamanda zabt, rivâyet ve dirâyet sahibi bazı insanlar kırâat ilminin bu durumdan çıkmasına öncülük etmişlerdir. Bunlar kırâatların rivâyet boyutunu araştırmış ve sened zincirini oluşturmuşlardır. Koydukları kaide ve kurallarla sahîh ve şâz kırâatların birbirinden ayırt edilmesine öncülük etmişlerdir. Bu âlimler genellikle bulundukları beldelerle tanınmışlardır. Medîneli, Mekkeli, Kûfeli, Basralı veya Şâmlı olarak bilinen bu âlimler, yetişdirdikleri öğrenciler sayesinde kırâat ilminin doğru bir şekilde sonraki nesillere ulaşmasında büyük pay sahibi olmuşlardır.[40]

1.2.6 Kırâat İmâmları

Kırâatlar, Hz. Peygemberden (s.a.v.) sahabeye, onlardan da tabiîne hıfz ve müşâfehe yoluyla nakledilerek muhafaza altına alınmıştır. Bu silsilenin kurumsallaşma kısmını kırâat İmâmları oluşturmaktadır. Kırâat İmâmlarından bazıları tabiîn, bazıları ise etbâ-i tabiîndendir. Ebû Amr b. Alâ', Kisâî ve Yakûb el-Hadramî

[39] Zerkeşî, **a.g.e.,** c. I, s. 327; Sindî, **a.g.e.**, s. 39.
[40] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c. I, s. 9.

gibi bazı kırâat İmâmları kırâatta olduğu gibi lügat ve nahiv gibi ilimlerde de iyi bir bilgiye sahiptiler. Kırâat İmâmları kırâatlarını birçok kırâat içinden seçmişlerdir. Kırâat İmâmlarının kırâatları râviler vesilesiyle bir sonraki kuşaklara ulaştırılmıştır.[41] Biz de bu çalışmamızda kırâat İmâmları ve onların ikişer râvisinin hayatlarına kısa bir şekilde değinmeye çalışacağız. Bunu yaparken de Şâtibî ve İbnü'l-Cezerî'nin yapmış olduğu sıralamayı takib edeceğiz.

1.2.6.1. Nâfi' b. Ebî Nuaym (ö. 169/785)

Asıl adı Nâfi' b. Abdurrahmân b. Ebî Nuaym el-Leysî'dir. En meşhur künyesi Ebû Ruveym olup simsiyah biri olduğu rivâyet edilmektedir. Aslen İsfahanlıdır. Kırâatta Medîne İmâmı olarak bilinir. Muttasıl kırâat senedi Resûlullah'a Übey b. Ka'b yoluyla ulaşır. Aralarında Ebû Cafer'in de bulunduğu yetmiş kadar tabiîden kırâat aldığı bildirilir.

Kırâatını; İmâm Ebû Ca'fer, Ebû Davûd, Abdurrahmân b. Hürmüz el- A'rac, Şeybe b. Nisâh el-Kadî, Ebû Abdullah Müslim b. Cündeb el-Huzelî el-Kâss ve Ebû Ravh Yezîd b. Rûmân'dan almıştır. Bunlar da kırâatlarını Ebû Hureyre, ibn Abbâs, Abdullah b. Ayyâş b. Ebi Rabia ve Ubeyy b. Ka'b'tan almışlardır. Bu sahabeler de kırâatlarını Hz. Peygamberden almışlardır.

Nâfi', Arap dili grameri ve kırâat vecihleri konusunda âlim biriydi. Hz. Peygamberin mescidinde altmış yıla yakın halka namaz kıldırmış, İmâm Malik'ten Muvatta dersleri almıştır. İmâm Mâlik ise kendisinden kırâat dersleri almıştır. Hocası Ebû Cafer'den sonra da "Daru'l-Hicre"de kırâat hocalığı görevinde bulunmuştur. Hicretin 129. Yılında Medîne'de vefat etmiştir.

Ölüm döşeğinde çocukları İmâm Nâfi'den kendilerine vasiyet etmesini isteyince İmâm Nâfi' "*Allah'tan korkun, aranızdaki şeyleri düzeltin ve eğer inanıyorsanız Allah'a ve Rasülüne itaat edin.*"[42] âyetini okumuştur.[43]

---

[41] Sindî, **a.g.e.,** s. 293.
[42] Enfâl 8/1.
[43] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr Ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr**, İSAM yayınları, İstanbul 1995, c. I, s. 441-447; Abdulfettâh Abdulğânî el-Kâdî, **el-Vâfî fi Şerhi'ş-Şâtibiyye**, Dâru's-Selâm, Kâhire 2009, s.15; Ebû'l-Hayr Şemsuddin

İmâm Nâfi'in iki râvisi vardır. Bunlar Kâlûn ve Verş'tir. Şimdi bu iki râvi hakkında kısaca bilgi verelim.

Kâlûn (h.120/220)

Asıl adı Ebû Mûsâ İsâ b. Mîna' b. Verdân b. İsa ez-Zürekî el-Medenî olan Kâlûn, İmâm Nâfi'in hem talebesi hem de üvey oğludur. Kâlûn Rumca bir kelime olup anlamı güzel demektir. Kâlûn lakabı kendisine Kur'ân okumasının güzel olmasından dolayı hocası İmâm Nafi tarafından verildiği bildirilir. Bazı rivâyetlere göre Kâlûn, Hz. Ömer döneminde Rûm diyarından ganimetlerle beraber esir olarak Medîne'ye getirilmiş ve köle olarak satılmıştır. Daha sonra satın alınarak azad edilmiştir. Kâlûn'dan çok sayıda insan kırâat okumuştur. Kâlûn'un tariklerinden en meşhur olanları ve kitaplarda nakledilenleri Ebû Neşît (ö.258/871) ve el-Hulvânî (ö.250/864) tarîkleridir. Kırâatta Kâlûn'un remzi ب dir.[44]

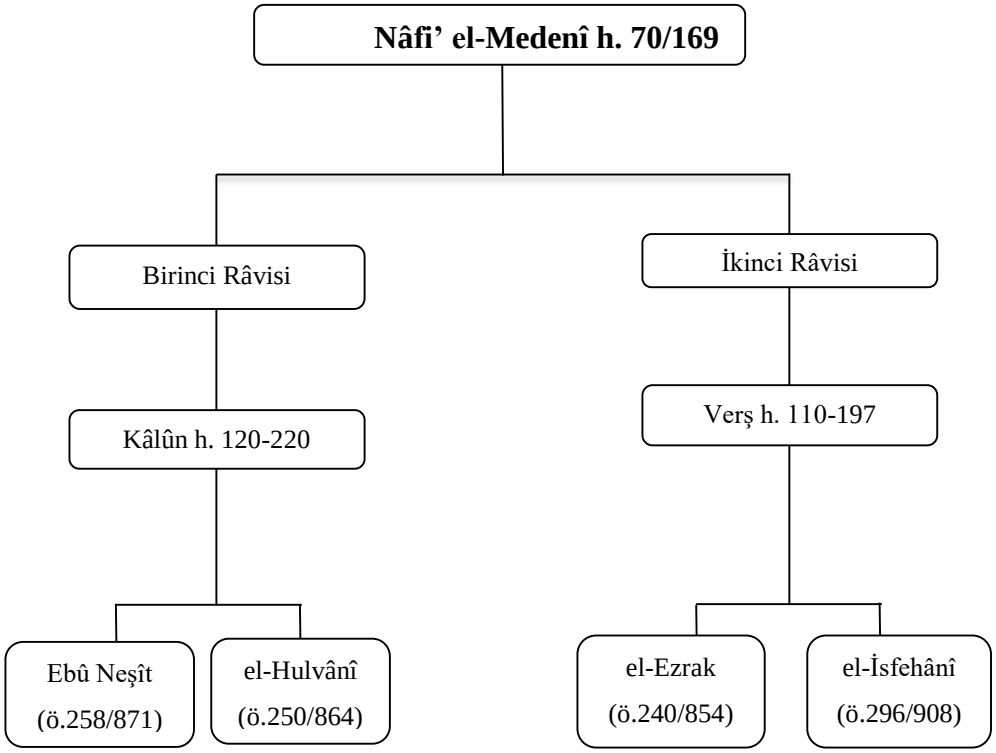
Verş (110/728)

Asıl adı Ebû Saîd Osmân b. Saîd b. Abdillâh el-Kıbtî olan Verş, aslen Kayrevanlı olup h.110 yılında Mısır'da dünyaya gelmiştir. Bazı rivâyetlere göre Verş aslen Afrikalıdır. Muhtemelen doğum yeri olan Yukarı Mısır bölgesindeki Kıft şehrine nisbetle Kıftî, ayrıca Mısrî nisbeleriyle anılmıştır. Ebû Amr ve Ebü'l-Kâsım künyeleriyle de zikredilmiştir. Çabuk hareket ettiği için hocası Nâfi'in onu güvercine benzeyen bir kuşun adıyla "vereşân" diye çağırdığı ve zamanla bu kelimenin "verş" biçimine dönüştüğü belirtilmektedir. Ayrıca yine hocasının, beyaz tenli olmasından dolayı kendisini verş (sütten yapılan bir yiyecek [peynir]) diye andığı da ileri sürülmüştür. Bu ismi kendisine hocasının verdiğini söyleyerek bundan hoşlandığını

Muhammed b. Muhammed ibnü'l-Cezerî; **Tahbîru't-Teysîr fi'l-Kırâati'l-Aşr**, Cem'iyyetu'l-Muhafaza Ala'l-Kur'âni'l-Kerîm, Zarka 2010, s.125.; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, **Kitâbü't-Teysîr fi'l-Kırâati's-Sab'**, Dâru İbn Kesîr, Mekke 2013, s. 167-191. Ebû İshâk İbrahim b. Ahmed b. Suleyman el-Mariginî, **Delîlü'l-Hayrân Ala Mevridi'z-Zem''an**, Dâru'l-Hadîs, Kâhire 2005, s. 54.; Emânî bint Muhammed Âşûr, **el-Usûlu'n-Neyyirât fi'l-Kırâat,** Dâru'l-Vatan, Fustat 2011, s.79.

[44] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr,** c. I, s.326.; Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef İbnü'l-Bâziş, **el-İknâ' fi'l-Kırâati's-Seb'**, Dâru's-Sahabe, Beyrut t.siz, s.12.; Tayyar Altıkulaç, "Kâlûn", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c.44, s. 268-269.

ifade ederdi..[45] Verş'in el-Ezrak (ö.240/854) ve el-İsfehânî (ö.296/908) adlı iki tariki vardır. Kırâatta Verş'in remzi ج dir.

1.2.6.2. Abdullah b. Kesîr (ö. 120/738)

Asıl adı Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî olan İbn Kesîr, 45 (665) veya 48 (668) yılında Mekke'de doğdu. Tabiîn'den olup Kırâatta Mekke İmâmı olarak bilinir. Sahâbe neslinden Abdullah b. Zübeyr, Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Enes b. Mâlik gibi kişilerle görüşmüştür. Bir müddet Irâk'ta ikamet ettikten sonra Mekke'ye dönmüştür. Bazı rivâyetlere göre İbn Kesîr, Kisrâ tarafından San'a'ya gönderilen Fars asıllılardan olup attarlık yapmaktaydı. Aslen Mekkeli ve Kureyş kabilesinden olduğu da rivâyet edilmektedir. Kırâatı, sahabî olan Abdullah b. Sâib el-Mahzûmî, Ebû

[45] Tayyar Altıkulaç, "Verş", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2013, c.43, s.63. ; Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr,** c. I, s. 323-326. ; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, **Câmiü'l-Beyân fi'l-Kırâati's-Sab'i'l-Meşhûra**, Dâru'l-Kütibi'l-İlmiyye, Beytut 2012, s. 47.

Haccâc Mucâhid b. Cebr el-Mekkî ve İbn Abbâs'ın azatlı kölesi Dirbâs'tan almıştır.[46] İbn Kesîr'in Bezzî ve Kunbül adlı iki râvîsi vardır.

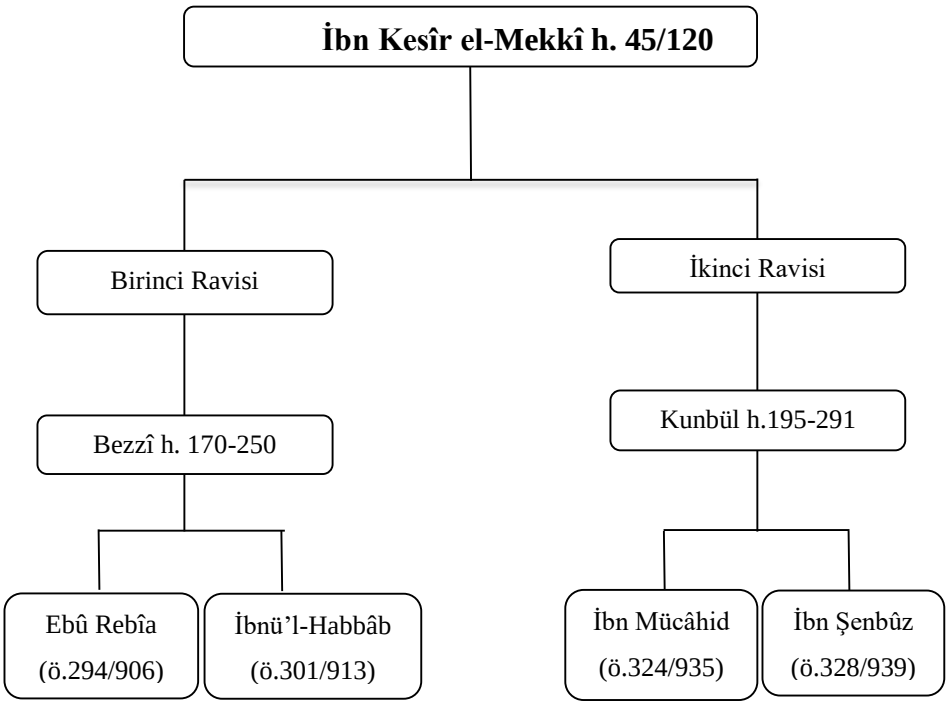
Bezzî (h.170/250)

Asıl adı Ebû Hasan Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Bezzî'dir. Bezzî Mekke kurrâlarındandır. Uzun bir süre Mescîd-i Harâm müezzinliğini yapmıştır. Fars asıllı veya Hemedânlı olduğu da bildirilmektedir. İkrime b. Süleymân ve diğer bazı âlimlerden kırâat dersleri almıştır. Ebû Rebîa (ö.294/906) ve İbnü'l-Habbâb (ö.301/913) adında iki tane tarîki vardır. Bezzi'nin kırâatta remzi هـ dir. [47]

Kunbül (ö. 291/904)

Asıl adı Ebû Ömer Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Mahzûmî'dir. Kendisine Kunbül lakabının verilmesinin nedeni bir rivâyete göre kullandığı "kunbîl" adında bir ilaçtan dolayıdır. Bazıları ise onun "Kanâbile" adında bir kabileye mensup olmasından dolayı bu lakabın kendisine verildiğini belirtmektedir. Ebû Hasan el-Kavvâs ve el-Bezzî gibi âlimlerden kırâat okumuştur. İbn Mucâhid gibi bazı âlimler de ondan kırât okumuşlardır. Kunbül'ün iki tariki vardır. Bunlar Kitâbü's-Seb'a müellifi İbn Mücâhid (ö.324/935) ve İbn Şenbûz (ö.328/939) tarîkleridir. Kunbül'ün remzi ز dir. [48]

[46] İbnü'l-Cezerî, **Tahbîru't-Teysîr**, s. 126.; Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr,** c. I, s. 197-204.; Dânî, **Câmiü'l-Beyân**, s. 47.
[47] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr,** c. I, s. 365.
[48] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr,** c. I, s. 452-453.

1.2.6.3. Ebû Amr el-Basrî (ö. 154/771)

Asıl adı Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ' b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî'dir. Doğum tarihi ile ilgili farklı görüşler olmakla beraber, Zehebî'nin de benimsediği Ebû Amr'ın İbn Abbâs'ın vefat ettiği yıl olan 68 yılında doğduğu görüşü daha çok kabul görmektedir. Ebû Amr Mekke'de doğmuştur. Doğum yerini Basra ve Kâzerûn olarak zikredenler de olmuştur. Adı üzerinde ihtilâf edilerek kendisi için yirmi civarında isim ileri sürülmüştür. Ebû Amr olan künyesinin aslında onun ismi olduğu da bildirilmektedir. Zehebî bu isimlerin tamamını zikrettikten sonra Zebbân adını tercih etmiştir.

Ebû Amr tabiînden olup şiir ve Kur'ân hakkında derin bir bilgiye sahipti. Kırâatı hicâz ve Basra âlimlerinden almıştır. Mekke'de Mücâhid, Said b. Cübeyr, Ata' b. Ebi Rabâh, İkrime b. Hâlid, Abdullah b. Kesîr, Muhammed b. Abdurrahmân b.

Muhaysin ve Humeyd b. Kays el-A'rac'den almıştır. Medîne'de Ebû Cafer, Yezîd b. Rûmân ve Şeybe b. Nisâh, Basra'da ise Yahya b. Ya'mer, Nasr b. Âsım ve Hasan Basrî gibi âlimlerden kırâat almıştır.[49] Dûrî ve Sûsî adında iki tane râvisi vardır.

Dûrî (ö. 248/862)

Asıl adı Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî'dir. Bağdât'ın doğu tarafındaki "Dûr" adlı bir mahalleye nisbetle kendisine ed-Dûrî lakabı verilmiştir. Kendi zamanının kırâat İmâmı ve Kırâatı ilk defa cem ve telif eden kişi olarak bilinir. Kırâat ilmindeki senedinin âlî olması ve ilminin geniş olmasından dolayı her taraftan insanların onun yanına geldiği bildirilmektedir. Uzun bir ömür yaşayan Dûrî, Nâfi' kırâatını İsmaîl b. Cafer el-Medenî'den, Ebû Amr'ın kırâatını Yahya b. Mubârek el-Yezidî'den, Hamza kırâatını Süleym b. İsa'dan, Kisâî'nin kırâatını ise bizzat kendisinden almıştır. Âsım'ın râvîsi Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş'tan da kırâat alanında faydalanmıştır. Hicri 246 yılının şevvâl ayında vefat etmiştir. Dûrî'nin Ebü'z-Za'râ (ö.280/893) ve İbn Farah (ö.303/915) adlı iki tarîki vardır. Dûrî'nin kırâatta remzi ط dır. [50]

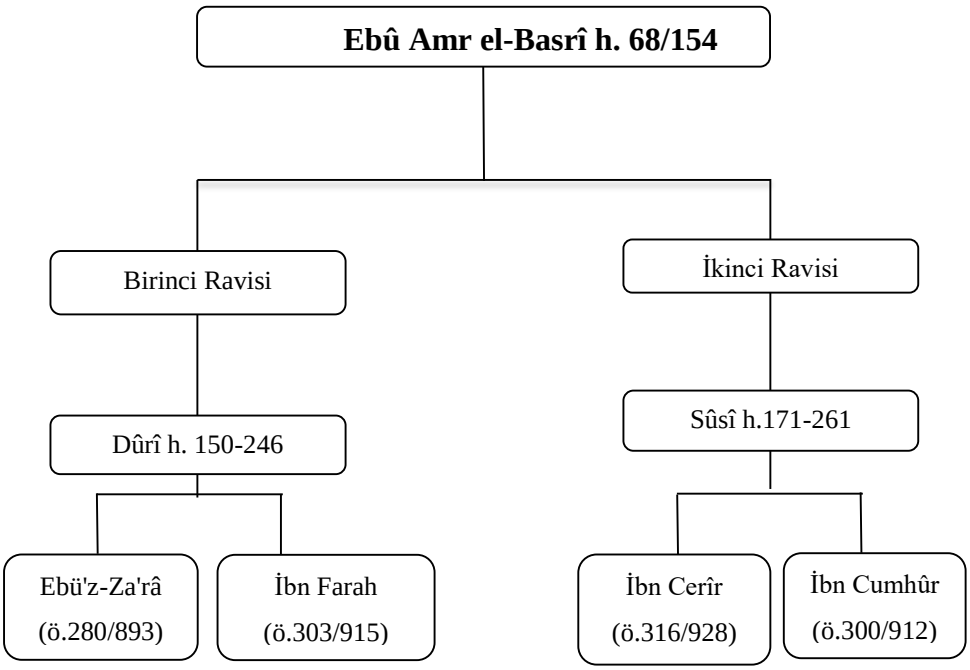
Sûsî (ö. 261/874)

Asıl adı Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh es-Sûsî'dir. Sûsî, Yahya el-Yezidî'nin yanında kırâat okumuştur. Kûfe'de Abdullah b. Numeyr ve Esbât b. Muhammed, Mekke'de ise Sufyân b. Uyeyne gibi âlimlerden istifade etmiştir. Sûsî, doksan küsur yaşında hicri 261 yılında vefat etmiştir. İbn Cerîr (ö.316/928) ve İbn Cumhûr (ö.300/912) olmak üzere iki tariki vardır. Sûsî'nin remzi ى dir.[51]

[49] Tayyar Altıkulaç, "Ebu Amr", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1994, c. X, s. 94-97.; Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr,** c. I, s. 223-228.; Dânî, **Câmiü'l-Beyân**, s. 51.; İbnü'l-Cezerî, **Tahbîru't-Teysîr**, s. 126-127. ; Dânî, **Kitâbü't-Teysîr**, s. 181-182.

[50] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr,** c. I, s. 386-390.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, c. I, s. 230.; Tayyar Altıkulaç, "Dûrî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1994, c. X, s. 5-6.

[51] İbnü'l Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, c. I, s. 332-333; İbnü'l Cezerî, **en-Neşr**, c. I, s. 107-110.

1.2.6.4. İbnu Âmir eş-Şâmî (ö. 118/736)

Asıl adı Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî'dir. Kırâatta Şâm İmâmı olarak bilinen ve Yahsub kabilesine mensub olmasından dolayı Yahsubî diye de anılan İbn Âmir için birçok künye zikredilir. En meşhur künyesi Ebû İmrân'dır. İbn Âmir'in talebesi Hâlid b. Yezîd'in bizzat kendisinden rivâyet ettiğine göre İbn Âmir, hicretin 8. yılında dünyaya gelmiştir. Dokuz yaşında Dimeşk şehrine gittiği ve ömrünün sonuna kadar orada kaldığı da bildirilir. Kırâat ilmini Muâz ve Ebû 'd-Derdâ' gibi bazı sahabelerden aldığı rivâyet edilmekle birlikte asıl hocası Muâviye'nin hilafeti yıllarında Dimaşk'ta Kur'ân dersleri veren ve bizzat Hz. Osmân'dan Kur'ân öğrenen Muğîre b. Ebî Şihâb el-Mahzûmî'dir. Kırâat ilmindeki senedi Muğîre b. Ebî Şihâb el-Mahzûmî, Hz. Osmân ve Hz. Peygamber şeklindedir. İbn Âmir 10 Muharrem 118'de (736) Dimaşk'ta vefat etti.[52] Hişâm ve İbn Zekvân adında iki tane râvisi bulunmaktadır.

[52] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr,** c. I, s. 186-196.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, c. I, s. 380.

Hişâm (ö. 245/859)

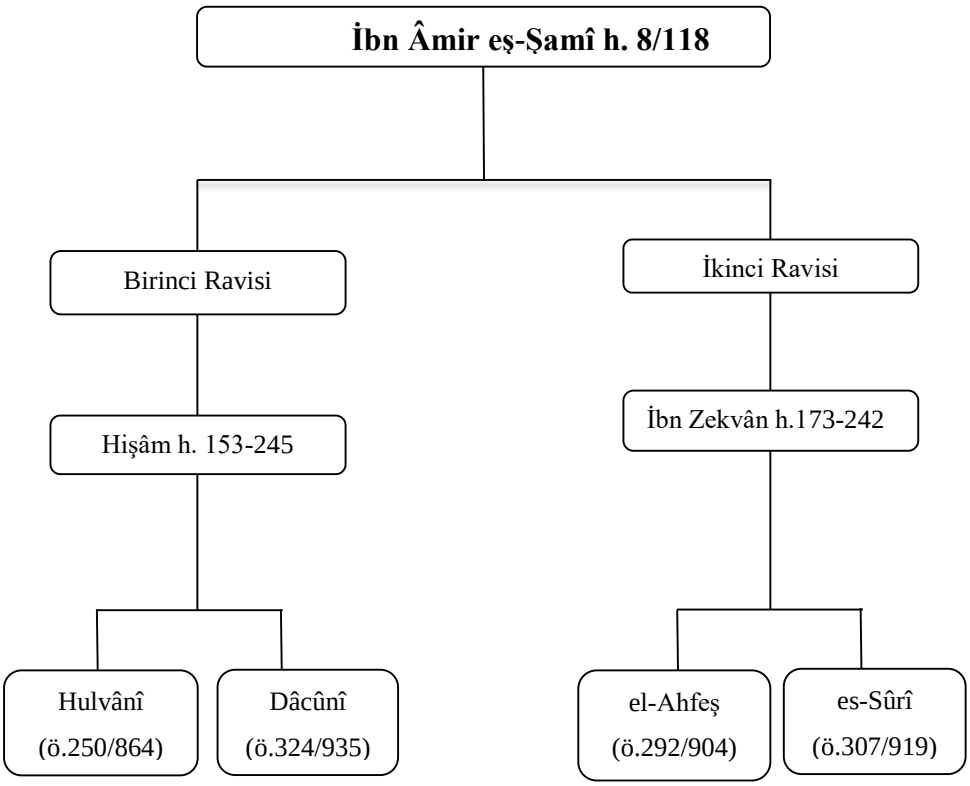
Asıl adı Ebü'l-Velîd Hişâm b. Ammâr b. Nusayr es-Sülemî ed-Dimaşkî'dir. 153 yılında muhtemelen Dimaşk'ta dünyaya geldi. Kendi döneminde Dimaşk şehrinin müftüsü, muhaddîsi, hâtibi ve kurrâsı olarak bilinen Hişâm, Mâlik b. Enes, Müslim b. Hâlid gibi birçok âlimden istifade etmiştir. Kırâatı İbn Âmir'in meşhur talebesi Yahya b. Hâris ez-Zimâri'nin yetiştirdiği Irâk b. Hâlid ve Eyyüb b. Temîm'den öğrenmiştir. Buhârî, Ebû Davûd, Nesâî, İbn Mâce, Ebû Hâtim er-Râzî gibi âlimler kendisinden hâdis rivâyet etmişlerdir. Hişâm 30 Muharrem 245 tarihinde Dimaşk'ta vefat etti. Hulvânî (ö.250/864) ve Dâcûnî (ö.324/935) adlı iki tarîki vardır. Hişâm'ın kırâattaki remzi ل dır.[53]

İbn Zekvân (ö. 242/857)

Asıl adı Ebû Amr Abdullah b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân ed-Dimaşkî'dir. 173 yılında Dimaşk'ta dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Eyyûb b. Temîm ve diğer bazı âlimlerden kırâat öğrenmiştir. Hocası Eyyûb b. Temîm vefat ettikten sonra Dimaşk kırâat şeyhi olarak onun yerine geçmiştir. İbn Zekvân'ın Kırâat konusunda Hişâm'dan daha iyi olmasına rağmen Hişam'ın ondan ilim konusunda daha üstün olduğu rivâyet edilmektedir. Hatta kendi döneminde Irâk, Hicâz, Şâm ve Horâsân bölgelerinde kırâat konusunda ondan daha üstün kimsenin bulunmadığı da rivâyet edilmektedir. İbn Zekvân 242 yılında vefat etmiştir. İbn Zekvân'ın el-Ahfeş (ö.292/904) ve es-Sûrî (ö.307/919) olmak üzere iki tarîki vardır. İbn Zekvan'ın remzi م dir.[54]

[53] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr,** c. I, s. 396-402.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, c. II, s. 308-310.

[54] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr,** c. I, s. 402-405.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye**, c. I, s. 363.

1.2.6.5. Âsım b. Ebî'n-Necûd (ö. 127/ 745)

Asıl adı Ebû Bekir Âsım b. Ebî'n-Necûd Behdele el- Esedî el-Kûfî'dir. Kûfe'de doğduğu ve a'mâ olduğu bildirilir. Tabiînden olup Kırâatta Kûfe âlimlerinden biridir. Hz. Ali kırâatını, Hz. Osmân'ın Küfe'ye gönderdiği resmî mushafa göre Kur'ân öğretmekle görevlendirilen Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'den öğrendi. İbn Mesûd kırâatını da Zir b. Hubeyş'ten aldı. Hz.Ali kırâatını Hafs b. Süleymân'a İbn Mesûd kırâatını ise Ebû Bekir b. Ayyâş'a öğretti. Hocası Ebû Abdurrahmân es-Sülemî vefat ettikten sonra Âsım onun yerine geçti. Âsım'dan birçok kişi kırâat öğrenmiştir. Kırâatının günümüze kadar ulaşmasını sağlayanlar, iki râvîsi Hafs ve Şu'be'dir. Günümüz Müslümanlarının çoğunun okuduğu kırâat Âsım kıratıdır. Bunun nedeni de kırâat isnâdınının sağlam olmasının yanısıra, bu kırâatın kolay olmasıdır. Nitekim diğer kırâatlarda mevcut olan telaffuzu zor bazı kelimeler Âsım kırâatında ya hiç yoktur ya da çok azdır. Âsım 127 (745) yılının sonlarında Kûfe'de vefat etti. Şâm'da

vefat ettiği ve vefatının 120, 128 veya 129 yıllarında olduğu da ileri sürülmüştür.[55] İmâm Âsım'ın iki râvisi vardır. Bunlar Şu'be ve Hafs'dır.

Şu'be (ö. 193/809)

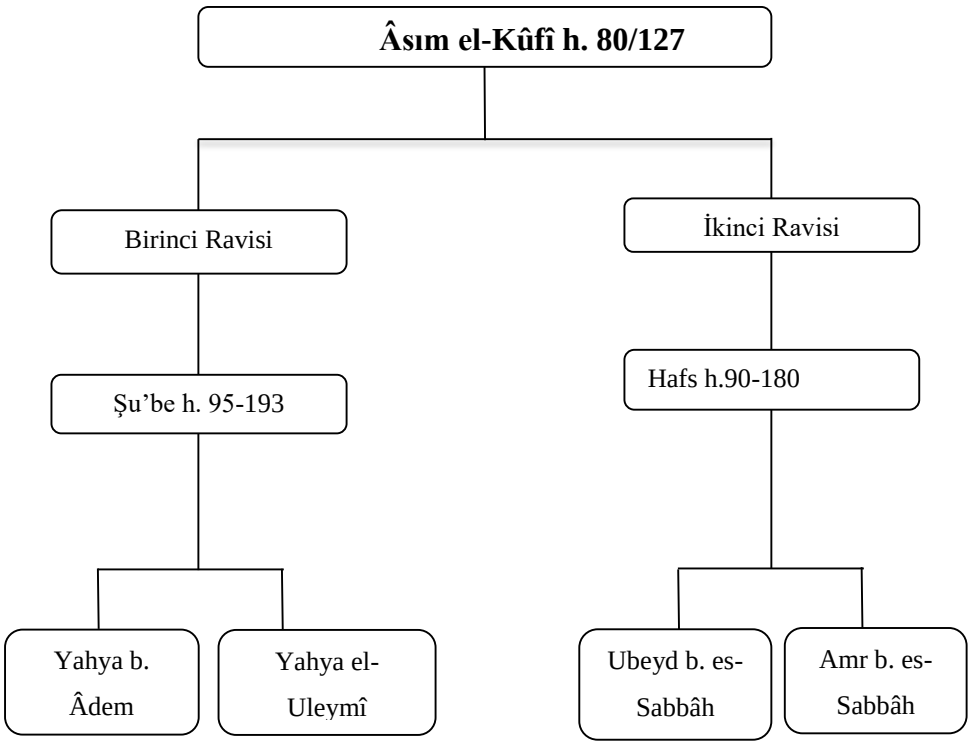
Asıl adı Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî'dir. 95 yılında dünyaya geldi. İsmi hakkında ihtilaf olmakla beraber sahih görüşe göre ismi Şu'be'dir. Üç yıl boyunca bir çocuğun hocasından Kur'ân öğrenmesi gibi Şu'be de İmâm Âsım'dan Kur'ân öğrenmiştir. İmâm Âsım'dan başka kimseden Kur'ân öğrenmediği bildirilmektedir. Şu'be, Âsım'ın yanında üç defa Kur'ân'ı hatmetmiştir. Yahya el-Uleymî, Ebû Yûsuf el-A'şa, Abdülhamîd b. Sâlih el-Bürcümî gibi âlimler ondan Kur'ân öğrenmişlerdir. Vefatına yedi yıl kala Kur'ân okutmayı bırakmıştır. Vefat edeceği sırada kız kardeşinin yanıbaşında ağladığını gören Şu'be kendisine "*Neden ağlıyorsun? Şu gördüğün zaviye İçinde on sekiz bin hatim okudum*" dediği rivâyet edilmektedir. Yaklaşık bir asır yaşayan ve sünnete bağlılıyla bilinen Şu'be, 293 yılında vefat etmiştir. Kırâatta remzi ص harfidir. Yahya b. Âdem ve Yahya el-Uleymî olmak üzere iki tarîki vardır. [56]

Hafs (ö. 180/796)

Asıl adı Ebû Ömer Hafs b. Süleyman b. Muğîre el-Esedî'dir. 90 yılında dünyaya gelmiştir. Âsım'ın talebesi ve üvey oğludur. Kırâat ilmini kendisiyle aynı evde yaşadığı İmâm Âsım'ın bizzat kendisinden öğrenmiştir. Kur'ân'ı Âsım'ın yanında defalarca hatmetmiştir. Ezber konusunda Şu'be'den daha iyi olduğu ve yıllarca Kur'ân okuttuğu bildirilir. Hâdîs ilminde tenkîd edilmesine karşın Kırâat ilmindeki güvenirliği hakkında hiçbir şüphe yoktur. Zehebî (ö. 748/1348) kırâattaki bu güvenirliğini Kırâatı bizzat Âsım'dan öğrenmesine bağlamaktadır. Günümüzde basılan Mushafların çoğu Hafs rivâyetine göre basılmaktadır. Müslümanların çoğunluğu da Kur'ân'ı Hafs rivâyetine göre okumaktadır. Hafs, 180 yılında vefat

[55] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 204-210.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. I, s. 315.
[56] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 280-287.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. I, s. 295.

etmiştir. Hafs'ın kırâatta remzi ع olup Ubeyd b. es-Sabbâh ve Amr b. es-Sabbâh adında iki tarîki vardır.[57]

1.2.6.6. Hamza b. Habîb el-Kufî (ö. 156/773)

Asıl adı Ebû Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî'dir. İmâm Hamza 80 yılında dünyaya gelmiştir. Kûfe şehri ile Hulvân arasında yağ ticaretiyle uğraştığı için ez-Zeyyât lakabıyla anılmıştır. Rivâyetlere göre Kûfe'den Hulvân'a yağ götürür, oradan da Kûfe'ye peynir ve ceviz getirirdi. Yaşça sahabeye yetişmiş ve onları görmüş olma ihtimali olmasına rağmen, kırâat alanında onlardan doğrudan istifade etmemiştir. Kur'ân ve Hadîs hâfızı, farâiz ve Arap grameri alanında geniş bir bilgiye sahip olan Hamza, kırâat ilmini Humrân b. A'yen, Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebi Leyla, A'meş, Ebû İshak es-Sebîî, Talha b. Musarrif ve Ca'fer es-Sâdık gibi âlimlerden almıştır. Kur'ân'ın tamamını İbn Ebi Leyla'ya dört defa

[57] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 287-290.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. I, s. 229-230.

okuduğu bildirilmektedir. Kırâat İmâmlarından Kisâî, Süleym b. İsâ ve diğer bazı âlimler kendisinden istifade etmişlerdir. Ebû Hanîfe'nin İmâm Hamza'ya, Kırâat ve faraiz ilimlerinde bizden öndesin bu iki ilimde seninle tartışmaya giremeyiz dediği rivâyet edilir. Hamza b. Habîb, talebelerinden ücret almadığı ve hediye kabul etmediği gibi Kur'ân dersi verdiği evden su içmeyi dahi hoş görmezdi. Hamza Kırâatı ile ilgili bazı eleştiriler olmuşsa da, bu eleştirilerin Hamza'nın kendi okuyuşuna değil de ondan nakletmeye çalışan ve ifrât boyutuna varan bazı râvilerin kırâatına olduğu kanaatı yüksektir. 156 (773) yılında Hulvân'da vefat edip burada defnedilen Hamza'nın 154 (771) veya 158'de (775) vefat ettiği de kaydedilmektedir.[58] İmâm Hamza'nın Halef ve Hallâd adında iki râvisi vardır.

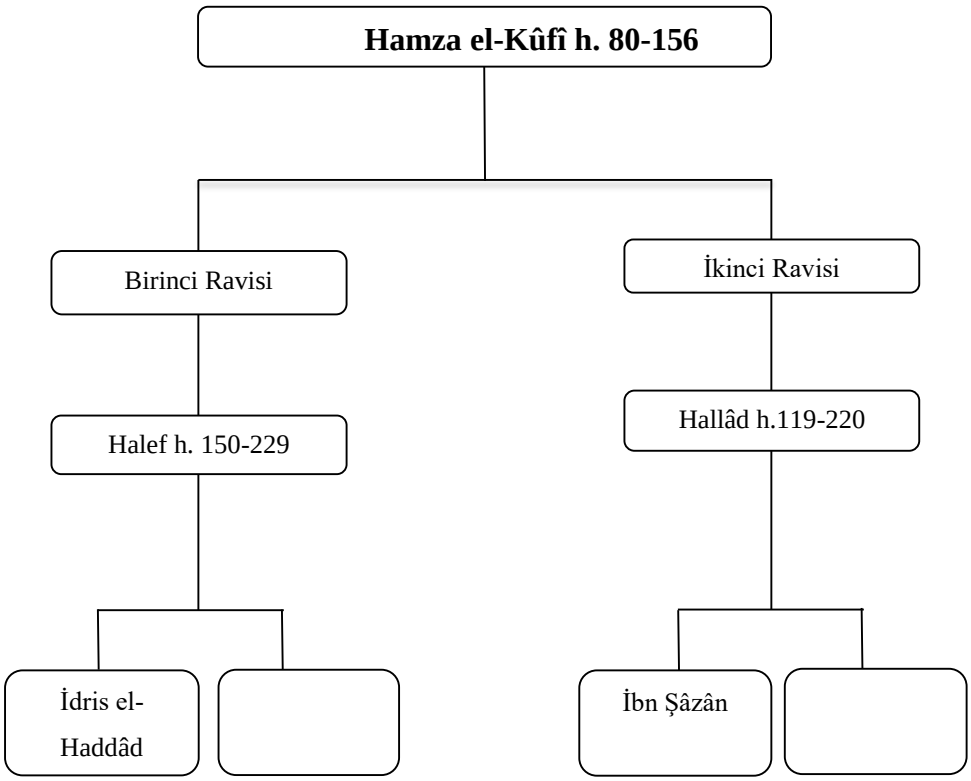
Halef

Hamza'nın birinci râvisi olan Halef aynı zamanda on kırâat İmâmından biridir. Onunla ilgili bilgi onuncu İmâm bölümünde verilecektir. Hamza'nın ravisi olarak remzi ض harfidir. İdris el-Haddâd adında bir tarîki vardır.

Hallâd (ö. 220/835)

Ebû İsâ Hallâd b. Halîd eş-Şeybânî. Kırâat ilmini Hamza'nın talebesi Süleym b. İsâ'dan öğrendi. Hamza'nın kendisinden kırâat okumamasına rağmen onun kıratında meşhur olup kırâat literatüründe Hamza'nın ikinci râvisi olarak geçmektedir. Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî ve diğer bazı âlimler ondan kırâat rivâyet etmişlerdir. Hallâd 220 yılında vefat etmiştir. Kırâtta remzi ق harfidir. Tarîki ise İbn Şâzân'dır.[59]

[58] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 250-266.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. I, s. 236-238.
[59] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 422-423.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. I, s. 248.

1.2.6.7. Kisaî el-Kûfî (ö. 189/805)

Asıl adı Ebû'l-Hasan Ali b. Hamza b. Abdillah el-Kisâî el-Kûfî'dir. 120 yılı civarında doğdu. Kendi döneminin kırâat ve Nahiv İmâmı olarak kabul edilir. Hamza ez-Zeyyât'dan sonra onun yerine geçti. Hamza ez-Zeyyât, Muhammed b. Ebî Leylâ, Cafer b. Muhammed ve A'meş gibi âlimlerden Kur'ân dinleyen Kisâî, güzel bir şekilde Kur'ân okumayı ise Hamza ez-Zeyyât'ın yanında öğrenmiştir. Rivâyetlere göre Hamza'nın yanında dört defa Kur'ân'ı hatmetmiştir. Daha sonra Basra'ya gidip Hâlîl b. Ahmed'ten Arapça dersleri alan Kisâî'nin kendisinden de Ebû Ömer ed-Dûrî, Ebû'l-Hâris el-Leys ve Nusayr b. Yûsuf gibi birçok âlim kırâat alanında istifade etmiştir.

Bazı rivâyetlere göre Kisaî Dimaşk şehrine geldiği esnada Abdullah b. Zekvân ondan kırâat dersi almıştır. İmâm Şafiî'nin de Kisaî hakkında "Kim nahiv ilminde zirveye ulaşmak istiyorsa Kisâî'ye yakın olsun" dediği nakledilir. Kisâî, Rey'e bağlı

Renbeveyh (Eranbûye) köyünde 189' da (805) vefat etti. Kisâî'nin Ebû'l-Hâris ve Dûrî adında iki râvisi vardır. [60]

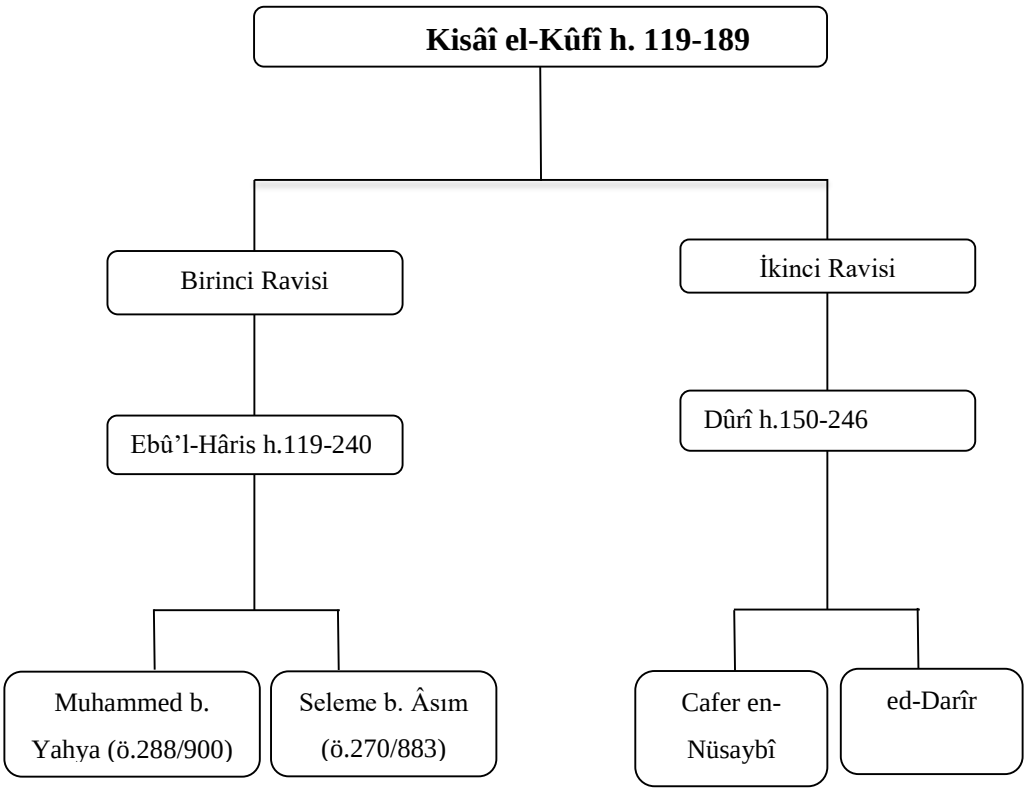
Ebû 'l- Hâris (ö. 240/854)

Asıl adı Ebû 'I-Hâris el-Leys b. Hâlîd el- Bağdâdî'dir. Kırâat ilmini Kisâî'den alan Ebû 'l-Hâris, aynı zamanda onun önde gelen talebelerinden birisidir. Ebû 'l-Hâris, Hamza b. Kâsım el-Ahvel ve Ebû Muhammed el-Yezîdî'den de kırâat dersleri almıstır. Seleme b. Âsım, Muhammed b. Yahya el-Kisâî gibi bazı âlimler de kendisinden kırâat dersi almışlardır. Ebû'l-Hâris 240 yılında vefat etmiştir. Muhammed b. Yahya (ö.288/900) ve Seleme b. Âsım (ö.270/883) Ebû 'l- Haris'in tarîkleridir. Kırâatta remzi س dir. [61]

Hafs ed-Dûrî (ö. 248/862)

Asıl adı Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî el-Bağdâdî'dir. Hafs ed-Dûrî aynı zamanda Ebû Amr'ın birinci râvisidir. Orada kendisinden bahsedildiği için burada ayrıca ondan bahsedilmeyecektir. Onun Kisâî kırâatında iki râvisi vardır. Bunlar Cafer en-Nüsaybî ve ed-Darîr'dir. Dûrî'nin Kırâatta remzi ت harfidir.

[60] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 296-305.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. I, s. 474-478.
[61] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s.424.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. II, s. 33.

1.2.6.8. Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' (ö. 130/747-48)

Asıl adı Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' el-Mahzûmî el-Medenî'dir. Ebû Ca'fer'in asıl ismi Yezîd'dir. İsminin Cündeb b. Fîrûz veya Fîrûz olduğu da bildirilmektedir. Meşhur on kırâat İmâmından biri olup tabiîndendir. Doksan küsur sene yaşamış ve bu uzun ömrünün tamamını Kur'ân eğitimine adamıştır. Kur'ân eğitimini azatlısı olduğu Abdullah b. Ayyâş, Abdullah b. Abbâs ve Ebû Hureyre'den almış ve aynı zamanda bunlardan rivâyetlerde de bulunmuştur. Bunlar da Ubey b. Ka'b'tan eğitim almışlardır. Bazı rivâyetlerde Ebû Ca'fer'in Zeyd b. Sâbit'ten de Kur'ân eğitimi aldığı bildirilmektedir. İmâm Nâfi', Ebû Amr, Süleymân b. Müslim b. Cemmâz, İsâ b. Verdân ve Abdurrahmân b. Zeyd gibi âlimler Ebû Cafer'den Kur'ân eğitimi almışlardır.

Ebû Cafer, İbn Ömer'in de aralarında bulunduğu cemaate namaz kıldırmıştır. Küçük yaşlarda iken Hz. Peygamberin eşlerinden Ümmü Seleme'ye götürüldüğü ve

Ümmü Seleme'nin başını okşayıp onun için bereket temennisinde bulunduğu da rivâyet edilir. Vefat tarihi için 127, 128, 129, 130 ve 132 tarihleri öne sürülmüştür.[62] Ebû Cafer'in İbn Verdân ve İbn Cemmâz adında iki tane râvisi vardır.

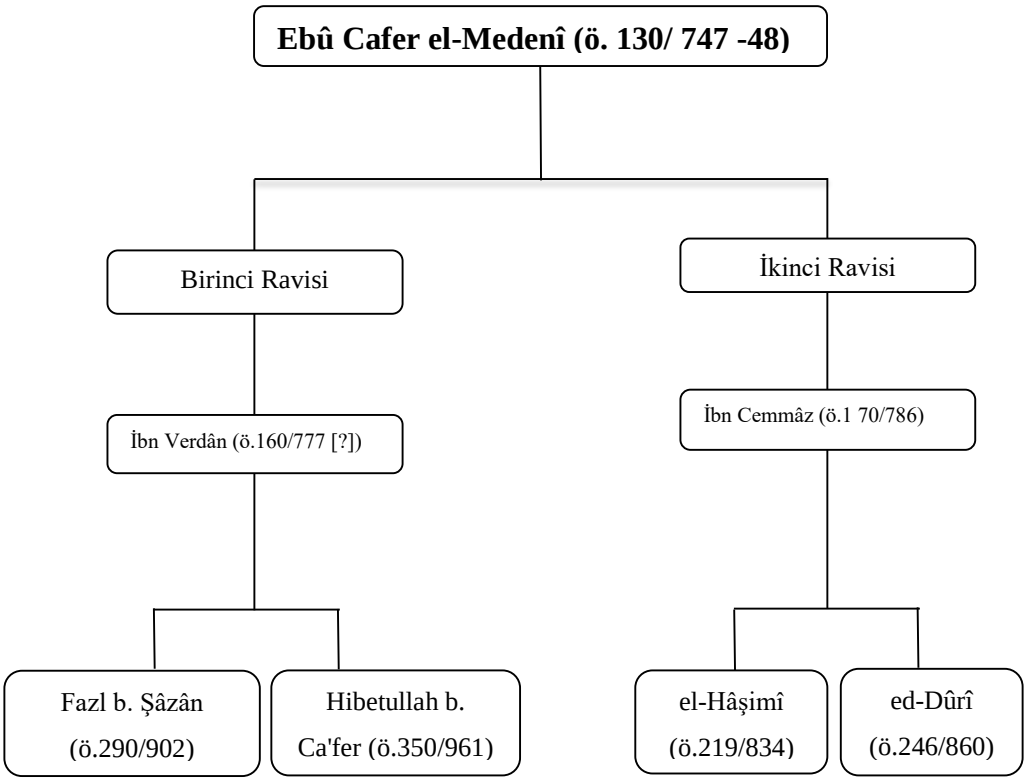
İbn Verdân (ö. 160/777)

Asıl adı Ebû'l-Hâris İsâ b. Verdân el-Medenî olan İbn Verdân, Ebû Cafer ve Şeybe b. Nisâh'tan kırâat ğitimi almıştır. Kendisinden de İsmaîl b. Cafer, İsâ b. Mînâ ve Muhammed b. Ömer el-Vakidî gibi âlimler istifade etmiştir. Kaynaklarda İbn Verdân'ın İmâm Nâfi'den önce vefat ettiği ve vefat tarihinin 160 yılı civarı olduğu da bildirilmektedir. Fazl b. Şâzân (ö.290/902) ve Hibetullah b. Ca'fer (ö.350/961) İbn Verdân kırâatının iki tarîkidir. İbn Verdân'in remzi عى dir. [63]

İbn Cemmâz (ö. 1 70/786)

Asıl adı Ebü'r-Rebî' Süleymân b. Müslim b. Cemmâz ez-Zührî'dir. İbn Cemmâz Ebû Ca'fer el-Karî, Şeybe b. Nisâh ve kırâat-ı seb'a İmâmlarından Nâfi' b. Abdurrahmân'dan kırâat okudu. Hangi tarihte vefat ettiği kesin olarak bilinmeyen ibn Cemmâz'ın ölümüyle ilgili olarak Zehebî, "Herhalde Nâfi'den önce veya onunla aynı tarihte" (169/785) ifadesini kullanırken İbnü'l-Cezerî 170'ten (786) sonra vefat ettiğini belirtmiştir. İbn Cemmâz'ın el-Hâşimî (ö.219/834) ve ed-Dûrî (ö.246/860) adında iki tarîki vardır. İbn Cemmâz'ın remzi جم dir. [64]

[62] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 172-178.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. II, s. 333-334.
[63] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 147.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. II, s. 543.
[64] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 293.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. I, s. 285.

1.2.6.9. Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî (ö. 205/821)

Asıl adı Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî'dir. Kendi döneminin Basra Kırâat İmâmlarından biridir. Ebû Amr'ın vefatından sonra onun yerine geçmiştir. Ya'kûb el-Hadramî Kırâat, Kur'ân ilimleri ve nahiv konusunda derin bir bilgiye sahipti. Sellâm b. Süleyman, Ebî'l-Eşheb Utaridî, Mehdî b. Meymûn ve Şihâb b. Şürnüfe gibi âlimlerden kırâat ilmi okudu. Bunlardan Sellâm b. Süleymân'ın yanında bir buçuk yıl eğitim gördü ve muhtemelen en çok ondan istifade etti. İmâm Hamza'nın kendisinden de onun kırâatını dinledi. Ya'kûb el-Hadramî'nin İmâm Ebû Amr'ın bizzat kendisinden kırâat okuduğu da bildirilmektedir. Bunun uzak bir görüş olmadığı çünkü Ebû Amr vefat ettiğinde Ya'kûb'un otuzyedi yaşında olduğu da rivâyet edilmektedir. Ravh b. Abdülmümin, Muhammed b. Mütevekkil Ruveys, Ebû Ömer ed-Dûrî ve Ebû Hâtim es-Sicistânî gibi birçok âlim de kendisinden kırâat

alanında faydalanmıştır. Ruveys ve Ravh adında iki râvisi bulunan İmâm Ya'kûb 205 yılında seksen sekiz yaşında vefat ettmiştir.[65]

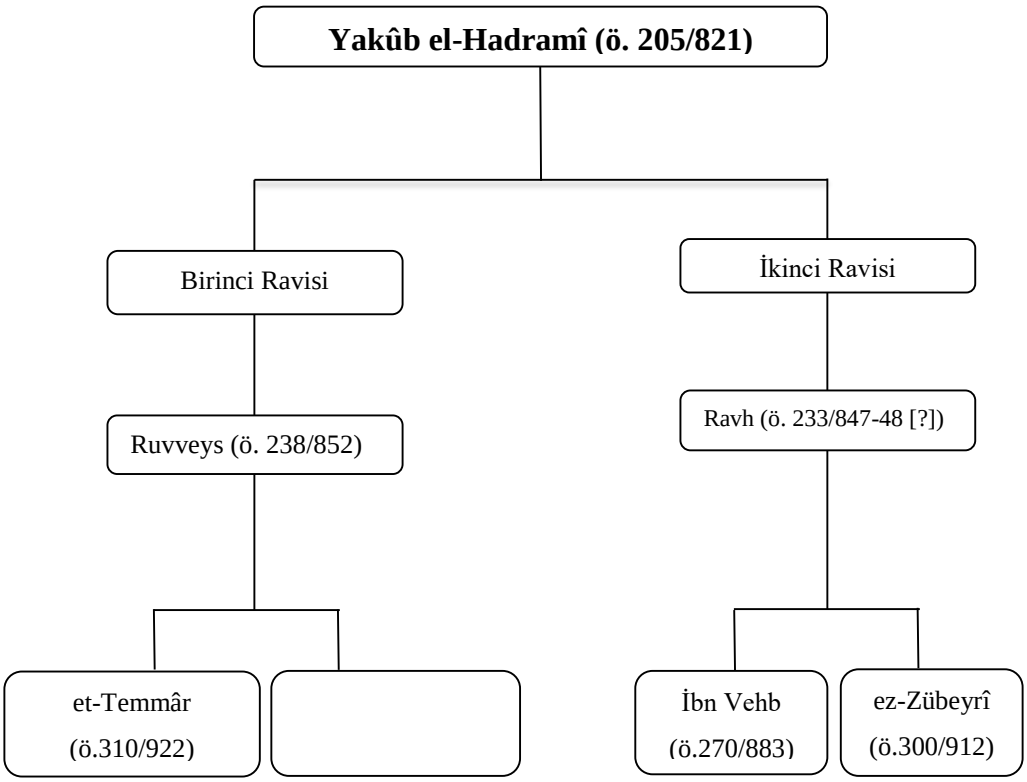
Ruveys (ö. 238/852)

Asıl adı Ebû Abdillah Muhammed b. el-Mütevekkil el-Lü'lüî el-Basrî'dir. Kırâat ilmini bizzat İmâm Ya'kûb'dan almıştır. Hocasının yanında Kur'ân'ı defalarca hatmetmiş ve ondan övgüler almıştır. Ruveys, öğrencinin durumuna göre hemzeleri tahkîk veya teshîl ile okuturdu. Muhammed b. Hârûn et-Temmâr, Ebû Abdillah ez-Zübeyrî ve diğer bazı âlimler kırâat konusunda kendisinden istifade etmişlerdir. Ruveys 238 yılında Basra'da vefat etmiştir. Ruveys'in remzi يس olup et-Temmâr (ö.310/922) adında bir tarîki bulunmaktadır. [66]

Ravh (ö. 233/847-48)

Asıl adı Ebû 'l-Hasan Ravh b. Abdilmü'min b. Abde el-Basrî'dir. Ravh, Ya'kûb el-Hadramî'den kırâat ilmi almış olup onun önde gelen talebelerinden biridir. Ebû Amr b. Alâ'nın talebeleri Ahmed b. Mûsâ, Muâz b. Muâz ve Ubeydullah b. Muâz'dan bazı okuyuşları rivâyet etmiştir. Buhârî'nin Sahihinde kendisinden rivâyetlere yer veren Ravh, hâdîs iminde de tanınmış biridir. Vefat tarihiyle ilgili olarak 233, 234 ve 235 tarihleri verilmektedir. İbn Vehb (ö.270/883) ve ez-Zübeyrî (ö.300/912) adında iki tarîki vardır. Ravh'ın remzi حه dır.[67]

[65] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 328-332.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. II, s. 336-338.
[66] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 428.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. II, s. 206.
[67] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 429.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. I, s. 259.

1.2.6.10. Halef b. Hişâm el-Bezzâr (ö. 229/844)

Asıl adı Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî el-Bağdadî el-Bezzâr'dır. On kırâat İmâmından biri ve Hamza ez-Zeyyât'ın birinci râvisidir. 150 yılında düyaya gelen Halef, daha on yaşında iken Kur'ân ezberlemiş, on üç yaşında ilim tahsiline başlamış, on dokuz yaşında da hocası Süleym'den kırâat öğrenmeye başlamıştır. Âsım Kırâatını Ebû Yûsuf el-A'şâ'dan, Nâfi' kırâatını Ebû İshak el-Museyyebî'den almıştır. Kendisinden de Ebû'l-Hasan el-Hulvânî, İdrîs b. Abdulkerîm el-Haddâd ve diğer bazı âlimler istifade etmiştir. Kırâat ilmi yanında hadîs ilmine de önem veren Halef, Mâlik b. Enes, Ebû Avane el-Vâsıti, Hammâd b. Zeyd, Süleym b. İsâ, Şerîk b. Abdullah en-Nehâî gibi âlimlerden hadîs dinlemiştir. Müslim, Ebû Dâvûd ve Ahmed b. Hanbel gibi hadîs âlimleri kendisinden hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır.

Vefatının 229 yılında Bağdatta Cehmiyye'den saklandığı bir dönemde olduğu rivâyet edilmektedir. İshâk ve İsrîs adında iki râvisi vardır.[68]

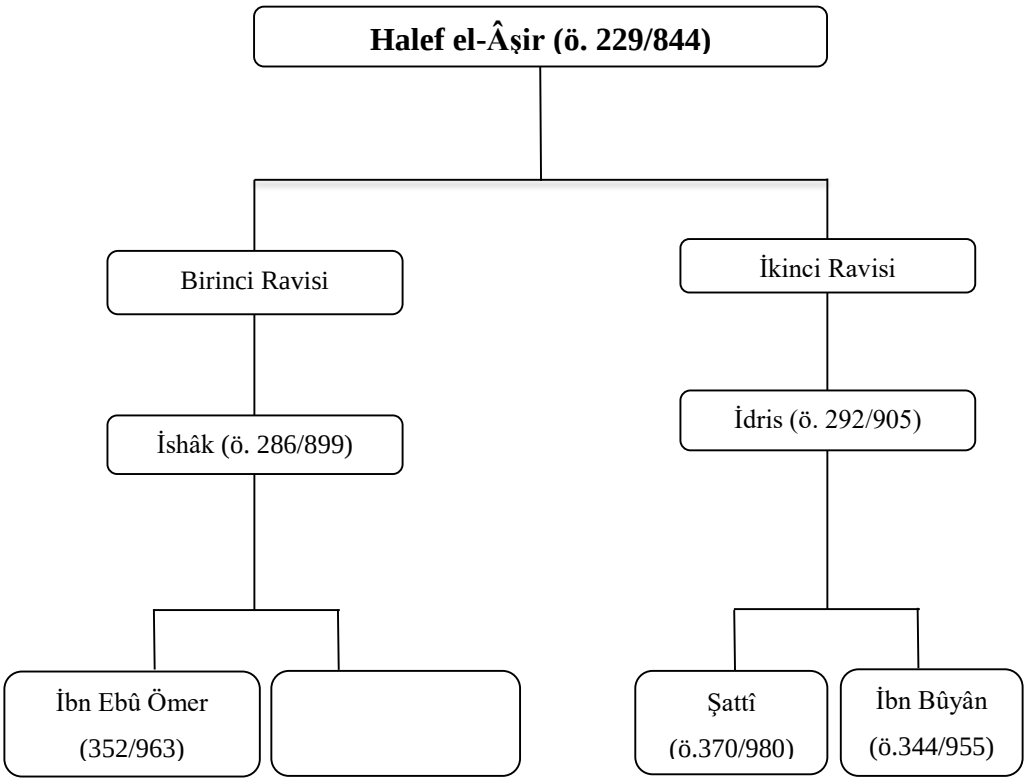
İshâk (ö. 286/899)

Asıl adı Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Osmân el-Verrâk el-Mervezî'dir. Hayatıyla ilgili kaynaklarda az bilgi vardır. Kırâat ilmini Halef el-Bezzâr'dan ve Velîd b. Müslim'den almıştır. Kırâat-ı seb'a İmâmlarından Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'a kâtiplik yaptığı ve muhtemelen onun kitaplarını istinsâh ettiği için Verrâk lakabıyla meşhur olduğu ve "Verrâku Halef" diye anıldığı bildirilmektedir. İbn Ebû Ömer (352/963) adında bir tarîki bulunan İshak'ın kırâatta remzi سح dır. [69]

İdrîs (ö. 292/905)

Asıl adı Ebü'l-Hasan İdrîs b. Abdülkerîm el-Haddâd el-Bağdâdî'dir. Halef el-Bezzâr'dan kırâat ilmini alan Ebü'l-Hasan İdrîs, Bağdat'ta Kur'ân hocalığı yapmıştır. Âsım b. Ali ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerden hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Ebû Bekir b. Mucâhid ve İbn Şenbûz gibi bazı âlimler de kendisinden kırâat ilminde istifade etmiştir. Ebü'l-Hasan İdrîs, 292 yılının kurban bayramı gününde doksan üç yaşında vefat etmiştir. İdrîs'in Şattî (ö.370/980) ve İbn Bûyân (ö.344/955) adında iki tarîki vardır. İdrîs'in remzi سه dir.[70]

[68] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 419-422.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. I, s. 246-247.
[69] Tayyar Altıkulaç, "Verrâk", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2013, c. XLIII, s. 61.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. I, s. 141.
[70] Zehebî, **Ma'rifetü'l Kurrâi'l-Kibâr**, c. I, s. 499-500.; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye,** c. I, s. 140.

Halef el-Âşir (ö. 229/844)
Birinci Ravisi
İkinci Ravisi
İshâk (ö. 286/899)
İdris (ö. 292/905)
İbn Ebû Ömer
(352/963)
Şattî
(ö.370/980)
İbn Bûyân
(ö.344/955)

1.2.7 Şâtibiyye ve Dürre Tarîkine Göre Kırâat İmâmları ve Rumuzları

S.NO	BELDE	KIRÂAT İMÂMI	RUMUZU	RAVİ	RUMUZ
1	MEDÎNE	Nâfi' el-Medenî	أ	Kâlûn	ب
				Verş	ج
2	MEKKE	İbn Kesîr	د	Bezzî	ه
				Kunbül	ز
3	BASRA	Ebû Amr	ح	Dûrî	ط
				Sûsî	ى
4	ŞAM	İbn Âmir	ك	Hişâm	ل
				İbn Zekvân	م
5	KÛFE	Âsım	ن	Şu'be	ص
				Hafs	ع
6	KÛFE	Hamza	ف	Halef	ض
				Hallâd	ق
7	KÛFE	Kisâî	ر	Ebû 'l-Hâris	س
				Dûrî	ت
8	MEDÎNE	Ebû Cafer	أ	İbn Verdân	ب
				İbn Cemmâz	ج
9	BASRA	Yakûb	ح	Ruveys	ط
				Ravh	ى
10	KÛFE	Halef	ف	İshâk	ض
				İdris	ق

1.2.8 Teysîr Tarîkine Göre Kırâat İmâmları ve Rumuzları

S.NO	BELDE	KIRÂAT İMÂMI	RUMUZU	RAVİ	RUMUZ
1	MEDÎNE	Nâfi' el-Medenî	أ	Kâlûn	ب
				Verş	ج
2	MEKKE	İbn Kesîr	د	Bezzî	ه
				Kunbül	ز
3	BASRA	Ebû Amr	ح	Dûrî	ط
				Sûsî	ى
4	ŞAM	İbn Âmir	ك	Hişâm	ل
				İbn Zekvân	م
5	KÛFE	Âsım	ن	Şu'be	ص
				Hafs	ع
6	KÛFE	Hamza	ف	Halef	ض
				Hallâd	ق
7	KÛFE	Kisâî	ر	Ebû 'l-Hâris	س
				Dûrî	ت
8	MEDÎNE	Ebû Cafer	جع	İbn Verdân	عي
				İbn Cemmâz	جم
9	BASRA	Yakûb	يع	Ruveys	يس
				Ravh	حه
10	KÛFE	Halef	خل	İshâk	سح
				İdris	سه

1.2.9 Tayyibe Tarîkine Göre Kırâat İmâmları ve Rumuzları

S.NO	BELDE	KIRÂAT İMÂMI	RUMUZU	RAVİ	RUMUZ
1	MEDÎNE	Nâfi' el-Medenî	أ	Kâlûn	ب
				Verş	ج
2	MEKKE	İbn Kesîr	د	Bezzî	ه
				Kunbül	ز
3	BASRA	Ebû Amr	ح	Dûrî	ط
				Sûsî	ى
4	ŞAM	İbn Âmir	ك	Hişâm	ل
				İbn Zekvân	م
5	KÛFE	Âsım	ن	Şu'be	ص
				Hafs	ع
6	KÛFE	Hamza	ف	Halef	ض
				Hallâd	ق
7	KÛFE	Kisâî	ر	Ebû 'l-Hâris	س
				Dûrî	ت
8	MEDÎNE	Ebû Cafer	ث	İbn Verdân	خ
				İbn Cemmâz	ذ
9	BASRA	Yakûb	ظ	Ruveys	غ
				Ravh	ش
10	KÛFE	Halef		İshâk	
				İdris	

İKİNCİ BÖLÜM

TEVBE SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ VE KIRÂATLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

2.1 TEVBE SÛRESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde Tevbe sûresiyle ilgili genel bir bilgi vermeye çalışacağız. Sûre nedir, sûrelerin tertîbi, Tevbe sûresinin isimleri, Tevbe sûresinin ne zaman nâzil olduğu, âyet sayısı ile ilgili âlimlerin görüşleri, sûrenin başına besmelenin neden yazılmadığı ve genel olarak sûrenin muhtevası hakkında inceleme yapmaya çalışacağız.

Sûre lügatte şeref, yer, bölge demektir. İstilahta ise "Kur'ân âyetlerinden belli bazı âyetlerin bulunduğu, başlangıcı ve sonu olan Kur'ân'dan bir kısımdır" . Sûreler uzunluk bakımından farklıdır. En kısa sûre üç âyet ile Kevser sûresidir. En uzun sûre ise 285 veya 286 âyet ile Bakara sûresidir.[71]

Peygamber Efendimize (s.a.v.) bir âyet veya sûre nâzil olduğu zaman onu şu ve şu âyetlerin bulunduğu yere bırakın diye emrederdi.[72] Bu bağlamda sûrelerin tertîbi

[71] Zürkânî, **a.g.e.**, c. I, s. 350; Ekrem Abdu Halife Hamad ed-düleymî, **Cem'ü'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 2006, s. 204.

[72] Ebû'l-Hasan Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, **Cemâlü'l-Kurrâ' ve Kemâlü'l-İkrâ'**, Müessesetü'l-Kütubi's-Sekâfiye, Beyrut 1999, c. I, s. 299.

hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşleri üç grupta özetlemek mümkündür. Şimdi bu görüşlere kısaca bakalım;

1. Sûrelerin tertîbi sahabe ictihâdına dayalıdır. Bu görüş cumhûra aittir. Buna göre sûrelerin tertîbi sahâbenin ictihâdına göre yapılmıştır. Bu görüşte olanlar iddialarını iki delil ile desteklemektedir. Birincisi, sahâbeye ait bazı Mushafların sûrelerin tertîbi açısından farklı oluşu, ikincisi ise Hz. Osmân'ın Kur'ân'ı istinsâh ederken tıvâl sûrelerin araştırılması ve Enfâl ile Tevbe sûreleri hakkında ihtilafa düşmesi olayıdır.

2. Sûrelerin tertîbi tevkîfîdir. Bu görüşte olanlara göre hiçbir sûre Peygamberin (s.a.v.) emri olmadan bulunduğu yere konulmamıştır. Bunların öne sürdüğü delil sahabenin Hz. Osmân mushafı üzerine icmâ' etmiş olmasıdır. Zira böyle bir icmâ'ın özellikle Allah'ın kelamı hakkında Peygamberin (s.a.v.) emri ve onayı olmadan vuku bulması mümkün değildir. Öne sürdükleri ikinci bir delil de birbirine benzeyen bazı sûrelerin yanyana konulmamış olmasıdır. Şâyet tertîb sahâbe ictihâdı ile olsaydı böyle bir şeyin yapılması kaçınılmazdı.

3. Sûrelerden bazılarının tertîbi ictihâdî bazılarının ise tevkîfîdir. Bu görüş sahipleri bazı sûrelerin tertîbinin Peygamberin (s.a.v.) emri ve onayı ile bazılarının ise sahabenin ictihâdı ile oluştuğunu iddia etmektedir. Sonuç olarak sûrelerin tertîbi ictihâd ile belirlenmiş olsun veya tevkîfî olsun bugün elimizde bulunan mushafın sûre tertîbine bağlı kalmak gerektiği hususunda ittifak vardır.[73]

2.1.1 Tevbe Sûresinin Mushaftaki Yeri

Tevbe sûresi elimizde bulunan mushaflarda dokuzuncu sırada bulunmaktadır. Nüzûl sırasına göre Medîne'de nâzil olan son sûre olup 29. sıradadır. Tevbe sûresinin nâzil olan son sûre ve son iki âyetinin de inen son âyetler olduğu da rivâyet edilmektedir.[74]

[73] Zürkânî, **a.g.e.**, c. I, s. 353-358; Zerkeşî, **a.g.e.,** c. I, s. 257.
[74] Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî, **en-Nâsihu ve'l-Mensûh**, Müessesetü'r-Risâle, Kâhire 1998, s. 42.

2.1.2 Tevbe Sûresinin İsimleri

Kur'ân'da 114 sûre vardır. Bu sûrelerin herbirinin ayrı bir ismi bulunmaktadır. Bazı sûrelerin bir ismi olduğu gibi bazı sûrelerin iki, üç veya daha fazla ismi bulunabilmektedir. Sûrelerin bu isimleri rivâyetlerle sabit olduklarından dolayı tevkîfî olup insanların tasarrufu dâhilinde değildir. Yani insanlar istedikleri sûreye istedikleri ismi vermeye yetkili değiller.

Sûre isimleri çoğu zaman sûrede geçen kelimelerden oluşur. Bu isimler kimi zaman bir insan isminden (İbrahim, Meryem, vs.), kimi zaman bir hayvan isminden (Bakara, Nahl, vs.) , bazen bir meyve isminden (Tîn, vs.), bazen de bir yer isminden (Kehf, Hucurât, vs.) esinlenerek verilmiştir. Sahabe Mushaflarında sûre isimleri yer almamaktaydı. Rivâyetlere göre sûre başlarındaki sûre isimleri Haccâc b. Yûsuf tarafından Mushaflara konulmuştur.[75]

Tevbe sûrenin çeşitli isimleri bulunmaktadır. Bu isimler genellikle Tevbe sûresi içinde geçen kelime ve muhtevadan alınmıştır. Şimdi bu isimlere kısaca değinmeye çalışacağız.

Tevbe (التَّوْبَةُ); Sözlükte günahı terk etmek, günahtan dönmek anlamına gelmektedir. Sûre, Tevbe ismini Peygamber (s.a.v), ensâr ve muhâcirlerin tevbelerinin kabul edildiğini bildiren 117. âyetten almaktadır. Tevbe (التوبة) sözcüğü bu âyette geçen تَابَ kelimesinin masdarıdır.

Berâe (بَرَاءَةٌ) **;** Sûre, bu ismi sûrenin başındaki ilk kelime olan بَرَاءَةٌ kelimesinden almıştır. Sözlükte bir işten veya sorumluluktan sıyrılmak ve kötü bir durumdan uzaklaşmak anlamına gelen Berâe kelimesi, uyarı ve ültimaton anlamlarında da kullanılmaktadır.

Fâdiha (الْفَاضِحَةُ); Fadiha, sırları ortaya çıkaran, ifşa eden ve sabahın aydınlanması anlamlaraına gelmektedir. Sûreye bu ismin verilmesinin nedeni, sûrede

[75] Zerkeşî, **a.g.e.,** c. I, s. 269; Muhammed Emin b. Abdullah, **Tefsîru Hadâiku'r-Ravhi ve'r-Reyhân**, Haşim Muhammed Ali (Tah.), Dâru Tavku'n-Necât, Beyrut 2001, c. I, s. 98.

bazılarının münafıklıklarının ve diğer bazı hususlardaki sırlarının ortaya çıkarılmasıdır.

Sûretu'l-Azâb (سُورَةُ الْعَذَابِ); Sûrede geçen emir, tehdit ve birçok kişi hakkında nâzil olan âyetlerden dolayı bu ismi almıştır.

Mukaşkişa (الْمُقَشْقِشَةُ); Mukaşkişa, nifaktan arıtan demektir. Tevbe sûresine bu ismin verilme nedeni, sûrenin münafıklık ile itham olunan bazı kişileri o ithamlardan kurtarmasından dolayıdır. Rivâyetlerde Hz. Ömer'in bu sureye Mukaşkişa dediği bildirilmektedir.

Munakkira (الْمُنَقِّرَةُ); Munakkira, sözlükte kazıp delen demektir. Bu surede münafıkların kalplerindeki sırlar dışarıya çıkarıldığı için ona bu isim verilmiştir.

Buhûs (الْبُحُوثُ); Buhûs sözlükte araştıran, teftiş eden demektir. Rivâyetlere göre Mikdâd'a "Bu yıl savaşa gitmeseydin ya" diye sorulduğunda kendisi "Buhûs, (müfettiş) bizi denetlemeye geldi" diye cevap vermiştir. Mikdâd'ın burada Buhûs'tan kasdı Tevbe sûresidir.

Hafira (الْحَافِرَةُ); Hafira, sözlükte kazıyan demektir. Bu sure münafıkların kalplerini kazdığı için bu ismi almıştır.

Musîra (الْمُثِيرَةُ); Musîra, sözlükte toz, duman gibi görmeye engel olan nedenlerin ortadan kalkması demektir. Sûre, üstündeki perdeyi kaldırarak münafıkların sırlarını ortaya çıkardığı için bu ismi almıştır.

Muba'sira (الْمُبَعْثِرَةَ); Muba'sira, sözlükte ortaya çıkarmak demektir. Sûre, bazı insanların içindekilerini ortaya çıkardığından dolayı bu ismi almıştır.

Suyûtî'nin de belirttiği gibi Tevbe sûresinin isimleri bunlar olmakla bereber bazıları, Muhziye (الْمُخْزِيَة), Munekkile (الْمُنَكِّلَة), Muşerride (الْمُشَرِّدَة) ve Mudemdime (الْمُدَمْدِمَة) isimlerini de zikretmektedirler.[76]

Görüldüğü gibi Tevbe sûresinin birçok ismi bulunmaktadır. Bu isimlerin hepsi sûrenin içinde geçen kelime veya kelimelerden çıkan anlamlardan alınmıştır.

2.1.3 Tevbe Sûresinin Nüzûlü

Tevbe sûresi Hicrretin 9. Yılında Medîne'de nâzil olmuştur.[77] Mukâtil b. Süleymân da son iki âyeti hariç Tevbe sûresinin Medîne'de nâzil olduğunu bildirmektedir.[78] Bu sûre, Peygamber efendimize (s.a.v.) nâzil olan son sûrelerden birisidir.[79] Tevbe suresinin ilk âyetleri Hz.Peygamberin (s.a.v.) hac vazifesi yapmaya niyetlendiği Tebük savaşı dönüşünde nâzil olmuştur.[80] Tevbe sûresi nâzil olduktan sonra Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hz.Ebû Bekir'i Tevbe sûresinin ilk dokuz âyetini insanlara tebliğ etmesi için Hac emiri olarak onlarla birlikte hacca gönderir. Ancak daha sonra Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hz. Ali'yi arkasından gönderir ve inen o âyetleri kendisine vermesini emreder. Hz. Ali, Zulhuleyfe'de Hz. Ebû Bekir'e yetişir ve âyetleri alıp kurban bayramı günü Mînâ tepesinde insanlara tebliğ eder.[81]

2.1.4 Tevbe Sûresinin Âyet Sayısı

Sûrelerin âyet sayısı âyetlerin vakf yerlerine bağlı olarak değişebilmektedir. Dolayısıyla âlimlere göre bazı sûrelerin âyet sayısında farklılık bulunabilmektedir.

---

[76] Tevbe sûresinin isimleri hakkında geniş bilgi için bk.; Zerkeşî, **a.g.e.,** c. I, s. 269; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, **el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân**, Müessesetü'r-Risâle, Dimaşk 2011, s. 118-123; Zeynuddin Ebû Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr, **Muhtaru's-Sihâh**, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1999, s. 47, 317, 29, 51; Ebû Huseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, **Mücmelü'l-Lüğa**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986, s. 723;; Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Tefsîr**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2007, c. II, s. 721.

[77] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b.Ömer ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl**, Dâru'l-Marife, Beyrut 2009. s. 422.

[78] Ebû'l-Hasan Mükâtil b.Süleymân, **Tefsîru Mükâtil b.Süleymân**, Ahmed Ferîd (Tahkik) Dâru'l-Kütibi'l-İlmiyye, Beytut 2003, c. II, s. 33.

[79] Buhârî, Kitabü Tefsîri'l-Kur'ân, 65/9.

[80] Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr, **Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-Azîm,** Dâru'l-Fikr, Beyrut 1997. c. II, s. 373.

[81] Mükâtil b.Süleymân, **Tefsiru Mükâtil b.Süleymân,** c. II, s. 33.

Kırâat İmâmlarından Âsım (h.80-127), Hamza (h.80-159), Kisâî (h.119-189) ve Halef'e (h. V.229) göre Tevbe sûresi 129 âyettir. Diğer kırâat İmâmlarına göre ise Tevbe sûresi 130 âyettir. Şimdi kısaca Kırâat İmâmlarının ihtilaf ettiği yerlere değinmeye çalışacağız.

İlk olarak Basra kırâat İmâmlarından Ebû Amr'a (h.68-154) bakalım. Ebû Amr, Tevbe sûresinin üçüncü âyetini iki âyet olarak kabul etmektedir. Ona göre وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ bir âyet olup burada vakf yapılır. Ondan sonra gelen وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ise farklı bir âyettir.

Şâm Kırâat İmâmı olarak bilinen İbn Âmir (h.7-117) ise Tevbe sûresinin 39. Âyetini iki âyet olarak kabul etmektedir. Ona göre إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا bir âyettir. Ondan sonragelen وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ise farklı bir âyettir.

İhtilaf konusu olan bir diğer âyet ise Tevbe sûresinin 70. âyetidir. Medîne kırâat İmâmları olarak bilinen Nâfi' (h.70-169) ve Ebû Cafer (h. V.130) ile Mekke Kırâat İmâmı olarak bilinen İbn Kesîr (h.45-120) bu âyeti iki âyet olarak kabul etmektedirler. Onlara göre أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ bir âyet olup ondan sonrası olan وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ise farklı bir âyettir.[82]

Görüldüğü gibi kırâat İmâmlarının ihtilaf konusu olarak gördükleri şey âyetlerin vakf yerleridir. Yoksa âyetlerin eklenip çıkarılma konusu değildir. Dolayısıyla sûre içindeki âyet sayısının değişmesi, Kur'ân'ın bütünlüğüne herhangi bir halel getirmemektedir.

[82] Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, **el-Beyân fi Addi Âyi'l-Kur'ân**, Fargali Seyyid Arabavî (Tahkik), Dâru'l-Kütibi'l-İlmiyye, Beytut 2011, s. 234-235.

2.1.5 Tevbe Sûresi ve Besmele

Besmele, بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ demektir. Neml sûresi otuzuncu âyette geçtiği için besmelenin Kur'ân'dan bir âyet olduğunda ittifak vardır. Surelerin başındaki besmelelerin ise Kur'ân'dan bir âyet olup olmadığı hakkında ihtilaf bulunmaktadır.

Bütün Kurrâlara göre Tevbe sûresinin başında besmele okunmaz. Bunun nedenini de sûrenin savaştan bahsetmesi veya Enfâl sûresinin devamı olması gibi bazı nedenlere bağlamaktadırlar.[83] İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet edilmektedir; " Ben Hz. Osmân'a mesânî sûrelerden biri olan Enfâl sûresi ile Miîn sûrelerden biri olan Tevbe sûresinin aralarına niçin besmele konulmadan birleştirilip Seb'i Tival sûreleri arasına eklediğini sordum. Hz. Osmân dedi ki; Peygamber hayattayken ona sûreler nâzil olurdu. Her sûre nâzil olduğunda da yanında bulunan kâtipleri çağırır ve şu sûreyi şu ve şu âyetlerin bulunduğu yere koyun derdi. Enfâl sûresi Medîne'de nâzil olan ilk sûrelerden Tevbe sûresi ise Kur'ân'dan nâzil olan son sûrelerden biriydi. İki sûrenin içeriği de birbirine benzemekteydi. Bundan dolayı Tevbe sûresinin Enfâl sûresinin devamı olabileceğini düşündüm. Peygamber (s.a.v.) de bu sûrenin Enfâl sûresinden olup olmadığını bize bildirmeden vefat etmişti. Bütün bunlardan dolayı iki sûreyi aralarına besmele koymamak suretiyle birleştirip Seb'i Tival sûreleri arasına ekledim".[84]

Râzî (ö.606/1210), Tevbe sûresinin başında besmelenin bulunmamasıyla ilgili bazı görüşler bildirmiştir. Konumuzun daha iyi anlaşılması için o görüşlere kısaca değinmeye çalışacağız.

1. Yukarıda bahsettiğmiz İbn Abbâs'ın bu konuyu Hz. Osmân'a sorması ve Hz. Osmân'ın bu konu hakkında ona verdiği cevap.

2. Enfâl sûresinde ahitlerden bahsedilmekte, Tevbe sûresinde ise ahitlerin bozulmasından bahsedilmektedir. Bundan dolayı sahabe iki sûreyi yan yana koymuş ve aralarına besmele bırakmamıştır. Bu görüş, sahabenin sûrelerin tertîbi hakkında

[83] Suâd Abdülhamîd, **Teysîru'r-Rahmân fi Tecvîdi'l-Kur'ân**, Dâru İbn Hazm, Kâhire 2009, s. 34.
[84] Zerkeşî, **a.g.e.**, c. I, s. 234; İbn Kesîr, **Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-Azîm,** c. II, s. 373.; Sehâvî, **Cemâlü'l-Kurrâ'**, c. I, s. 299.

ictihâd yapmış olabileceklerini kabul etmekle mümkün olabilmektedir. Bu da ayrı bir tartışma konusudur.

3. Sahabe, Enfâl ve Tevbe sûrelerinin bir sûre mi yoksa ayrı sûreler mi olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Gelecek nesillerin her iki görüşe göre de amel edebilmeleri için de iki sûrenin arasına besmele koymamışlar. Sahabenin bu hareketi, onların Kur'ân'ın yazılışı ve toplanması konularında ne kadar titiz olduklarının bir delilidir.

4. Enfâl sûresinde Müslümanların artık birbirini dost edinmeleri ve kâfirlerden uzak durmaları emredilmiştir. Tevbe sûresi de aynı anlamdaki âyetlerle başladığı için iki sûre arasına besmele konulmamıştır.

5. Besmele, eman ve güven demektir. Tevbe sûresi ise genelde savaş ve ahitlerin bozulmasından bahseder. Bundan dolayı da Tevbe sûresinin başına besmele konulmamıştır.

6. Yüce Allah, insanların besmelenin bulunduğu sûrelerden bir âyet olup olmadığı hakkında ihtilafa düşeceklerini bildiği için Tevbe sûresinin başında yazılmamasını irad etmiştir. Bu vesileyle insanlar diğer sûrelerde bulunan besmelelerin o sûrelerden bir âyet olduğunu anlayacaklar. Çünkü besmele bulunduğu sûrelerden bir âyet olmasaydı burada da rahatlıkla yazılabilirdi. Burada yazılmadığına göre besmele, Tevbe sûresinden bir âyet olmadığı gibi başında bulunduğu sûrelerden bir âyettir.[85]

Râzî'nin nakletmiş olduğu bu görüşler çerçevesinde tartışmalar süregelmiştir. Bu görüşlerin hiçbirisinin üzerinde âlimlerin ittifakı bulunmamaktadır. Dolayısıyla kişi bu görüşlerden herhangi birisini seçebilir. Bizim bu konuda kanaatimiz ise, Tevbe sûresinin başında besmele yazılmamasının nedeni, Hz. Osmân'dan rivâyet edildiği şekilde vuku bulmuş olduğudur.

[85] Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, **Mefâtihü'l-Ğayb**, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut H.1420, c. XV, s. 522.

Kırâat âlimleri, Tevbe sûresi dışındaki bir sûreye başlarken besmele getirmenin vâcib olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.[86] Tevbe sûresi de dâhil olmak üzere bir sûrenin ortasından başlayan kişi ise besmele getirip getirmemekte serbesttir.[87]

Okumaya Tevbe sûresi dışında bir sûrenin başından istiaze ve besmele ile başlanacak olursa dört vecih câiz olur;

1.Kat-ı küll
2.Vasl-ı küll
3.Kat-ı evvel vasl-ı sanî
4.Vasl-ı evvel kat-ı sanî

Okumaya Tevbe sûresinin başından başlanacak olursa iki vecih câiz olur;

1.Kat'
2.Vasl

İki surenin birleştirilerek okunması durumunda -Tevbe sûresi hariç- üç vecih câiz olur;

1.Kat-ı küll
2.Vasl-ı küll
3.Kat-ı evvel vasl-ı sanî

Dördüncü vecih olan vasl-ı evvel kat-ı sanî iki sûre arasında câiz değildir. [88] Bir sûreyi bitirip tekrar o sûreyi baştan alan kişi ise besmele getirmek zorundadır.[89]

Enfâl sûresi ile Tevbe sûresinin birleştirelerek okunması durumunda üç vecih câiz olur;

---

[86] Şehabüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir el-Kastallânî, **el-Müstetâb fi't-Tecvîd**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2008, s. 64.; Atiyye Kâbil Nasr, **Ğâyetü'l-Murîd fi İlmi't-Tecvîd**, Dâru't-Takva Kâhire t.siz, s. 45.; Mahmûd Halîl Husarî, **Ahkamü Kirâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyye, s.333.; Suâd Abdülhamîd, **Teysîru'r-Rahmân fi Tecvîdi'l-Kur'ân,** s. 33.

[87] Kâdî, **el-Vâfî fi Şerhi'ş-Şâtibiyye**, s. 40; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Salim, **Ğaysü'n-Naf' fil-Kırâati's-Sab'**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 36.

[88] Ebû'l-Hasan, **Ğaysü'n-Naf'**, s. 36; Husarî, **Ahkâmü Kirâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm,** s. 333; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdülmümin b. El-Vecîh b. Abdullah b. Ali, **el-Kenz fi'l-Kirâati'l-Aşr,** Dr. Halid el-Meşhedânî (Tahkik), Mektebetü Sikâfeti'd-Diniyye, Kâhire 2004, c. II, s. 395.

[89] Ebû'l-Hasan, **Ğaysü'n-Naf'**, s. 36.

1.Kat’ besmelesiz

2.Vasl besmelesiz

3.Sekte besmelesiz

Al-i İmrân sûresindeki (الم) hurufu mukattaaları arasında bulunan ve medd-i lazım harf-i muhaffef olan (م) harfini ondan sonra gelen اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ âyeti ile birlikte okuma durumunda üç vecih câiz olur;

1. Altı hareke uzatmak suretiyle kat’. Bu durumda herhangi bir değişme olmaz.

2. Altı hareke uzatmak suretiyle vasl. Bu durumda hafif olmasından dolayı mim harfine fetha harekesi verilir.

3. İki hareke uzatmak suretiyle vasl. Yine mim harfi fetha ile harekelenir.[90]

Böylece Al-i İmrân sûresine istiâze ve besmele ile başlanması durumunda on iki vecih câiz olur. Bunlar daha önce bahsettiğimiz dört vecih ile her bir vecih ile birlikte mîm harfine ait üç vecih. Bakara ve Al-i İmrân sûresini birleştirme durumunda ise dokuz vecih câiz olur. Bunlar da daha önce bahsettiğimiz iki sûre arasındaki üç vecih ve bu vecihlerle birlikte mîm harfinin üç vechi.[91]

Bütün kurrâlara göre Nâs sûresini bitirip Fatiha sûresine başlayan bir kişi tekrar besmele getirmek zorundadır.[92]

Buraya kadar besmeleyle ilgili aktardıklarımız genelde Âsım kırâatı Hafs rivâyetine göre olan görüşlerdi. Şimdi de diğer kırâat âlimlerinin besmeleyle ilgili görüşlerine kısaca bir göz atalım. Daha önce de belirttiğmiz gibi kırâat âlimleri bir sûrenin başından veya sûre içindeki bir âyetten başlarken besmele konusunda görüş birliği içindedirler. Besmeleyle ilgili iki sûre arasında ise kırâat âlimleri arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bunları üç grupta incelemek mümkündür.

[90] Ahmed Mahmûd Abdussâmi’, **el-Vafî fi Keyfiyeti Tertîli’l-Kur’ân**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Byrut 2000, s.18; Suâd Abdülhamîd, **Teysîru’r-Rahmân**, s. 34.

[91] Suâd Abdülhamîd, **Teysîru’r-Rahmân**, s. 36.

[92] Kâdî, **el-Vâfî,** s. 38.

1. Enfâl ve Tevbe sûreleri hariç bütün sûrelerin arasında besmeleyle geçiş yapanlar. Bunlar Kâlûn, İbn Kesîr, Âsım, Kisâî ve Ebû Cafer'dir. Bunlara göre iki sûre arasında üç şekilde geçiş yapılabilir. Vasl-ı Küll, Kat'-ı küll ve Kat-ı evvel vasl-ı sani.

2. Yine Enfâl ve Tevbe sûreleri arası hariç iki sûre arasında besmele, besmelesiz sekte ve besmelesiz vasl ile geçiş yapanlar. Bunlar da Verş, Ebû Amr, İbn Âmir ve Yakûb'dır. Bunlara göre iki sûre arasında beş şekilde geçiş yapılabilir. Vasl-ı Küll, Kat'-ı küll, Kat-ı evvel vasl-ı sani, besmelesiz sekte ve besmelesiz vasl.

3. Enfâl ve Tevbe sûreleri de dâhil iki sûre arasında besmele olmaksızın geçiş yapanlar. Bunlar Hamza ve Halef'dir. Bunlara göre iki sûre arasında besmele okunmadan vasl veya kat' ile geçiş yapılır.[93]

Şimdi de on kırâata göre Enfâl ve Teve sûreleri arası geçiş şeması vrilecektir. Ancak bu şema verilmeden önce kırâatların edâ tarikleri hakkında bilgi edinmemiz gerekmektedir. Bu bilgilerden sonra bu şemayı nasıl hazırladığımız daha iyi anlaşılacaktır.

Kırâatların Edâ Tarîkleri

a- İfrâd Tarîki

Bu tarîk ile okuyanlar Fâtiha sûresinin başından Bakara sûresinin sonuna kadar Kâlûn rivayeti ile okurlar. Sonra aynı şekilde sırasıyla Verş ve diğer kırâat imâmlarına göre bu iki sûreyi tamamlarlar. Burada Şâtibi'nin kırâat imâmları sıralaması takib edilir.

Danî'den önceki dönemlerde ifrâd tarîkiyle okuyanlar Kur'ân'ın tümünü bu şekilde okurdu. Danî'den sonraki dönemlerde ise ifrâd tarîkinde Bakara sûresinden sonraki sûreler aşağıda anlatacağımız üç şekilden biriyle okunmuştur.

b- Vakf Tarîki

Bu tarîk ile okuyanlar okuyacakları âyete Kâlûn rivayetiyle başlar ve âyetin uygun bir yerinde vakf ederler. Daha sonra âyetin başına döner ve âyeti Şatibî'nin

[93] Muhammed Abdulhayy, **el-Kavâidü'l-Müşeccera**, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Dimaşk 2006, s. 166.

sıralamasına uygun olarak Verş ve ondan sonra sıralamada yer alan diğer kırâat imâmlarının rivayetiyle okurlar.

c- Harf Tarîki

Bu tarik ile okuyanlar yine Kâlûn rivayetiyle başlar ve ihtilaf olan kelimeye gelindiğinde o kelimeyi yine Şatibî sıralamasına göre diğer kırâat imamlarına göre okurlar. Bu tarîk ile okuyanlar kelimedeki bütün vecihleri bitirdikten sonra diğer kelimeye geçerler.

d- Cem' Tarîki

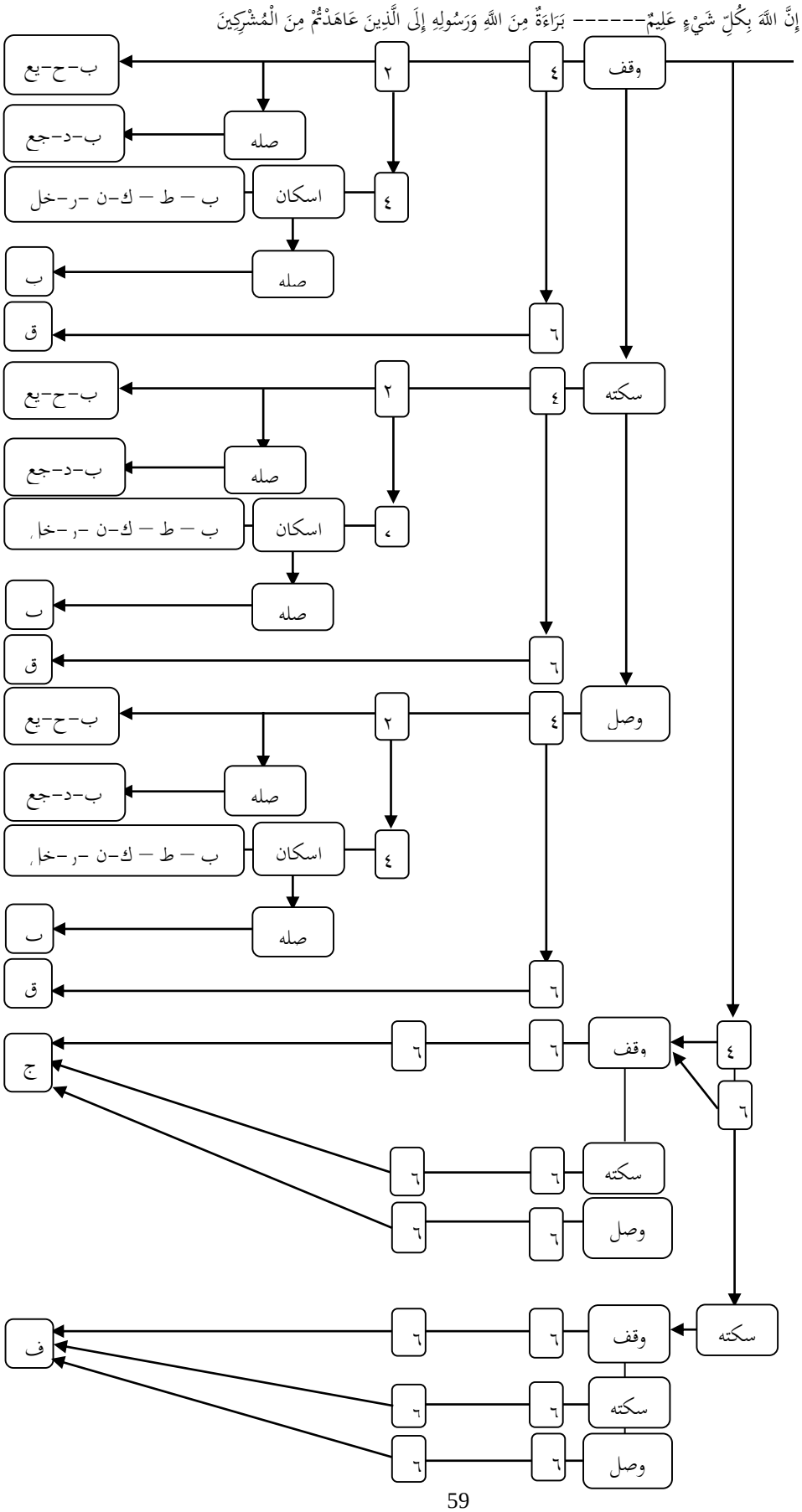
Bu tarîk ile okuyanlar okumaya Kâlûn rivayetiyle başlar ve âyetin uygun bir yerinde dururlar. Burada Kâlûn ile birlikte okuyuşu aynı olan imâmın okuyuşu da çıkmış olur. Daha sonra üzerinde durdukları kelimeden geri dönerek hangisinde ihtilaf varsa onu okurlar. İhtilaf hangi imâm veya râviye göreyse onunla devam edilir. Bu okuyuşta İmâmların değil de okuyuş ihtilaflarının sıralamsı takib edilir.[94]

Biz de bu çalışmamızda hazırladığımız bütün kırâat şemalarını bu son usûle yani cem' tarîkine göre hazırlayacağız. Buna göre ilk olarak âyetin Kâlûn'a göre okuyuşu verilecektir. Kâlûn ile birlikte kimin okuyuşu çıkıyorsa onun remzi Kâlûn'un remzi yanında yazılacaktır. Daha sonra ihtilaf konusu olan kelimeye dönülecek ve aynı şekilde devam edilecektir.

Bu usûle göre diyelim ki bir ayetin ilk kelimesi bir kırâat imâmına göre farklı bir şekilde okunmaktadır. Bu âyeti cem' usûlüne göre okuduğumuzda ilk kelimeyi farklı okuyan imâmın okuyuşu en sona bırakılır. Ayetteki bütün vecihler bittikten sonra artık o kelimeyi farklı okuyan imâmın okuyuşu verilir.

[94] Abdulhayy, **el-Kavâidü'l-Müşeccera,** s. 156; Tetik, **a.g.e.,** s. 106-114.

On Kırâata Göre Enfâl ve Tevbe Sûreleri Arasında Geçiş Şeması

2.1.6 Tevbe Sûresinin İçeriği

Tevbe sûresi içerik bakımından Enfâl sûresine benzemektedir. Enfâl sûresinde geçen bazı meseleler bu sûrede daha detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Mesela Enfâl sûresinde müşriklerle savaştan bahsedilmekte Tevbe sûresinde ise bunun detayı verilmektedir. Yine Enfâl sûresinde ahitlerden bahsedilmektedir. Ahitlerin detayı ise Tevbe sûresinde verilmektedir.[95]

Tevbe sûresinde Allah yolunda mal ve canla cihâd etmekten ve anlaşmayı bozan düşmanla savaşmaktan bahsedilmektedir. Aynı şekilde İslâm düşmanlarıyla dost olmamak ve savaştan kaçmamak gerektiği hakkında önemli bilgiler de içerir.

Sûrede Allah ve Rasûlünü çok sevmek ve onlara itaat etmek, Allah ve Rasûlünün sevgisini her şeyden üstün tutmak gerektiği bildirilir.

Yine sûrede münafıklara karşı dikkatli olmaktan ve müşrikleri Mescîd-i Harâm'a sokmamaktan bahsedilmektedir.

Tevbe sûresi bize zekât ve sadaka vermek, bir olan Allah'a inanıp ona ibadet etmek ve yalnız ondan korkmak, doğru olmak, Kur'ân'ı ve Peygamberi sevmek gibi birçok konu hakkında bilgi verir.

2.2 TEVBE SÛRESİNİN KIRÂATLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

Kırâatların tarifi bölümünde anlattığımız gibi kırâatlar, anlama etki eden ve anlama etki etmeyen olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Anlama etki etmeyen kırâat farklılıkları med, idğâm, izhâr gibi konulardan oluşmaktadır. Bu kurallar kırâat ilminin usûl bölümlerinde detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bizim burada üzerinde duracağımız sahih ve anlama etki eden kırâatlar olacaktır.

Bu bölümde Tevbe sûresindeki kırâat farklılıklarını tespit edip anlama nasıl bir etki ettiklerini incelemeye çalışacağız. İlk önce ihtilaf konusu olan kelimeleri tespit edeceğiz. O kelimelerin hangi kırâat âlimi tarafından nasıl okunduğunu açıklayacağız. Daha sonra o kelimelerin anlamı üzerinde duracağız. Kelimelerin ayetin anlamında

[95] Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, **Tefsîru'l-Merâğî**, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, Kâhire 1946, c. X, s. 50.

nasıl bir etki yaptığını açıklayacağız. Bu hususları belirttikten sonra o kelimelerle ilgili kayda değer bir husus varsa onu da izah etmeye çalışacağız. Gerekli gördüğümüz yerlerde kelimenin içinde geçtiği ayetin nüzûl sebebini de vereceğiz. Konumuzun sonuna kelimenin geçtiği ayetin on kırâata göre okuyuş şemasını ekleyeceğiz.

2.2.1 Tevbe Sûresindeki Alama Etki Eden Kırâat Farklılıkları

Kur'ân-ı Kerîm'in diğer sûrelerinde olduğu gibi Tevbe sûresinde de birçok kırâat farklılığı bulunmaktadır. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi biz bu çalışmamızda mütevatir kırâatları ön planda tutacağız. Mümkün olduğu kadar da şâz, müdrec gibi diğer kırâat farklılıklarına değinmemeye çalışacağız. Anlamın daha iyi anlaşılabilmesi gibi herhangi bir sebepten dolayı bu tür kırâatlara değinmek zorunda kaldığımızda da onu belirteceğiz. Dolayısıyla biz çalışmamızın bu noktasından itibaren kelimenin anlamına etki eden kırâat farklılıkları üzerinde durmaya çalışacağız. Şimdi Tevbe sûresinde üzerinde durulması gerektiği kanısına vardığımız kırâat farklılıklarına geçelim.

2.2.1.1 On ikinci Âyet (أَيْمَان) Kelimesi

Tevbe sûresinde üzerinde çalışma yapılması gerektiğine inandığımız ilk kelime (أيمن) kelimesidir. Bu kelime farklı okuyuş şekillerine bağlı olarak farklı anlamlar kazanmaktadır. Bu farklı anlamlar nedeniyle bazı itikâdî ve fikhî hükümler konusunda âlimler farklı görüşler bildirmişlerdir. Çünkü bir kırâata göre kelimenin anlamı îmân iken diğer kırâata göre yemîn demektir. Şimdi kelimemizi incelemeye başlayalım.

Ayetin yazılışı:

(وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ)

Ayetin anlamı:

"Eğer andlaşmalarından sonra, yeminlerini bozarlar, dininize dil uzatırlarsa, inkârda önde gidenlerle savaşın, çünkü onların yeminleri sayılmaz, belki vazgeçerler"[96]

Âyette geçen (أيمن) kelimesi Hz. Osmân Mushafında (أيمن) şeklinde elifsiz olarak yazılmıştır.[97] (أَيْمَان) kelimesi kırâat âlimleri tarafından farklı şekillerde okunmuştur. Kırâat İmâmlarından İbn Âmir (ö. 118/736), bu kelimeyi if'âl bâbının masdarı olarak kesreli hemze ile (إِيمَان) şeklinde, diğer kırâat İmâmları ise (يمين) kelimesinin çoğulu olarak fethalı hemze ile (أَيْمَان) şeklinde okumuşlardır.[98]

Birinci kırâata göre kelimenin anlamı tasdîk etmek demektir. Dolayısıyla bu kırâata göre okuyanlar, âyetin muhataplarını dinden çıkmakla vasıflandırmaktadırlar. Buna göre âyetin anlamı "…*onlar tasdîk etmeyen kimselerdir"* şeklinde olmaktadır. Fakat Mekkî Ebû Tâlib (ö. 437/1045), aynı âyette bu kişilerden "*inkârda önde gidenler*" diye bahsedilmesinden dolayı bu kelimenin tasdîk anlamında kullanılamayacağını bildirmektedir.[99]

Eğer (إيمان) kelimesinin eman anlamından geldiğini varsayarsak, yine bu kırâata göre âyeti iki şekilde yorumlayabiliriz. Birincisi, onlar sözlerini tutmadıklarından dolayı artık onlara güven (eman) verilmez, şeklinde olur. Buna göre o kimselere, sözlerine riâyet etmediklerinden dolayı Müslümanlar tarafından herhangi bir güvence verilmez. Böylelikle onlar, Müslümanlara karşı her zaman bir korku ve endişe içinde olurlar. İkincisi ise yine onlar sözlerinde durmadıklarından dolayı kimseye güven (eman) veremezler, şeklindedir. Buna göre onlar sözlerine riâyet etmedikleri için artık kimseye güven veremezler. Hiç kimse de onlara karşı kendilerini güven içinde hissedemez.

---

[96] Tevbe 9/12

[97] Ebû Davûd Süleyman b. Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn li Hecâi't-Tenzîl**, Macmau Melik Fehd, Medîne 2002, c. V, s. 1453.

[98] Kâdî, **el-Vâfî**, s. 231; İbü'l-Cezerî, **Şerhu Tayyibetü'n-Neşr**, Enes Muhrah (Tah.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, s. 244.

[99] Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, c. II, s. 446.

İkinci kırâata göre ise kelimenin anlamı yemîn demektir. Bu görüşte olanlar onları, yeminlerine riâyet etmeyenler olarak vasıflandırmaktadır. Buna göre âyetin anlamı "*...onlar yeminlerine riâyet etmeyen kimselerdir"* şeklinde olmaktadır. Bundan sonra gelen âyette yeminlerini bozan kişilerden bahsettiği için bu görüş daha çok benimsenmiştir.[100]

Fıkıh âlimleri, bu âyet bağlamında yemîn etmenin hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. İmâm Şafiî, bu âyetin yorumuyla ilgili olarak ikinci görüş olan söze riâyet anlamını benimsemiş ve buna binaen kâfirin yemîninin geçerli olduğuna hükmetmiştir. Çünkü âyetin başında geçen (أَيْمَان) kelimesinin yemin anlamında olduğu konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Yani Allah (c.c.) kâfirleri yeminlerini bozmakla suçlamıştır. Şafiî'ye göre, şâyet kâfirlerin yemini geçerli olmasaydı Allah (c.c.) onları yeminlerini bozmakla suçlamazdı. Dolayısıyla İmâm Şafiî'ye göre kâfir bir şahsın yemini geçerlidir.

İmâm Ebû Hanife ise âyette geçen (أَيْمَان) kelimesini hakiki anlamı olan yemîn etme olarak kabul eder. Böylelikle âyetten kâfirin yemininin geçerli olmadığı hükmü çıkar ki buna binaen İmâm Ebû Hanîfe, kâfirin yemininin geçerli olmadığı görüşünü benimsemiştir.[101]

Bu âyette geçen أَئِمَّةَ kelimesini de kırâat âlimleri farklı şekillerde okumaktadır. Bu farklı okuyuş şekilleri anlama herhangi bir etki etmemektedir. Yalnız aşağıda vereceğimiz bu ayetin on kırâata göre şemasının daha iyi anlaşılabilmesi için bu kelimenin farklı okuyuşlarına değinmemiz gerekecek.

---

[100] Ebû Abdillah Nasr b. Ali b. Muhammed b. Ebî Meryem, **el-Mudah fi Vücûhi'l-Kırâati ve İleliha,** Cemâatü'l-Hayriyye, Cidde 1993, c. II, s. 588; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân ve İ'rabuh**, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988, c. II, s. 435; Ebû'l-Abbâs Şehâbüddîn Ahmed b. Yûsuf, **ed-Dürru'l-Mesûn fi Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn**, Ahmed Muhammed el-Harrât (Tah.), Dâru'l-Kalem, Dimaşk, c. VI, s. 25; Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Ferrâ', **Meâni'l-Kur'ân,** Dâru'l-Misriyye, Mısır t.siz, c**.** I, s. 425.

[101] Alâüddîn Ebû Bekir b. Mesûd, **Bedâiü's-Sanâi'**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, c. III, s. 11; Râzî, **Mefâtihü'l-Ğayb**, c. XV, s. 535; Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, **el-Hâvi'l-Kebîr fi Fikhi Mezhebi'l-İmâmi'ş-Şâfiî,** Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999, c. XV, s. 269; Şehâbüddîn Ahmed b. Yûsuf, **ed-Dürru'l-Mesûn,** c. VI, s. 25.

أَئِمَّةَ kelimesini kırâat imâmlarından Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Cafer ve Ruveys ikinci hemzeyi teshil ederek okurlar. Diğer kırâat imâmları ise bu kelimeyi iki hemzeyi tahkik ederek okurlar. Aynı şekilde Hişâm ve Ebû Cafer bu kelimeyei hulf ile yani ikinci vecih olarak iki hemze arasına elif harfini koyarak أَائِمَّةَ şeklinde de okurlar.[102]

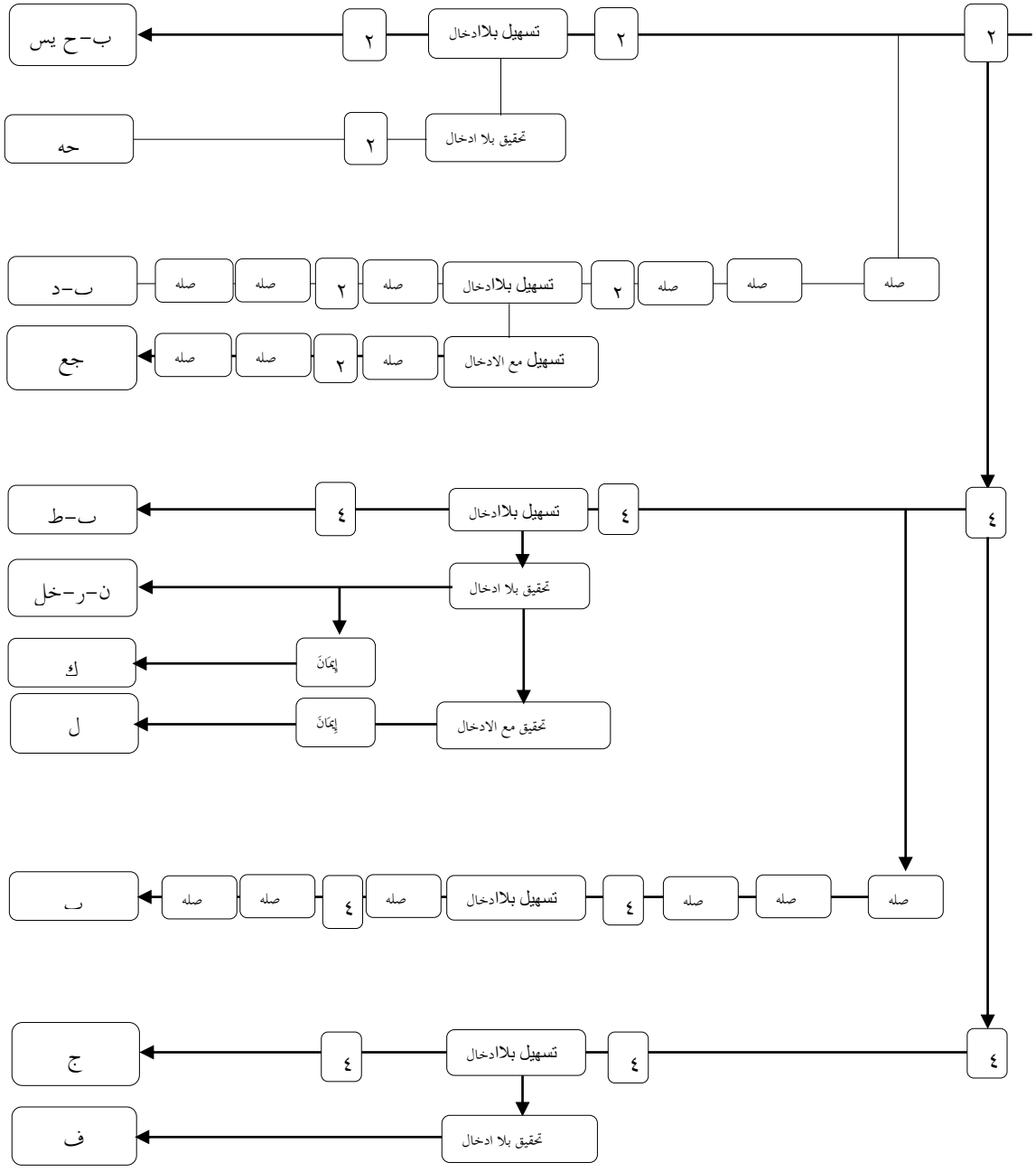
Bazı rivâyetlerde bu kelimenin ikinci hemzesinin ya harfine ibdâl edilerek okunabileceği bildirilmişse de Şâtibî tarîkinde bu görüş benimsenmemiş olup edâ esnasında bu görüş uygulanmamaktadır.[103]

[102] Kâdî, **el-Vâfî**, s. 89.

[103] Ebü'1-Kāsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el Makdisî, **İbrâzü'l-Maânî min Hirzi'l-Emânî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.siz, s. 138; Muhammed Muhammed Salim Muhaysin, **el-Hâdî Şerhu Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr**, Daru'l-Ceyl, Beyrut 1997, c. I, s. 203.

Onikinci âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ

2.2.1.2 On yedinci Âyet (مَسَاجِدَ) Kelimesi

Tevbe sûresinin on yedinci ayetinde geçen مَسَاجِدَ kelimesi hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Bu kelime kırâat âlimleri tarafından farklı şekillerde okunmuştur. Hangi kırâat âliminin bu kelimeyi nasıl okuduğu ve bu okuyuşların ayetin anlamında nasıl bie etki yaptığı üzerinde duracağız.

Ayetin yazılışı:

(مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ)

Ayetin anlamı:

"Allah'a ortak koşanların, inkârlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken, Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlar ateşte ebedî kalacaklardır." [104]

Bu âyette geçen (مَسَاجِدَ) kelimesi, Hz. Osmân mushafında elif harfi olmaksızın (مسجد) şeklinde yazılmıştı.[105] Bu sayede kelime, farklı şekillerde okunabilmektedir.

Âyette geçen مَسَاجِدَ kelimesini kırâat İmâmlarından İbn Kesîr, Ebû Amr ve Yakûb, tekil siğası olarak مَسجِدَ şeklinde, diğer kırâat İmâmları ise çoğul siğası olarak مَسَاجِدَ şeklinde okumuşlardır.[106]

مَسجِدَ Kelimesini tekil siğası olarak okuyanlar, âyette geçen mescîdden maksadın Mescîd-i Harâm olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddialarını desteklemek için de sûrenin devamında 18 ve 28. âyetlerde geçen Mescîd-i Haram kelimesini delil olarak göstermektedirler. Bu görüşe göre âyetin anlamı, *"Allah'a ortak koşanların,*

[104] Tevbe 9/17.
[105] Mariginî, **Delîlü'l-Hayrân**, s. 113.
[106] Kâdî, **el-Vâfî**, s. 231; İbü'l-Cezerî, **Şerhu Tayyibetü'n-Neşr**, s. 244.; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c. II, s. 278.

inkârlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken, Mescîd-i Harâm'ı imâr etmeleri düşünülemez " şeklindedir.

Kelimeyi çoğul sığası olarak مَسَاجِدَ şeklinde okuyanlar ise mescîdden maksadın herhangi bir mescîd olduğunu savunmuşlardır. Kelimeyi bu şekilde çoğul olarak okuyanlar, yine sûrenin devamında 17. âyette çoğul sığası olarak geçen ve okunuşunda herhangi bir ihtilaf olmayan مَسَاجِدَ kelimesini delil olarak öne sürmektedirler. Bu görüşe göre âyetin anlamı, *"Allah'a ortak koşanların, inkârlarına bizzat kendileri şahitlik edip dururken, Allah'ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez "* şeklinde olmaktadır.[107]

Ferrâ' (ö.207/822), Araplarda tekil kelimelerin çoğul, çoğul kelimelerin de tekil yerine kullamının yaygın olduğunu söylemektedir.[108] Dolayısıyla مَسَاجِدَ kelimesi tekil veya çoğul sığasıyla okunduğu zaman sadece bir mescîd kastedilmiş olabileceği gibi bütün mescîdler de kastedilmiş olabilir.

Çoğul sığasıyla sadece Mescîd-i Harâm'ın kastedildiğini kabul edecek olursak, bu durumda Mescîd-i Haram'ın herbir bölümünün bir mescîd mahiyetinde olduğunu varsayacağız. Böylece mescîd-i Harâm ve içindeki bütün mescîdler için çoğul sığası kullanılmış olur.

Tekil sığasından bütün mescidlerin anlaşılması ise ancak Mescîd-i Harâm'ın bütün diğer mescidlerin kıblesi olmasıyla veya mescîd kelimesinin ism-i cins olarak kabul edilmesiyle mümkün olabilmektedir.[109]

Buna göre مَسَاجِدَ kelimesi gerek tekil sığasıyla okunsun gerekse çoğul sığasıyla okunsun yukarıda anlattığımız her iki anlamı da kapsamakatadır.

---

[107] Ebû Abdillah Huseyn b. Ahmed b. Haleveyh, **el-Hucce fi'l-Kırâati's-Sab'**, Dâru'ş-Şurûk, Beyrut 1980, s. 174; Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. Abdulğaffar el-Fârisî, **el-Hucce li'l-Kurrâi's-Sab**', Dâru'l-Me'mûn, Beyrut 1993, c. IV s. 178. Ebû Zür'a Abdurrahman b. Muhammed İbn Zencele, **Hüccetü'l-kırâat,** Dâru'r-Risâle, Beyrut 1998, s. 316; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, **Meâni'l-Kırâat**, Câmiatü'l-Melik Suûd, Riyâd 1991, c.I s. 448

[108] el-Ferrâ', **Meâni'l-Kur'ân,** c. I, s. 426.

[109] Zemahşerî, **el-Keşşaf**, s. 426; Ebû'l-Abbâs, **ed-Dürru'l-Mesûn**, c. VI, s. 29.

Rivâyetlere göre Bedir savaşından sonra bazı Müslümanlar, savaşta esir düşenlerin yanına giderek şirk koşmalarından dolayı onları azarlamıştır. Bu bağlamda Hz. Ali, esirler arasında bulunan Peygamber Efendimizin (s.a.v.) amcası Abbâs'ın yanına giderek onun Hz. Peygamber (s.a.v.) ile akrabalık bağını kesmesinden ve ona karşı savaşmasından dolayı ona bazı ağır sözler söyler. Bunun üzerine esirler, bizim sadece kötülüklerimizi söylüyorsunuz, bizim kusurlarımızı yüzümüze vuruyorsunuz. Hâlbuki bizim Mescîdleri imâr etme, Ka'be perdedarlığı yapma ve hacılara su dağıtma gibi iyiliklerimiz de var fakat onlardan hiç bahsetmiyorsunuz, demişler. Bu olay üzerine Tevbe sûresi onyedinci âyet nâzil olmuştur. [110]

Âyette geçen "imâr" kelimesi iki şekilde yorumlanabilir; Birincisi, mescîdlere devamlı bir şekilde giderek ve içinde ibadet ederek onları imâr etmek. İkincisi ise, mescîdleri bildiğimiz şekliyle yani bazı inşaat malzemeleri kullanarak inşa etmek. Bu âyetten sonra gelen *"Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur"* âyeti, birinci görüşü destekler mahiyettedir. Çünkü bu âyetten Allah'ın mescîdlerini imâr edenlerin müminler olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla imardan kastın maddi imâr olmadığı anlaşılıyor. Aksi takdirde bir müşrikin de maddi olarak bir mescîd imâr etmesi imkân dâhilindedir.

Birinci yoruma göre müşriklerin mescîdleri imâr etmesi düşünülemez. Zira müşrikler mescîdleri ibadet ederek imâr edemezler. Çünkü onlar, mescîdlerin içinde kendisine ibadet edilen Yüce varlığa inanmamaktadırlar. İkinci yoruma göre her ne kadar müşriklerin mescîdleri imâr etmesi mümkün ise de Müslümanlara minnet hissi doğurabileceğinden dolayı müşriklerin mescîd imâr etmeleri tasvîb edilmemiştir.[111]

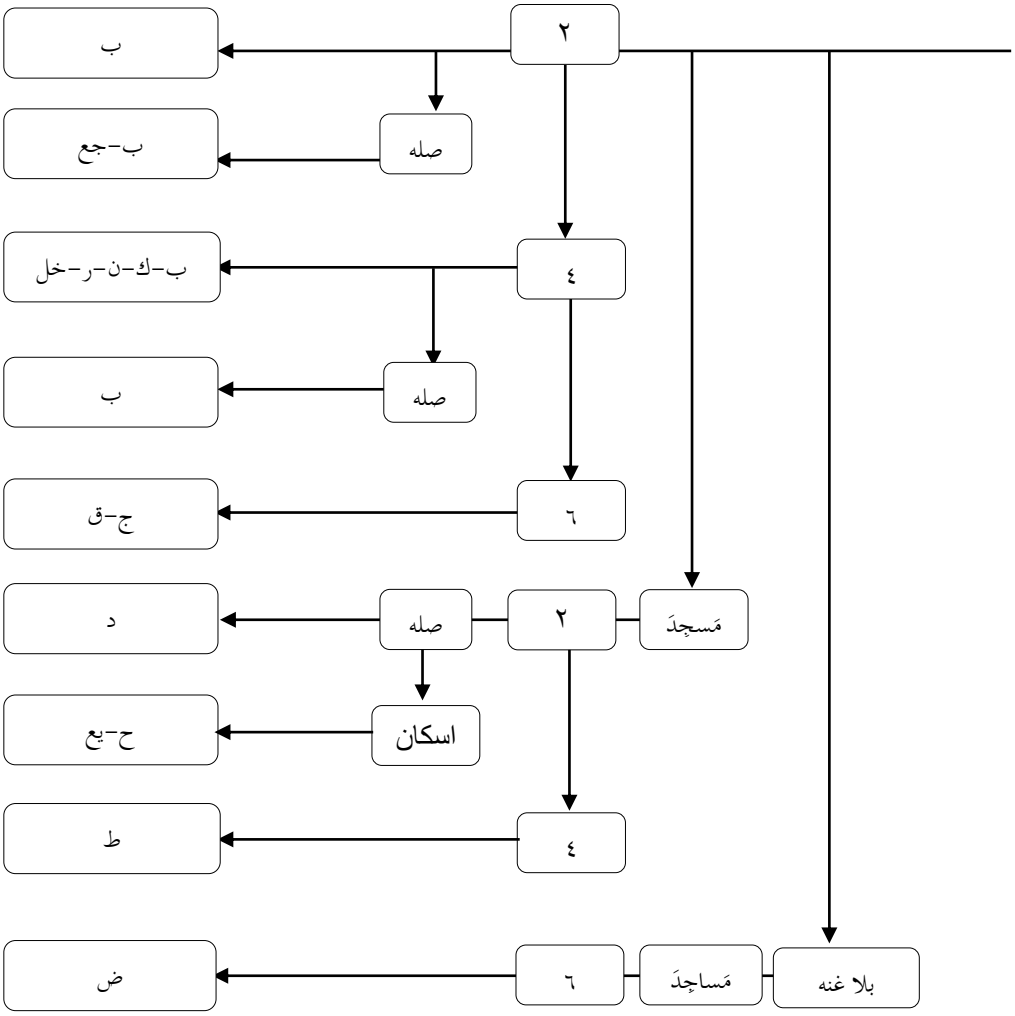
---

[110] Ebû'l-Hasan Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî Vahidî, **Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân**, Humeydân (Tah.), Dâru'l-İslâh, Dammâm 1992, s. 243; Zemahşerî, **el-Keşşaf**, s. 426; Suyutî, **Lübâbü'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl,** Müessestü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut 2010, s. 132; Râzî, **Mefâtihü'l-Ğayb**, c. XVI, s. 8.

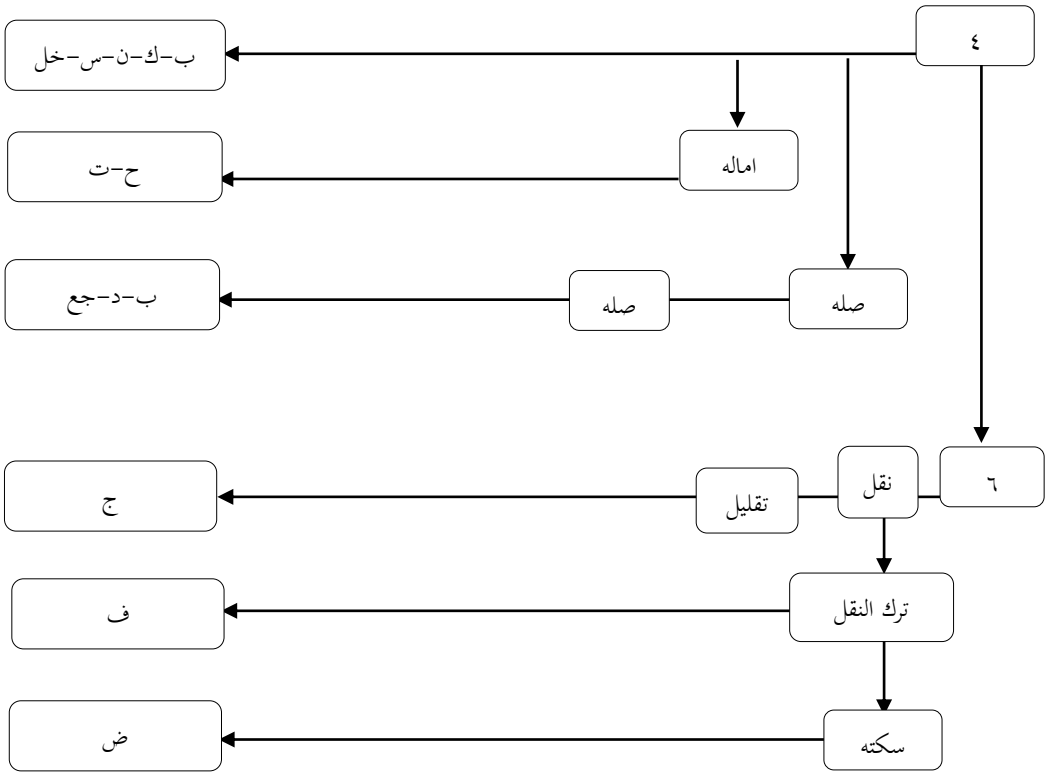
[111] Şevkânî, **Fethu'l-Kâdîr**, c. II, s. 392; Râzî, **Mefâtihü'l-Ğayb**, c. XVI, s. 9; Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, M. Sâdık Kamhâvî (Tah.), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut H.1405, c. I, s. 75.

Onyedinci âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ

أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ

2.2.1.3 On dokuzuncu âyet (عِمَارَةَ-سِقَايَة) kelimeleri

Tevbe sûresi on dokuzuncu ayette kırâatlar açısından üzerinde duracağımız iki kelime bulunmaktadır. Bu kelimeler kırâat âlimleri tarafından farklı şekillerde okunmaktadır.

Ayetin yazılışı:

(أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ)

Ayetin meâli:

"*Siz hacılara su dağıtmayı ve Mescîd-i Harâm'ın bakım ve onarımını, Allah'a ve âhiret gününe îmân edip Allah yolunda cihâd eden kimse(lerin amelleri) gibi mi*

tuttunuz? Bunlar Allah katında eşit olmazlar. Allah, zâlim topluluğu doğru yola erdirmez".[112]

Âyette geçen سِقَايَةَ ve عِمَارَةَ kelimelerini, Ebû Cafer'in birinci râvisi İbn Verdân çoğul siğası olarak سُقَاةَ ve عَمَرَةَ şeklinde okumaktadır. Diğer kırâat âlimleri ise her iki kelimeyi de masdar olarak سِقَايَةَ ve عِمَارَةَ şeklinde okurlar.[113]

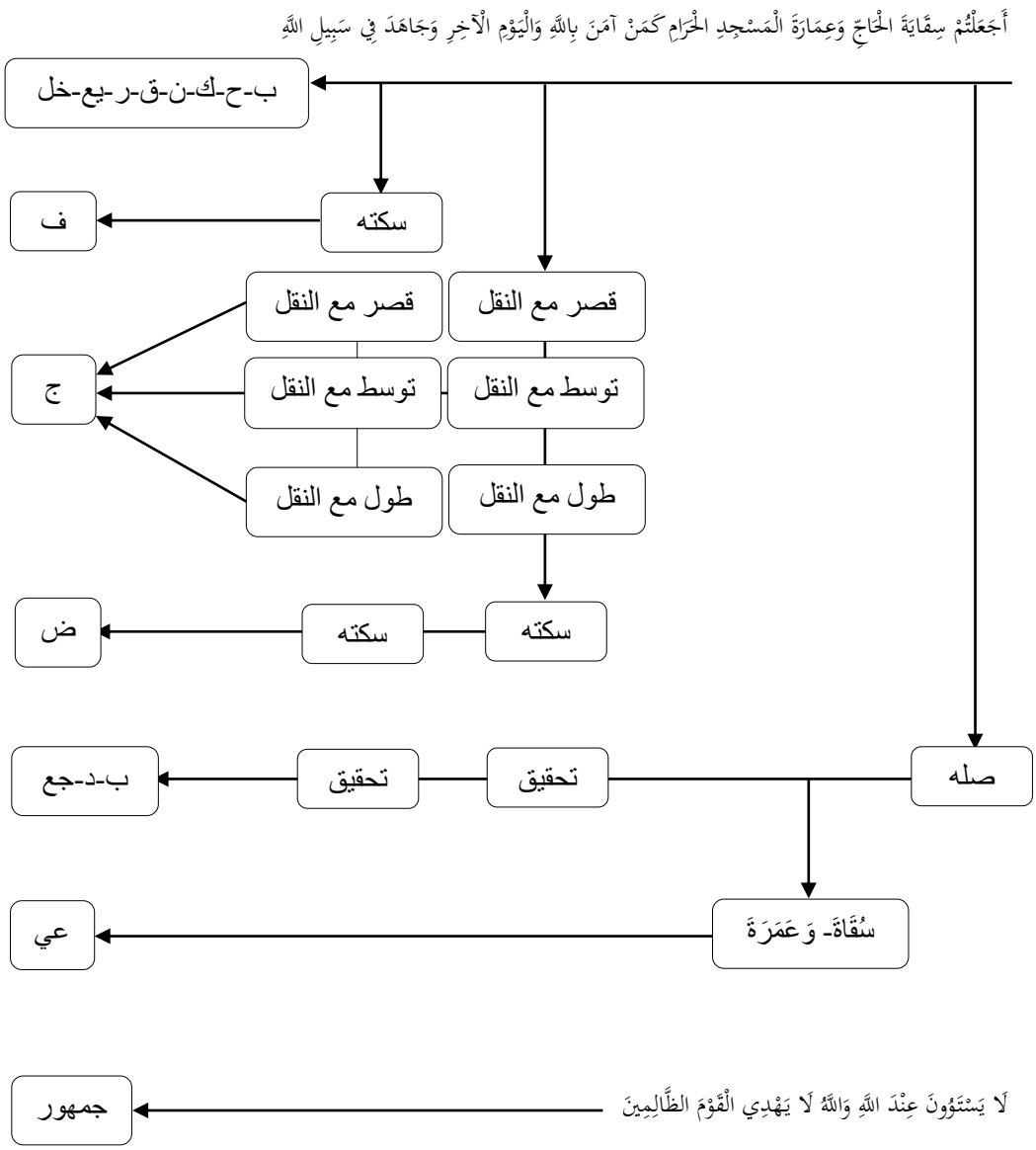
İbn Verdân kırâatına göre âyetin anlamı şöyledir: "*Siz hacılara su dağıtanları ve Mescîd-i Harâm'ın bakım ve onarımını yapanları, Allah'a ve âhiret gününe îmân edip Allah yolunda cihâd eden kimseler gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında eşit olmazlar. Allah, zâlim topluluğu doğru yola erdirmez*"

Diğer kırâat âlimlerinin kırâatına göre ise âyetin anlamı, "*Siz hacılara su dağıtmayı ve Mescîd-i Harâm'ın bakım ve onarımını, Allah'a ve âhiret gününe îmân edip Allah yolunda cihâd eden kimse(lerin amelleri) gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında eşit olmazlar. Allah, zâlim topluluğu doğru yola erdirmez*" şeklindedir.

İbn verdân kırâatına göre karşılaştırma kişiler arasında yapılmıştır. Bunlar hacılara su dağıtan ve Mescîd-i Harâmı imâr eden kişiler ile Allah'a ve âhiret gününe îmân edip Allah yolunda cihâd eden kişilerdir. Diğer kırâat âlimlerinin okuyuşuna göre ise karşılaştırma bir eylem ile kişiler arasında yapılmıştır. O eylem, hacılara su dağıtma ve Mescîd-i Harâm'ın bakım ve onarımı eylemi, o kişiler ise Allah'a ve âhiret gününe îmân edip Allah yolunda cihâd eden kimselerdir.[114]

[112] Tevbe 9/19.
[113] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c. II, s. 278.
[114] Muhammed Habaş, **a.g.e.**, s. 269.

Ondokuzuncu âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

2.2.1.4 Yirmi Birinci Âyet (يُبَشِّرُ) Kelimesi

Bu ayette üzerinde çalışma yapacağımız kelime يُبَشِّرُ kelimesidir. Bu kelime kırâat âlimleri tarafından farklı şekillerde okunmuştur.

Ayetin yazılışı:

(يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ)

Ayetin anlamı:

"*Rableri onlara, kendi katından bir rahmet, bir hoşnutluk ve kendilerine içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir*." [115]

Âyette geçen يُبَشِّر kelimesini kırâat imâmlarından Hamza (ö. 156/773), sülasî mücerred kalıbının birinci bâbının muzâri' siğası olarak يَبْشُرُ şeklinde, diğer kırâat İmâmları ise tef'îl bâbının muzâri' fiili olarak يُبَشِّرُ şeklinde okumaktadırlar.[116]

İmâm Hamza kırâatına göre kelime يَبْشُرُ şeklinde sülasî mucerred muzâri' siğası olarak kabul edildiği takdirde kelimenin anlamı "sevinmek" demektir. Bu durumda âyetin anlamı şu şekilde olur; "*Rab'leri, onları kendi katından bir rahmet, bir rıza ve bir cennetle sevindirir ki o cennette onlar için bitmez tükenmez nimetler vardır*".

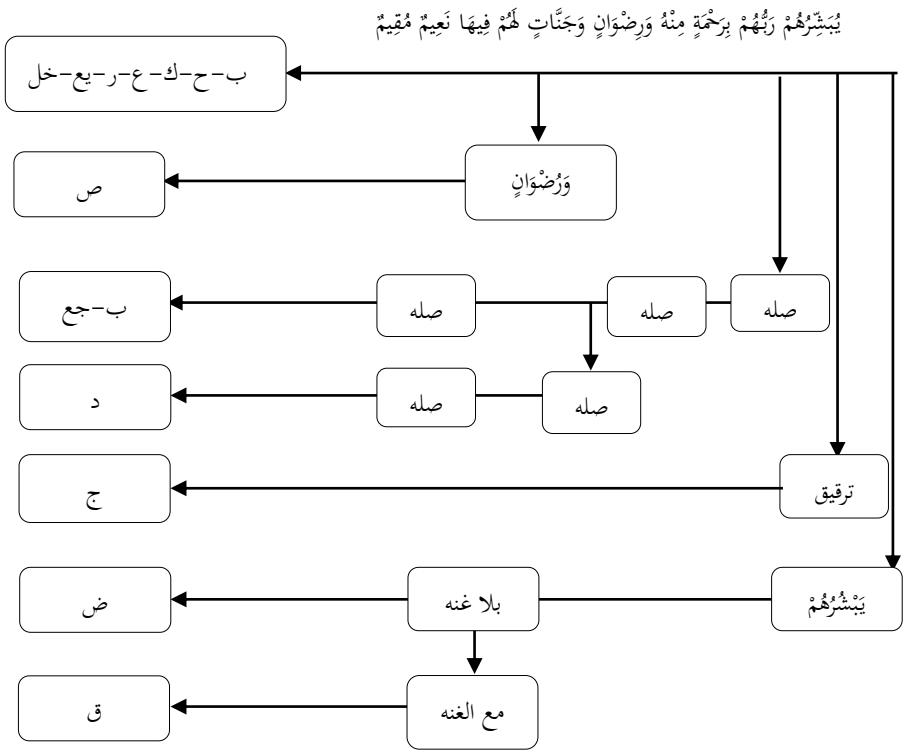
يُبَشِّر kelimesi tef'îl bâbının muzari siğası şekinde okunduğunda ise anlamının müjdelemek olduğunda ihtilaf yoktur. Buna göre âyetin anlamı şöyledir; "*Rab'leri, onları kendi katından bir rahmet, bir rıza ve bir cennetle müjdeler ki o cennette onlar için bitmez tükenmez nimetler vardır*".

Kelimenin her iki şekilde okunması ile ortaya çıkan anlamlar aslında aynıdır. Çünkü her ikisinde de sevinme anlamı vardır. Birinci şekilde okunduğunda kelimede sevinme anlamı olduğu ortadadır. İkinci şekilde yani müjdelemek anlamında

[115] Tevbe 9/21.
[116] İbn Ebî Meryem, **el-Mudah**, c. II, s. 590.

okunduğunda ise, sevinmek müjdelemenin neticesi olduğundan zaten aynı anlamı içermektedir.

Yirmibirinci âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

2.2.1.5 Yirmi Dördüncü Âyet (عَشِيرَتُكُم) Kelimesi

Tevbe sûresinin yirmi dördüncü ayetinde geçen عَشِيرَتُكُم kelimesi ayetin anlamında etki yapmaktadır. Bundan dolayı bu kelime üzerinde duracağız.

Ayetin yazılışı:

(قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ)

Ayetin anlamı:

"De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah, fasık topluluğu doğru yola erdirmez." [117]

Âyette geçen bu kelime, Hz. Osmân Mushafında عشيرتكم şeklinde elifsiz olarak yazılmıştır.[118] Bu kelimeyi İmâm Âsım'ın (ö. 221 / 836) birinci râvisi olan Ebû Bekir b. Şu'be (ö. 193/ 809), cem' siğasıyla عشيراتكم şeklinde, diğer kırâat âlimleri ise müfred siğasıyla عشيرتكم şeklinde okumuşlardır.[119]

عشيرتكم kelimesi arap dili grameri açısından her iki şekilde de okunabilir. Fakat genel olarak kelimenin cem' siğası عشائر şeklinde gelir. Çok az da olsa kelimenin cem' siğası عَشِيرات şeklinde de gelmektedir.[120]

Birinci görüşe göre âyetin anlamı, *"Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretleriniz…"* şeklindedir. Buna göre kelimeden herbir

[117] Tevbe 9/24.
[118] Ebû Davûd, **Muhtasaru't-Tebyîn li Hecâi't-Tenzîl**, c. V, s. 1453.
[119] Ahmed b. Mûsa b. Abbâs Ebû Bekir b. Mücâhid, **Kitâbü's-Sab'a fi'l-Kırâat**, Dâru'l-Maârif, Kâhire 1980, s. 313.
[120] Ezherî, **Meâni'l-Kırâat**, c. I, s. 450.

muhatabın kendi aşireti kastedilmektedir. Böylece âyetin anlamı, *…herbirinizin ayrı ayrı aşireti Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgili ise…* şeklinde olur.

İkinci görüşe göre ise âyetin anlamı, *"Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz…"* şeklindedir. Daha önce de belirttiğmiz gibi Arapların cem' kelimelerini müfred, müfred kelimelerini ise cem' kelimelerinin yerine kullanmaları oldukça yaygındır. Aynı şekilde burada da müfred siğasıyla kullanılan kelime cem' anlamını içermektedir. Bundan dolayı da kelimenin cem' siğasıyla okunmasına gerek kalmamaktadır.[121]

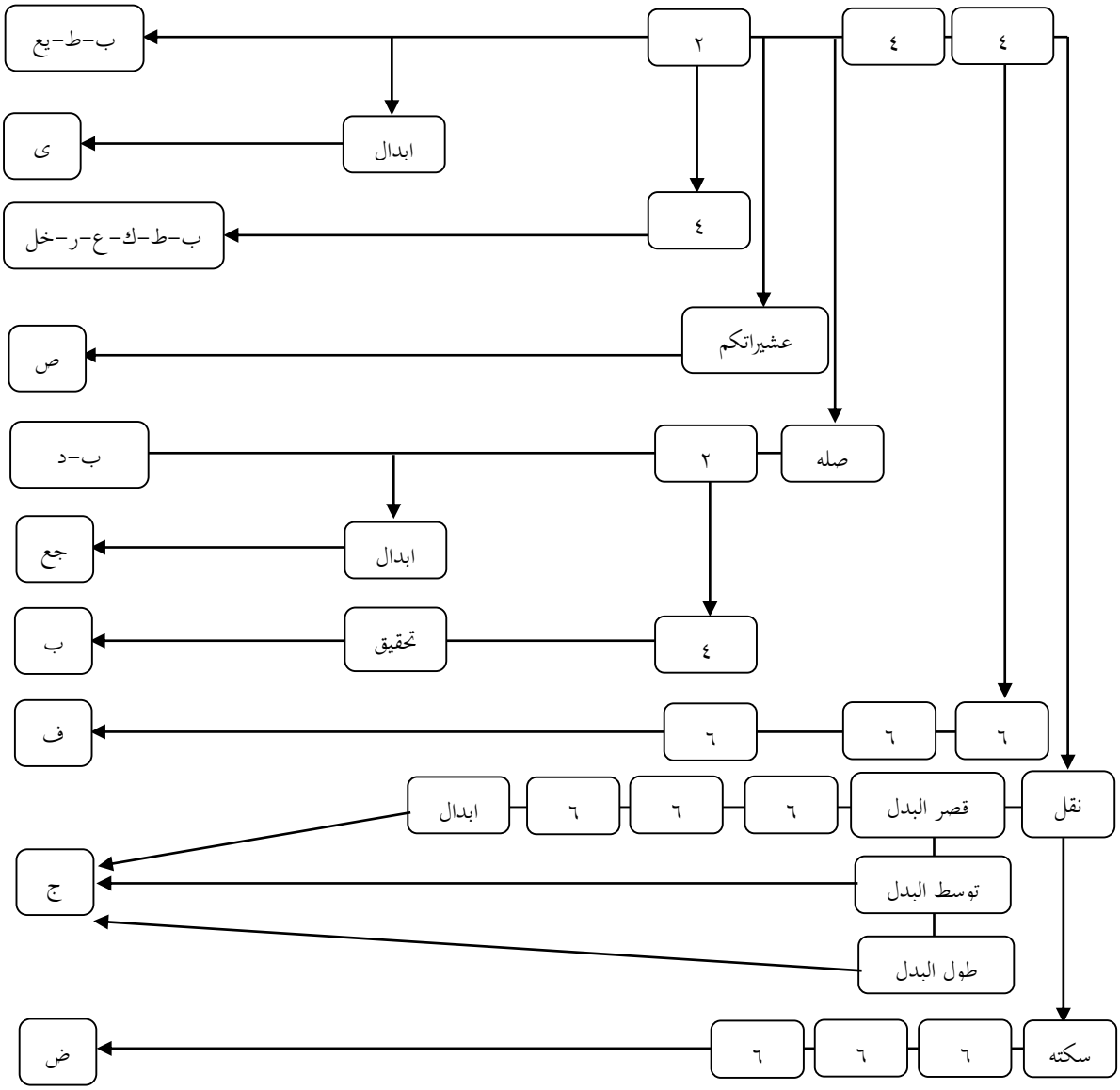
Bu ve bir önceki âyetin nüzûl sebebi ile ilgili olarak kaynaklarda bazı rivâyetler bulunmaktadır. Buna göre Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Mekke'den Medîne'ye hicret etmeyi emrettiğinde herkes babasına, kardeşine, hanımına vs. hicret ile emrolunduğu haberini verdi. Bunun üzerine kimisi bunu benimseyip hemen toparlanmaya başlarken kimisinin ise hanımı, ailesi veya çocukları onların hicret etmesine razı olmadı. Kimisi hicret etti kimisi ise anne-baba, evlat veya mallarından dolayı hicret etmedi. İşte bunun neticesinde geride kalanlar hakkında bu âyetler nâzil oldu.[122]

Bir taraftan kaynaklarda bu rivâyet geçerken diğer taraftan da Tevbe sûresinin Mekke'nin fethinden sonra nâzil olduğunu, dolayısıyla bu âyetlerin hicret ile ilgili olarak inmiş olma ihtimalinin olmadığını savunan başka görüşler bulunmaktadır. Bu görüş sahiplerine göre bu âyetler, Allah'ın müminlere müşriklerden berî olmalarını emrettikten sonra, bazı Müslümanların bunun zor olduğu düşünmeleri ve Peygamber (s.a.v.) Efendimize giderek ya Rasulellah, biz nasıl onlarla ilişkilerimizi tümden keselim, aralarında akrabalık bağlarımız ve mal mülk ilişkilerimiz olanlar var, demeleri üzerine nâzil olmuştur. [123]

[121] Fârisî, **el-Hucce**, c. IV, s. 180; Muhammed Muhammed Salim Muhaysin, **el-Kırâat ve Eseruha fi Ulumi'l-Arabiyye**, Mektebetu Külliyati'l-Ezheriyye, Kâhire 1984, c. I, s. 289; Salim Muhaysin, **el-Hadî**, c. II, s. 276.
[122] Vahidî, **Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân**, s. 245.
[123] Râzî, **Mefâtihü'l-Ğayb**, c. XVI, s. 16.

Yirmidördüncü âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

2.2.1.6 Otuz Yedinci Âyet (يُضَلُّ) Kelimesi

Tevbe sûresi otuz yedinci ayette üzerinde çalışacağımız kelime يُضَلُّ kelimesidir. Bu kelime kırâat âlimleri tarafından farklı şekillerde okunmuştur.

Ayetin yazılışı:

(إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ)

Ayetin anlamı:

"Haram ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki bununla inkâr edenler saptırılır. Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uygun getirip böylece Allah'ın haram kıldığını helâl kılmak için haram ayı bir yıl helâl, bir yıl haram sayıyorlar. Onların bu çirkin işleri, kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah, inkârcı toplumu doğru yola iletmez" [124]

Âyette geçen يُضَلُّ kelimesinin okuyuşuyla ilgili olarak kırâat âlimleri arasında okuyuş farklılığı bulunmaktadır. Bunlardan Hafs (ö. 180/796) , Hamza (ö. 156/773), Kisâî (ö. 189/805) ve Halef (ö. 229/844) bu kelimeyi if'âl bâbının muzâri' mechûl siğası olarak يُضَلُّ şeklinde okumaktadırlar. İmâm Yakûb (ö. 205/821) bu kelimeyi if'âl bâbının muzâri' ma'lûm siğası olarak يُضِلُّ şeklinde okumakta, diğer kırâat âlimleri ise sülasî mucerred ikinci babın muzâri' siğası olarak يَضِلُّ şeklinde okumaktadırlar.[125]

Bu kelimeyi if'âl bâbının muzâri' mechûl siğası olarak يُضَلُّ şeklinde okuyanlar, kelimeden sonra gelen بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا cümlesinin onun nâib-i fâili olduğunu vurgulamaktadırlar. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olmaktadır, *"Haram ayları*

[124] Tevbe 9/37.

[125] Ezherî, **Meâni'l-Kırâat**, c. I, s. 453; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulğanî ed-Dimyâtî, **İthâfu Fudelâi'l-Beşer fi'lKırâati'l-Erbeati Aşer,** Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006, s. 303; İbn Haleveyh, **el-Hucce**, s. 175.

ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki bununla inkâr edenler saptırılır". Bu kırâata göre sapma olayının fâili bilinmemeketedir.

Kelimeyi if'âl bâbının muzâri' malûm siğası olarak يُضِلُّ şeklinde okuyanlar ise, bu cümleye iki şekilde i'râb verilebileceğini savunmaktadırlar. Birincisi, kelimeden sonraki cümlenin kelimenin fâili olduğu şeklindedir. Onlara göre kelimenin mef'ûlü hazf olunmuş " النَّاسَ " yani insanlar veya " أتباعهم " yani kendilerine tabi olanlar kelimeleri olabilir. Buna göre âyetin anlamı "*Harâm ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki bununla inkâr edenler insanları (kendilerine tabi olanları) saptırır"* şeklinde olmaktadır. İkinci görüşe göre ise kelimenin fâili Allah'a raci' müstetir zâmir olup mef'ûlü ondan sonraki cümledir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır; *"Haram ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki bununla Allah, inkâr edenleri saptırır"*. Fiilin içindeki müstetir zamirin Şeytân'a raci' olabileceği de bildirilmiştir.[126] Buna göre âyetin anlamı şöyle olur; *"Harâm ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki bununla Şeytân, inkâr edenleri saptırır"*

Bu kelimeyi sülasî mücerred muzâri' ma'lûm siğası olarak يَضِلُّ şeklinde okuyanlar da ondan sonraki cümlenin onun fâili olduğunu söylemektedirler. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur, *"Haram ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki bununla inkâr edenler sapar."*[127]

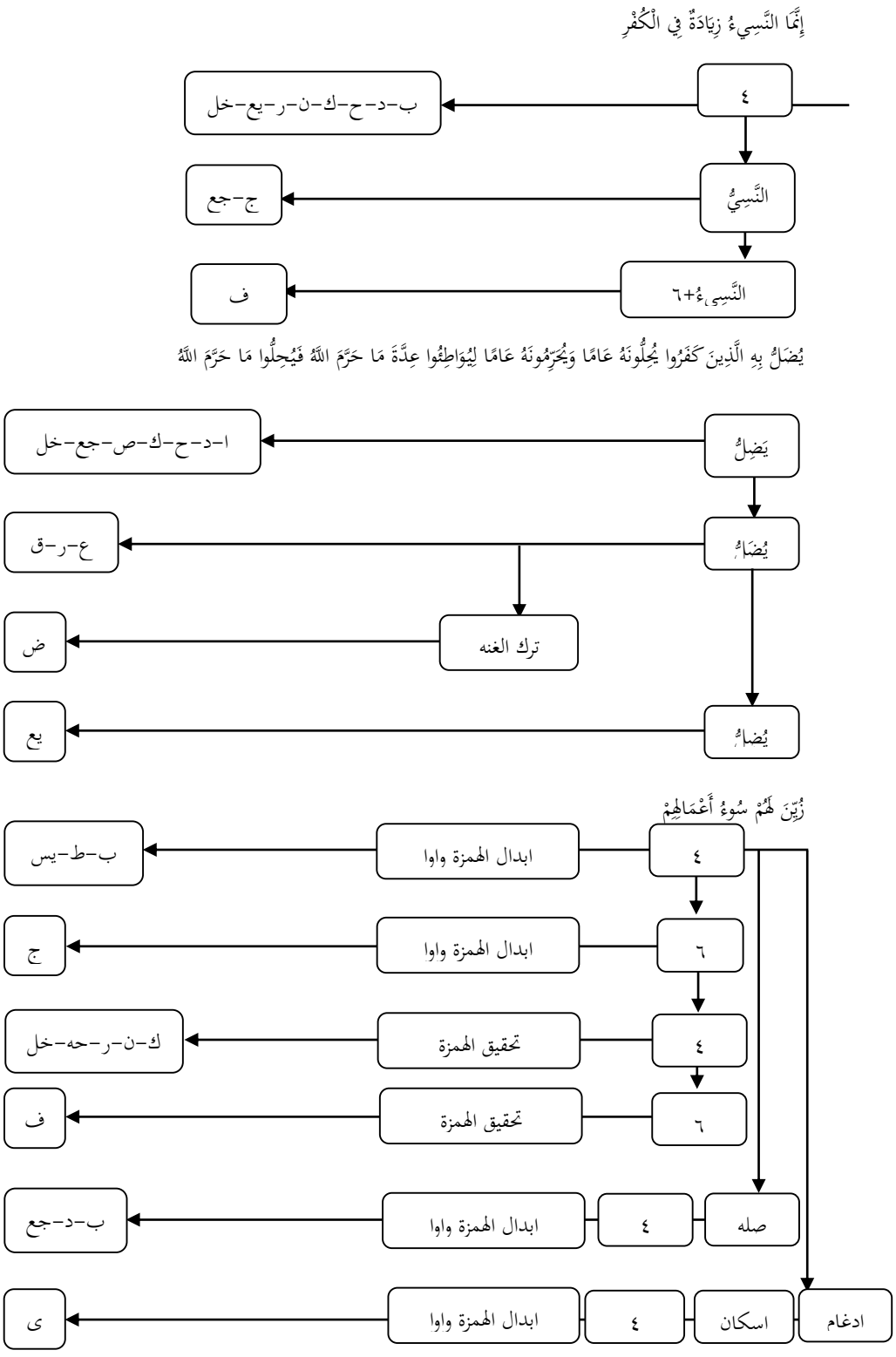
Görüldüğü gibi bu kelimenin üç şekilde de okunması halinde cümlenin asıl anlatmak istediği inkâr edenlerin sapması değişmemektedir. Birinci okuyuş şekline göre inkâr edenler Allah (c.c.) tarafından saptırılır. İkinci görüşe göre inkâr edenler başkalarını saptırır ki onlar sapmadan başkalarını saptırmazlar. Üçüncü görüşe göre ise inkâr edenlerin kendileri saparlar. Her üç okuyuş şeklinde de inkâr edenlerin sapması kesin olarak görünmektedir.

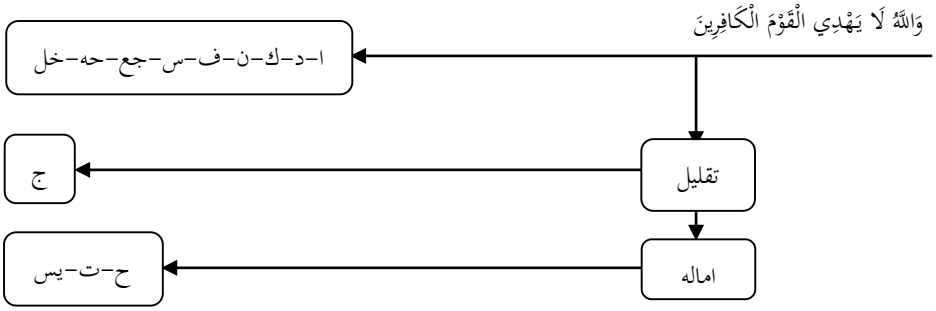
---

[126] Abdullah b. Hüseyin el-Akberî, **et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân**, Ali Muhammed el-Bicâvî (Tah.), Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, Kâhire t.siz, c. II s. 643.

[127] Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd el-Beğavî, **Meâlimü't-Tenzîl fi Tefsîri'l-Kur'ân**, Dâru Tayyibe, Riyâd 1997, c. IV, s. 47; Ebû'l-Abbâs, **ed-Dürru'l-Mesûn,** c. VI, s. 47.

Otuzyedinci âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

2.2.1.7 Kırkıncı Âyet (كَلِمَةُ) Kelimesi

Bu ayette كَلِمَةُ kelimesi üzerinde duracağız. Bu kelimenin farklı şekillerde okunmasıyla ayetin anlamı da değişmektedir.

Ayetin yazılışı:

(إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)

Ayetin anlamı:

"Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber" diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." [128]

Âyette geçen ikinci كَلِمَةُ kelimesi kırâat âlimleri tarafından farklı şekillerde okunmuştur. İmâm Yakûb bu kelimeyi mef'ûl olarak mansûb, diğer âlimler ise mübteda olarak merfû' okumuşlardır. Merfû' okunması durumunda kelime mübteda

[128] Tevbe 9/40.

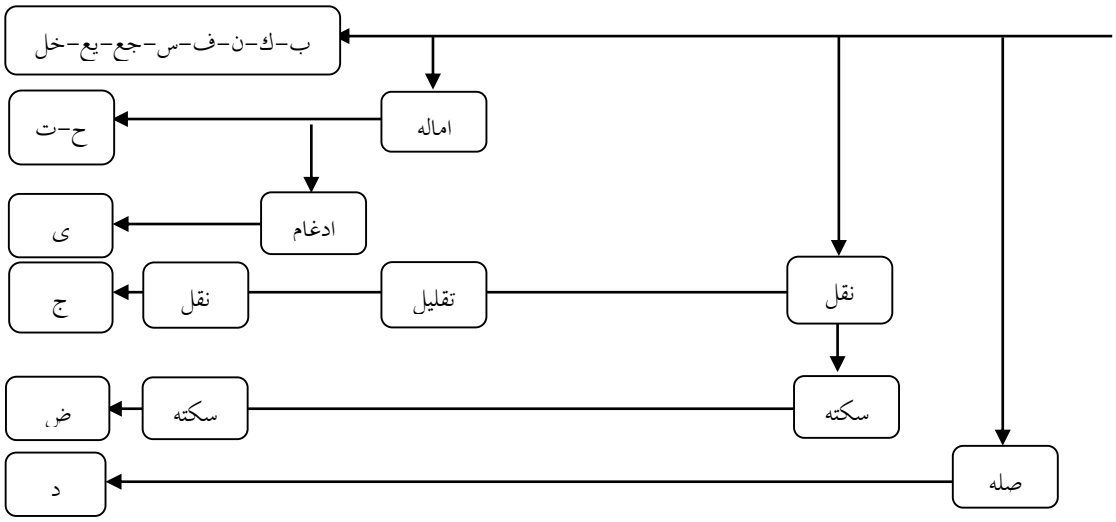
olup ondan sonra gelen هِيَ الْعُلْيَ cümlesi onun haberi olur. Mansûb okunması durumunda ise kelime daha önceki cümlede geçen جعل kelimesinin iki mef'ûlüne atıf olarak kabul edilir.

Merfû' okunması durumunda kelimenin mübteda olacağını söylemiştik buna göre cümlenin anlamı "*...Allah'ın sözü ise en yücedir*" şeklinde olur. Kelimenin mansûb okunması durumunda kelime mef'ûl olur ve cümlenin anlamı *"...Allah, sözünü en yüce kılmıştır"* şeklinde olmaktadır.[129]

Fakat Ferrâ (ö.207/822), cümlede Allah isminin zamir ile değil de açıkça telaffuz edilmiş olmasından dolayı kelimenin mansûb okunmasını tasvîb etmediğini bildirmiştir. Ferrâ'a göre böyle bir durumda Allah lafzının yerine zamir gelmesi daha uygun olacaktı. Cümlenin وَكَلِمَةَ اللَّهِ şeklinde değil de وَكَلِمَتَهُ şeklinde olması dil gramerine daha uygun düşerdi.[130]

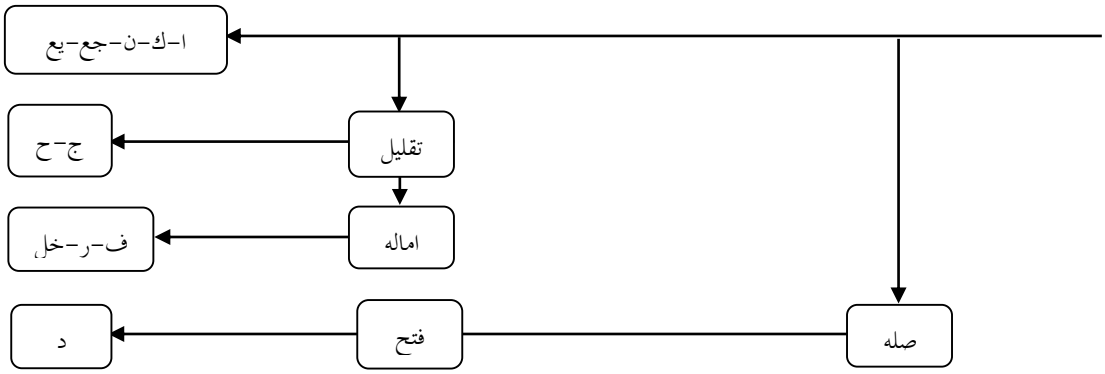
Kırkıncı âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا

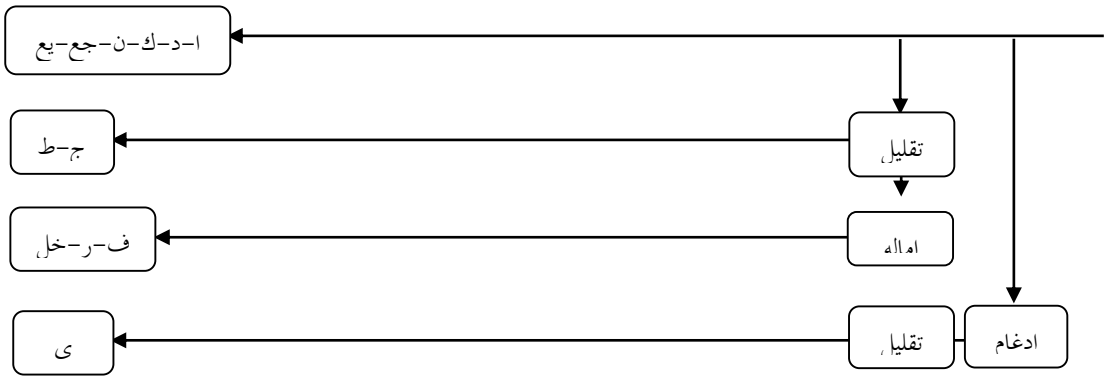

[129] Ezherî, **Meâni'l-Kırâat**, c. I, s. 454.
[130] Ferrâ', **Meâni'l-Kur'ân,** c. I, s. 438.

فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى

وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

2.2.1.8 Altmış Altıncı Âyet (نَعْفُ) ve نُعَذِّبْ) Kelimeleri

Bu ayette geçen نَعْفُ ve نُعَذِّبْ kelimelerini inceleyeceğiz. Bu kelimeler kırâat âlimleri tarafından farklı şekillerde okunmuştur.

Ayetin yazılışı:

(لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ)

Ayetin anlamı:

"*Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, (sözde) îmân ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz. İçinizden (tövbe eden) bir zümreyi affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azâb edeceğiz*". [131]

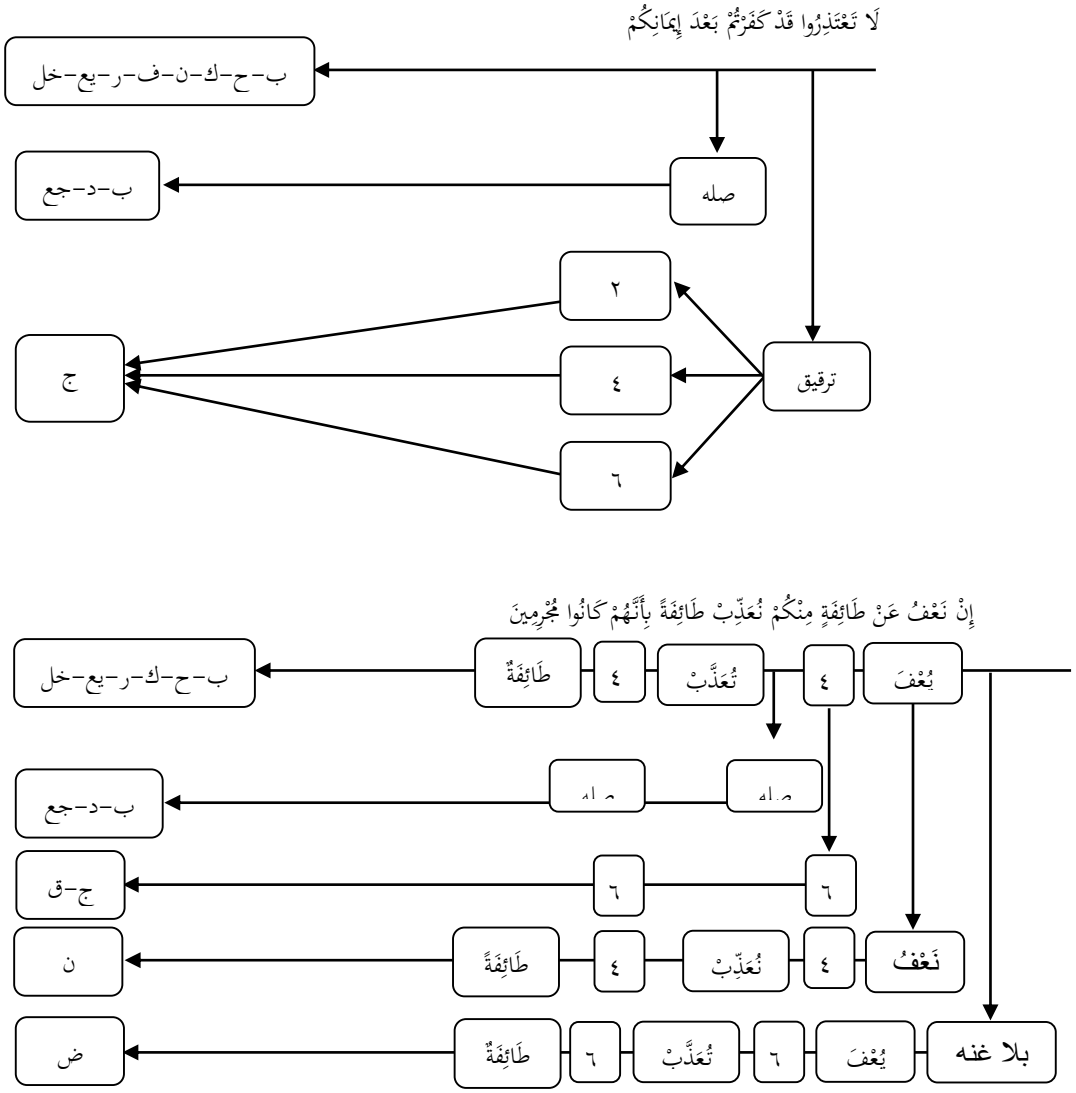
Âyette geçen نَعْفُ ve نُعَذِّبْ kelimelerini Kırâat imâmlarından Âsım (ö. 127/ 745) نَعْفُ kelimesini meftûh nûn ve mazmûm fâ harfleri ile نَعْفُ şeklinde, نُعَذِّبْ kelimesini ise mazmûm nûn ve kesreli zâl ile cezimli olarak نُعَذِّبْ şeklinde okumaktadır. Diğer kırâat âlimleri ise نَعْفُ kelimesini mazmûm yâ ve meftûh fâ ile يُعْفَ şeklinde, نُعَذِّبْ kelimesini ise mazmûm tâ ve meftûh zâl ile cezimli olarak تُعَذَّبْ şeklinde okumaktadır.[132]

Âsım (ö. 127/ 745) kırâatına göre bu iki fiilin malûm sığası olarak okunması durumunda, Allah (c.c.) eylemin kendisi tarafından gerçekleştirileceği haberini vermiş olmaktadır. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur, *"Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, îmân ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz. İçinizden bir zümreyi affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azâb edeceğiz"*. Görüldüğü gibi Allah (c.c.) burada affetme ve azâb etme eylemlerinin kendisi tarafından gerçekleştirileceğini bildirmektedir. Dolayısıyla burada eylemin fâili bilinmektedir.

Diğer kırâat âlimlerine göre, bu iki kelime mechûl sığası olarak okunduğu takdirde ise eylemin fâili kesin olarak belirtilmemiş olur. Böylece bu kırâata göre âyetin anlamı şöyledir; *"Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, îmân ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz. İçinizden bir zümre affedilse bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azâb edileceketir"*.[133]

[131] Tevbe 9/66.
[132] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c. II, s. 280; İbn Haleveyh, **el-Hucce**, s. 176.
[133] Ezherî, **Meâni'l-Kırâat**, c. I, s. 459.

Altmışaltıncı âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

2.2.1.9 Doksanıncı Âyet (الْمُعَذِّرُونَ) Kelimesi

Bu ayette üzerinde çalışma yapacağımız kelime الْمُعَذِّرُونَ kelimesidir. Bu kelimeyi kırâat âlimleri farklı şekillerde okumuşlardır.

Ayetin yazılışı:

(وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ)

Ayetin anlamı:

"*Bedevîlerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Resûlüne yalan söyleyenler ise (*mazeret bile belirtmeden*) oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir azâb isabet edecektir*". [134]

Âyette geçen الْمُعَذِّرُونَ kelimesi kırâat âlimleri tarafından iki farklı şekilde okunmaktadır. İmâm Yakûb (ö. 205/821) bu kelimeyi ayn harfini sâkin, zâl harfini de şeddesiz olarak المِعْذِرُونَ şeklinde, diğer kırâat âlimleri ise ayn harfini meftuh, zâl harfini de şeddeli olarak الْمُعَذِّرُونَ şeklinde okumaktadır.[135]

Yakûb kırâatına göre okunması durumunda kelimenin anlamı "*mazeretleri olanlar*" veya "*çokça mazeret öne sürenler*" demektir. [136] Buna göre burada bedevîlerden gerçekten mazereti olanların Tebük savaşına gitmemek için izin istemeye geldikleri bildirilmektedir.

Diğer kırâatlara göre okunması durumunda ise kelimenin anlamı "*mazeretleri olduğunu iddia edenler*" demektir. Buna göre mazeretleri olduğunu iddia edenlerin izin istemeye geldikleri bildirilir. Bu kırâata göre Tebük savaşına gitmemek için izin

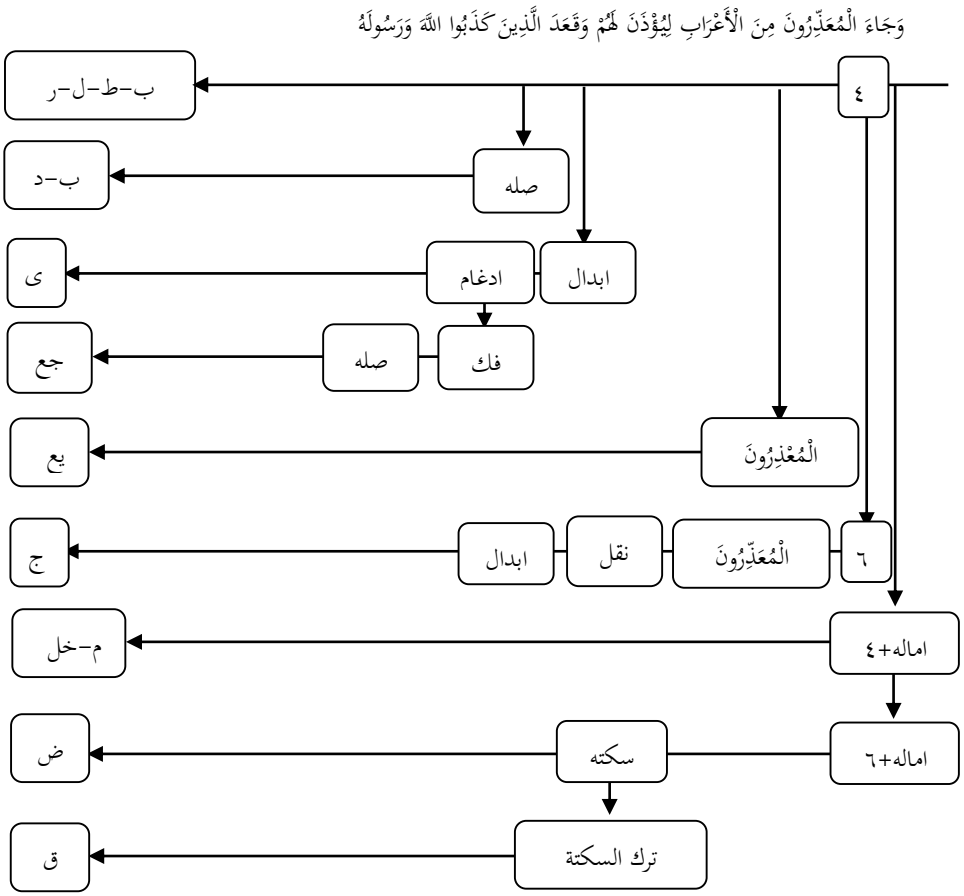
[134] Tevbe 9/90.
[135] Dimyâtî, **İthâfu Fudelâi'l-Beşer,** s. 305; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c. II, s. 280.
[136] Beğavî, **Meâlimü't-Tenzîl,** c. IV, s. 83.

isteyenlerin mazeretleri olabileceği gibi hiçbir mazeretleri olmadığı halde de izin istemeye gelmiş olabilirler.[137]

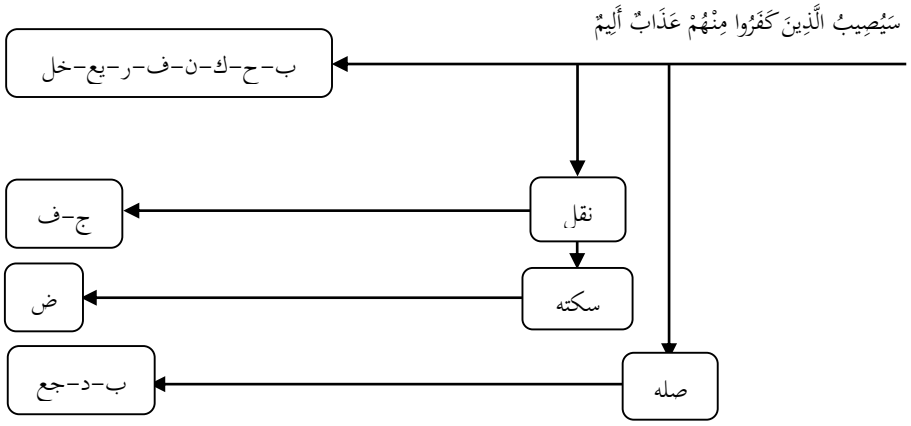
Şimdi her iki okuyuşa göre âyetin anlamına bakalım. Yakûb kırâatına göre âyetin anlamı; "*Bedevîlerden mazereti olanlar kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah ve resulüne yalan söyleyenler de oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir azâb erişecektir*".

Âyetin diğer kırâatlara göre anlamı; "*Bedevîlerden mazereti olduğunu iddia edenler kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah ve resulüne yalan söyleyenler de oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir azâb erişecektir*".

Doksanıncı âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

[137] Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân**, c. II, s. 464; İbn Zencele, **Hüccetü'l-kırâat,** s. 321; Ezherî, **Meâni'l-Kırâat**, c. I, s. 460.

2.2.1.10 Doksan Sekizinci Âyet (السَّوْءِ) Kelimesi

Ayette geçen السَّوْءِ kelimesi kırâat âlimleri tarafından farklı şekillerde okunmuştur. Bundan dolayı bu bölümde السَّوْءِ kelimesi üzerinde duracağız.

Ayetin yazılışı:

(وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَماً وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)

Ayetin anlamı:

"*Bedevîlerden öyleleri vardır ki, (Allah yolunda) harcayacakları şeyi bir zarar sayar ve (bundan kurtulmak için) size belâlar gelmesini beklerler. Kötü belâlar kendi başlarına olsun. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir*". [138]

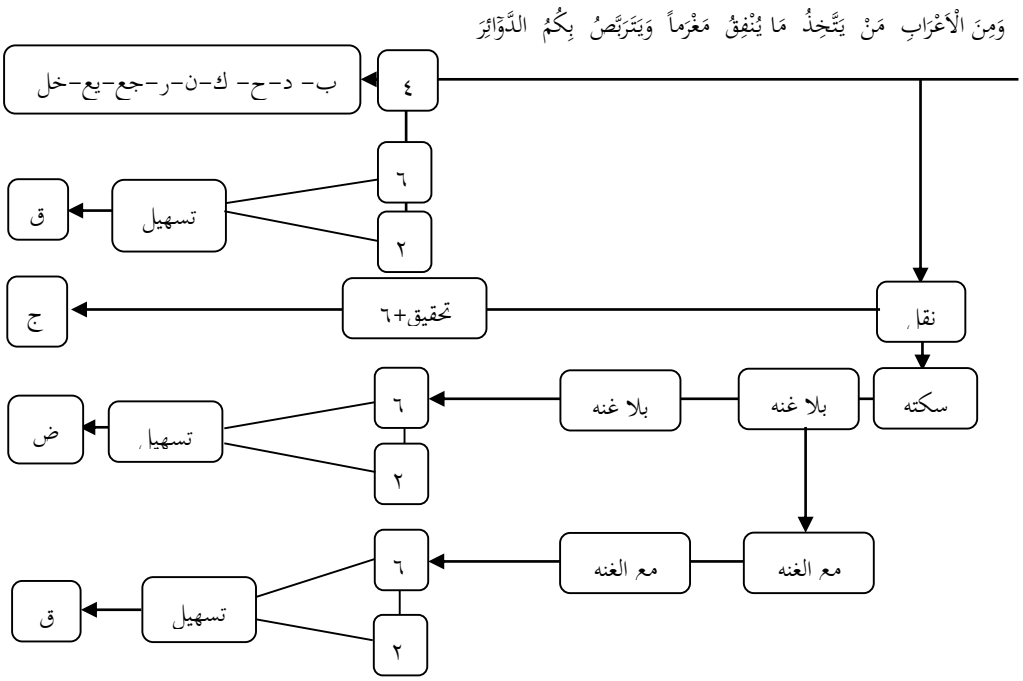
Bu kelime kırâat âlimleri tarafından iki farklı şekilde okunmuştur. İbn Kesîr (ö.120/738) ve Ebû Amr (ö.154/771) hem bu kelimeyi hem de Fetih sûresi altıncı âyette geçen buna benzer kelimeyi sîn harfini mazmûm, vâv harfini ise sâkin olarak دَائِرَةُ السُّوْءِ şeklinde, diğer kırâat âlimleri ise her iki kelimeyi de sîn harfini meftûh, vâv harfini ise cezimli olarak دَائِرَةُ السَّوْءِ şeklinde okumuşlardır.[139]

[138] Tevbe 9/98.
[139] Dimyâtî, **İthâfu Fudelâi'l-Beşer,** s. 306.

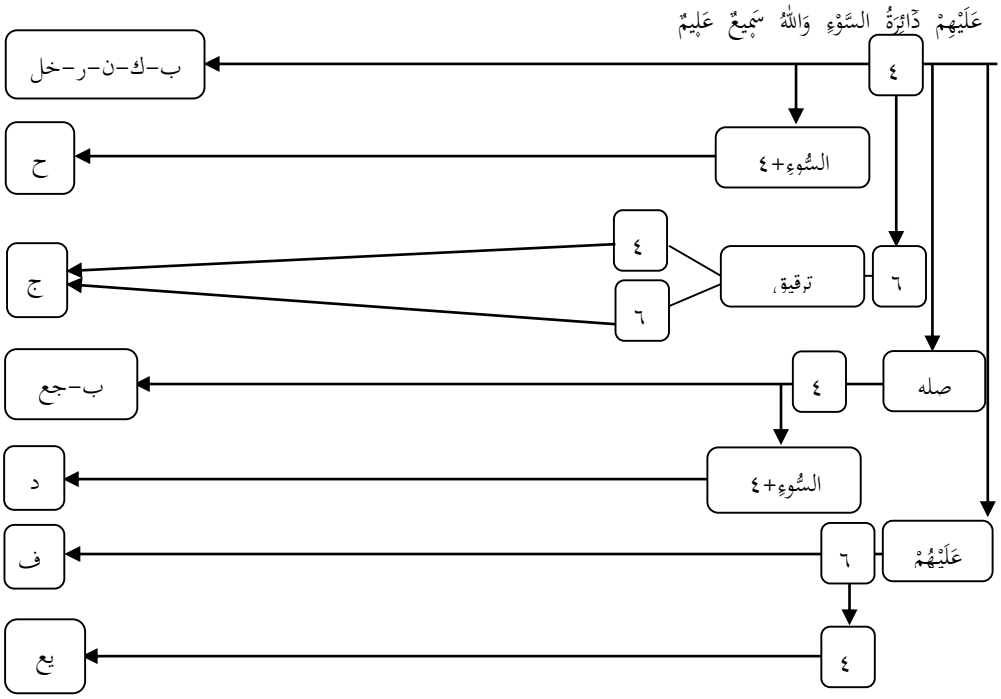
Her iki şekilde de kelimenin anlamının değişmediğini bildirenler olduğu gibi kelimenin okunuş şekline göre anlamının da değiştiğini bildirenler de olmuştur. Buna göre birinci kırâata göre okunduğunda kelimenin hezimet, azâb, belâ, şer ve zarar anlamında olduğu, ikinci kırâata göre okunduğunda ise kelimenin fesâd ve helâk anlamı aldığı bildirilir.[140] Birinci kırâata göre âyetin anlamı; "*Bedevîlerden öyleleri vardır ki,* (Allah yolunda) *harcayacakları şeyi bir zarar sayar ve* (bundan kurtulmak için) *size belâlar gelmesini beklerler. Kötü belâlar kendi başlarına olsun. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*"

İkinci kırâata göre anlam verilmek istenildiğinde ise buradaki belâ kelimesi yerine fesâd veya helâk kelimesi kullanılır. Buna göre âyetin anlamı, "*Bedevîlerden öyleleri vardır ki,* (Allah yolunda) *harcayacakları şeyi bir zarar sayar ve* (bundan kurtulmak için) *size belalar gelmesini beklerler. Kötü fesâd/helâk kendi başlarına olsun. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir*" şeklinde olur.

Doksansekizinci âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

[140] Sâlim Muhaysin, **el-Kırâat ve Eseruha fi Ulumi'l-Arabiyye**, c. I, s. 167; Ebû A'la Ahmed el-Kirmânî, **Mefatihü'l-Eğânî fi'lKırâati ve'l-Meânî**, Abdulkerim Mustafa (Tah.), Dâru İbn Hazm, Beyrut 2001, s. 199; Dimyâtî, **İthâfu Fudelâi'l-Beşer,** s. 306.

2.2.1.11 Yüzüncü Âyet (وَالْأَنْصَارِ) Kelimesi

Bu ayette kırâat âlimleri tarafından farklı şekillerde okunan iki kelime bulunmaktadır. Bunlar وَالْأَنْصَارِ ve تَحْتَهَا kelimeleridir. Yalnız biz bu iki kelimeyi iki farklı başlık altında inceleyeceğiz.

Ayetin yazılışı:

(وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ)

Ayetin anlamı:

"*İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensâr ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır*".[141]

[141] Tevbe 9/100.

Bu kelimeyi kırâat imâmlarından Yakûb (ö. 205/821) merfû' olarak وَالْأَنْصَارُ şeklinde, diğer kırâat âlimleri ise mecrûr olarak وَالْأَنْصَارِ şeklinde okumuşlardır.[142]

Merfû' kırâata göre kelime mübteda veya وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ cümlesine atıf olur. Mecrûr kırâata göre ise kelime مِنَ الْمُهَاجِرِينَ cümlesine atıftır.[143]

Merfû' kırâata göre âyetin anlamı şöyledir, *"İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler, ensâr ile iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır*".

Mecrûr kırâata göre ise âyetin anlamı şöyledir, *"İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensâr ile iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır*".

Görüldüğü gibi merfu' kırâata göre İslâmı ilk kabul eden muhâcirler, ensâr ve iyilikle onlara uyanlar olmak üzere üç şekilde sınıflandırma yapılmıştır. Mecrûr kırâata göre ise İslâmı ilk kabul eden muhâcir ve ensâr ile iyilikle onlara uyanlar olmak üzere iki çeşit sınıflandırma yapılmıştır.

Birinci kırâata göre *"...Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır*" cümlesinin muhatabı, İslâmı ilk kabul eden muhâcirler, ensârın tümü ve iyilikle onlara uyanlar iken, ikinci kırâata göre ise bu cümlenin muhatabı İslâmı ilk kabul eden muhâcirler ve ensâr ile iyilikle onlara uyanlardır.

İkinci kırâata göre Ensârın sadece ilk Müslüman olanları *"...Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır"* cümlesinin muhatabıdır. Bu farklı okuyuşlar bunun dışında âyetin anlamında herhangi bir etki etmemektedir.

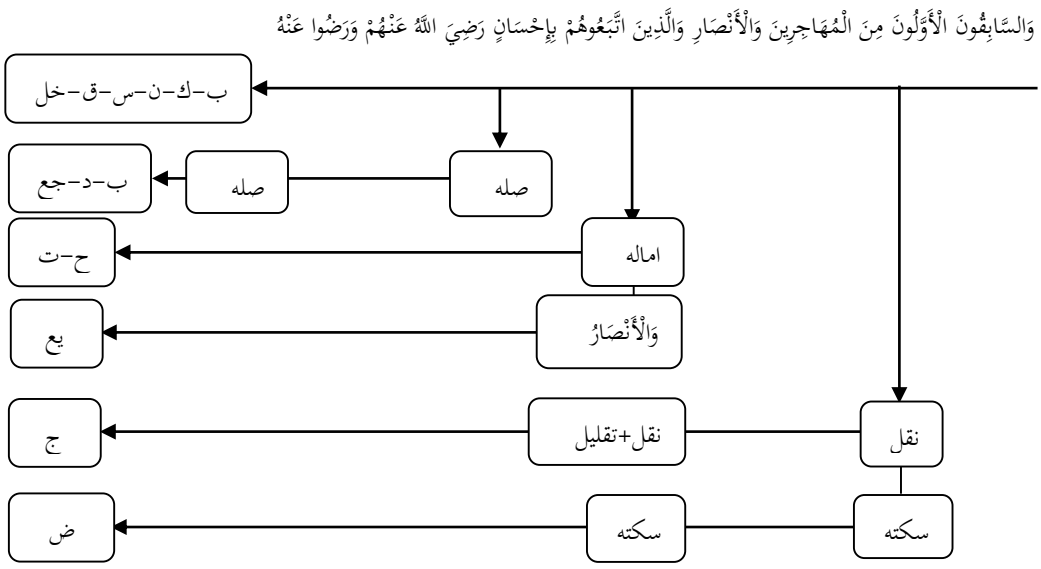
[142] Ezherî, **Meâni'l-Kırâat**, c. I, s. 462.

[143] Ferrâ', **Meâni'l-Kur'ân,** c. I, s. 450; Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân**, c.II, s. 466; İbn Ebî Meryem, **el-Mudah**, c. II, s. 602; Akberî, **et-Tibyân,** c. II, s. 657.

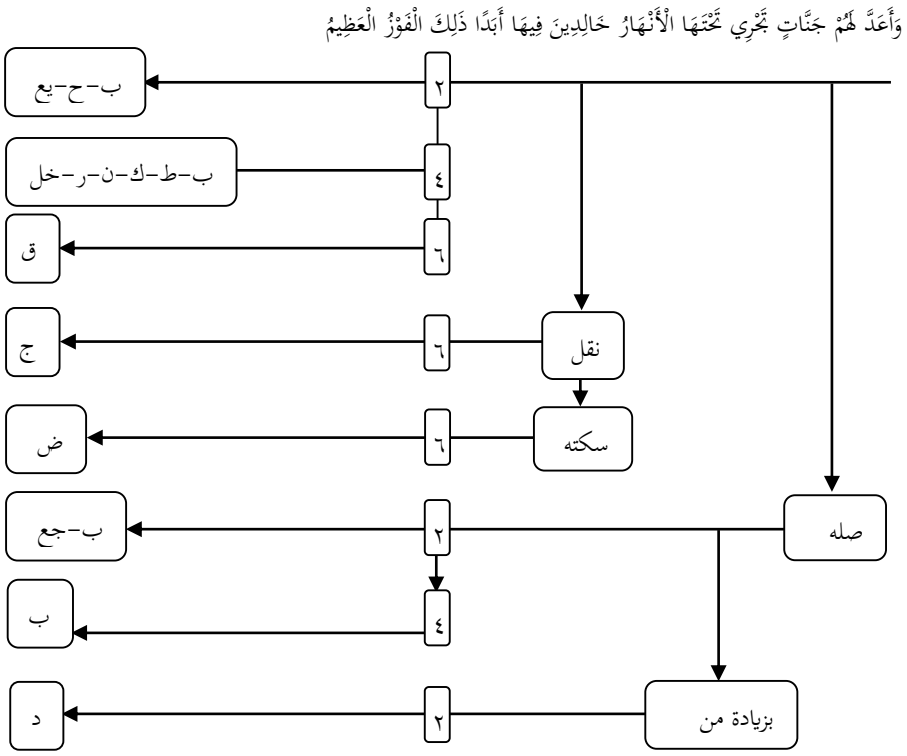
Rivâyetlere göre Zeyd b. Sâbit, Hz. Ömer'in bu âyeti vâv harfi olmaksızın (وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارُ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ) şeklinde okuduğunu görür ve doğrusunun vâv ile (وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارُ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ) şeklinde olması gerektiğini söyler. Hz. Ömer ise kendi okuyuşunun doğru olduğunu savunur. Bunun üzerine Zeyd, Mü'minlerin Emîri daha iyi bilir der.

Daha sonra Hz. Ömer Übeyy b. Ka'b'ın çağırılmasını emreder ve ona bu âyetin nasıl olması gerektiğini sorar. Übeyy, doğrusunun Zeyd'in okuduğu gibi vâv ile (وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارُ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ) şeklinde olduğunu söyleyince Hz. Ömer, tamam öyleyse diyerek ondan sonra Übeyy gibi okumaya başlar.[144]

Yüzüncü âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

[144] Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Fedâilü'l-Kur'ân**, Mervan Atiyye-Muhsin Harabe-Vefa Takiyyüddîn (Tah.), Dâru İbn Kesir, Beyrut 1995, s. 301.

2.2.1.12 Yüzüncü Âyet (تَحْتَهَا) Kelimesi

Bir önceki başlıkta bu ayette geçen وَالْأَنْصَارِ kelimesi üzerinde durmuştuk. Bu başlık altında ise تَحْتَهَا kelimesi üzerinde durmaya çalışacağız.

Ayetin yazılışı:

(وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ)

Ayetin anlamı:

"*İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır*". [145]

[145] Tevbe 9/100.

Âyette geçen تَحْتَهَا kelimesini İbn Kesîr مِنْ harfini ilave edip mecrûr olarak مِنْ تَحْتِهَا şeklinde okumuştur. Diğer kıraât âlimleri ise مِنْ harfi olmaksızın mansûb olarak تَحْتَهَا şeklinde okumuşlardır.[146]

İbn Ebî Davûd (ö.316/928) Ebû Hâtim es-Sicistânî'den (ö. 255/869) rivâyetle bu âyette Mekke mushafında مِنْ harfinin yazılmış olduğunu, Basra mushafında ise مِنْ harfinin yazılmadığını bildirmektedir.[147] Mekke mushafı dışındaki diğer Mushaflarda bu âyette مِنْ harfinin yazılmamış olduğu hakkında ittifak vardır.[148]

تَحْتَهَا kelimesine مِنْ lafzı ilave edildiği takdirde cümleye te'kîd anlamı katar. İlave edilmediği takdirde ise cümle kısaltılmış olur. Her iki durumda da anlamda bir farklılık görünmemektedir.[149]

Bu âyetin okuyuş şeması bir önceki âyette verilmişti.

2.2.1.13 Yüz Yedinci Âyet (وَالَّذِينَ) Kelimesi

Bu ayette geçen وَالَّذِينَ kelimesi kıraât âlimleri tarafından farklı şekillerde okunmuştur. Buradaki okuyuş farklılığı vâv harfinin kelimeye ilavesi veya kelimeden hazfedilmesi şeklinde meydana gelmektedir.

Ayetin yazılışı:

(وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِداً ضِرَاراً وَكُفْراً وَتَفْرِيقاً بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَاداً لِمَنْ حَارَبَ اللهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ)

Ayetin anlamı:

---

[146] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c. II, s. 280.
[147] Ebû Bekir b. Ebî Davûd, **Kitâbü'l-Mesâhif**, Muhammed b. Abduh (Tah.), Faruku'l-Hadisiyye, Kâhire 2002, s. 154.
[148] Zürkânî, **a.g.e.**, c. I, s. 170; İbnü'l-Cezerî, **Müncidü'l-Mukriîn**, s. 18.
[149] Ezherî, **Meâni'l-Kıraât**, c. I, s. 463.

"*Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescîd yapanlar vardır. Bunlar, "Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok" diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şâhitlik eder ki bunlar mutlaka yalancıdırlar.*" [150]

Âyette geçen وَالَّذِينَ kelimesini kırâat âlimlerinden Nâfi'(ö. 169/785), İbn Âmir (ö. 118/736) ve Ebû Cafer (ö. 130/747-48) Medîne ve Şâm Mushaflarında yazılmış olduğu gibi vâv harfi olmaksızın الَّذِينَ şeklinde okumuşlardır. Diğer kırâat âlimleri ise diğer Mushaflarda yazıldığı gibi bu kelimeyi vâv harfi ilaveli olarak وَالَّذِينَ şeklinde okumuşlardır.[151]

Anlaşıldığına göre bu kelimenin farklı okunmasının nedeni, Hz. Osmân'ın çoğaltmış olduğu Mushaflardan bazılarında vâv harfinin yazılmış olup bazılarında ise yazılmamış olmasıdır.

Bu kelimeyi vav harfi ilaveli olarak وَالَّذِينَ şeklinde okuyanlar, cümlenin bir önceki âyette geçen… وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ cümlesine veya yüz birinci âyette geçen وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ cümlesine atıf olduğunu savunmaktadırlar. Buna göre âyetin meâli konunun başında verdiğimiz şekilde olmaktadır.

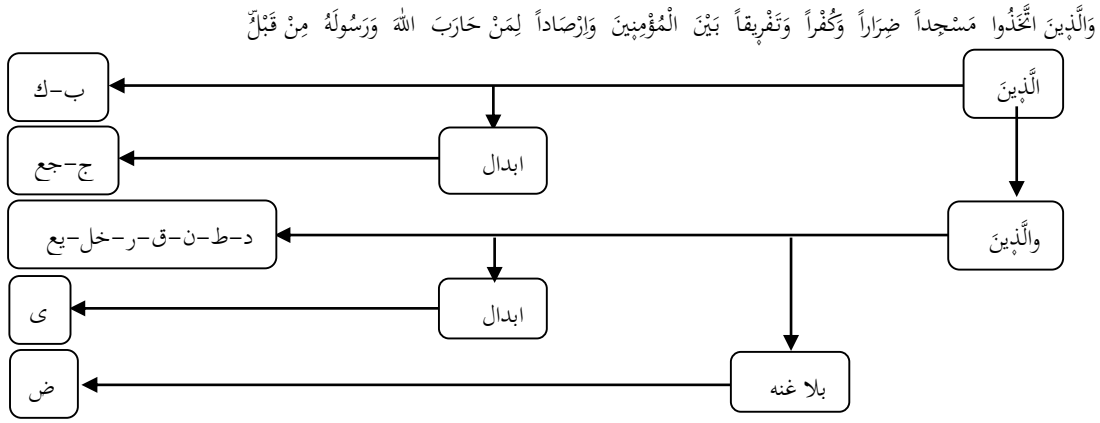
Kelimeyi vâv harfi olmaksızın الَّذِينَ şeklinde okuyanlar ise, cümlenin bir önceki âyette geçen…وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ veya yüzbirinci âyette geçen وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ cümlesine bedel olarak kabul etmektedirler. [152]

Fakat burada bahsi geçen kişiler ile bir önceki âyette bahsi geçenlerin aynı kişiler olmamasından dolayı, وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا cümlesinin وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ cümlesine bedel

[150] Tevbe 9/107.
[151] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c. II, s. 281.
[152] İbn Haleveyh, **el-Hucce**, s. 178.

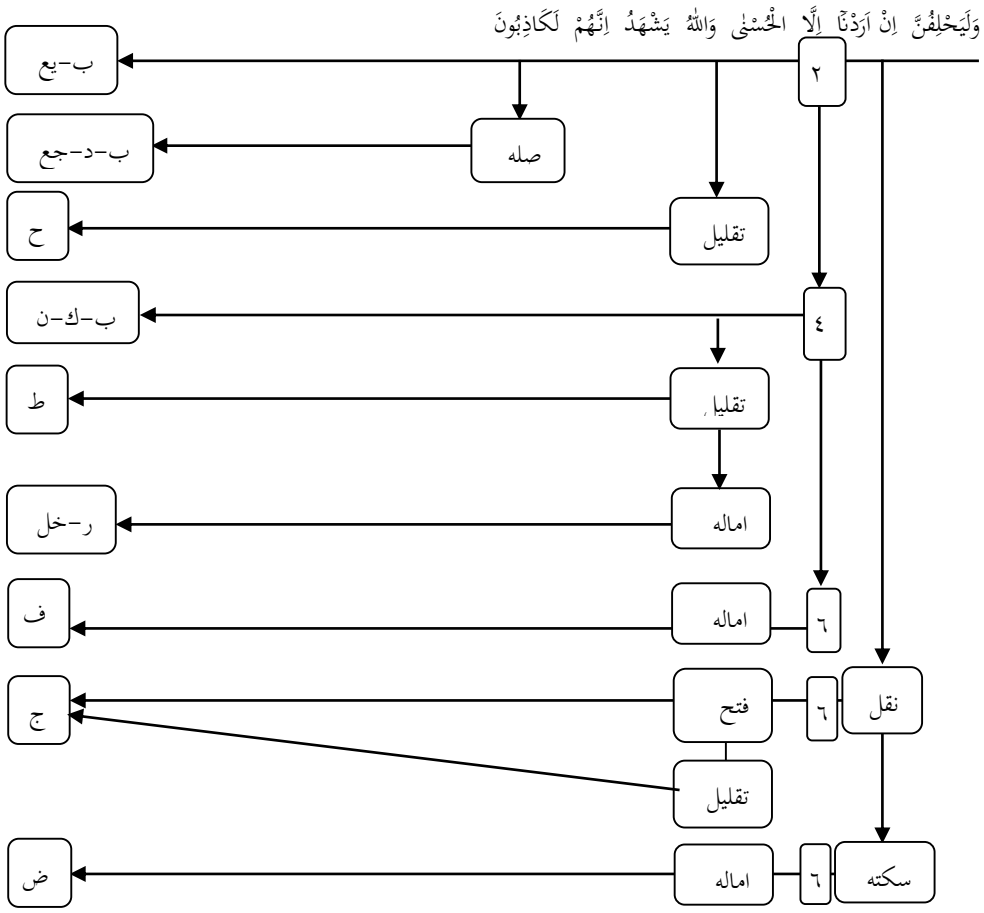
olamayacağı vurgulanmıştır.[153] وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا cümlesi vâv harfi olmaksızın okunduğunda cümlenin mübteda, أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ cümlesinin ise onun haberi olacağı da bildirilmiştir.[154]

Yüzyedinci âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

[153] Fârisî, **el-Hucce**, c. IV, s. 240.

[154] Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, **Rûhu'l-Meânî fî tefsîri'l-Ḳurâni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut H.1415, c. VI, s. 18; Akberî, **et-Tibyân,** c. II, s. 660.

2.2.1. 14 Yüz Dokuzuncu Âyet (أَسَّسَ بُنْيَانَهُ) Kelimeleri

Bu ayette üzerinde çalışacağımız iki kelime bulunmaktadır. Bunlar أَسَّسَ ve بُنْيَانُهُ kelimeleridir. Bu iki kelime farklı şekillerde okunmuştur.

Ayetin yazılışı:

(أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ)

Ayetin anlamı:

"Binasını takvâ (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) *ve O'nun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye*

yüztutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah, zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez."[155]

Âyette bu iki kelime ikişer defa geçmektedir. Kırâat âlimleri bu kelimeleri farklı şekillerde okumuştur. İmâm Nâfi'(ö. 169/785) ve İbn Âmir (ö. 118/736) her iki أَسَّسَ kelimesini de hemze harfini mazmûm, sîn harfini ise meksûr olarak mâzî mechûl siğası ile أُسِّسَ şeklinde, her iki بُنْيَانَهُ kelimelerini de nûn harfini zamme ile nâib-i fail olarak بُنْيَانُهُ şeklinde okumuşlardır. Diğer kırâat âlimleri ise her iki أَسَّسَ kelimesini de hemze ve sîn harflerini meftûh olarak mazi malûm siğası ile her iki بُنْيَانَهُ kelimelerini de nûn harfini meftûh olarak mef'ûl şeklinde okumuşlardır. [156]

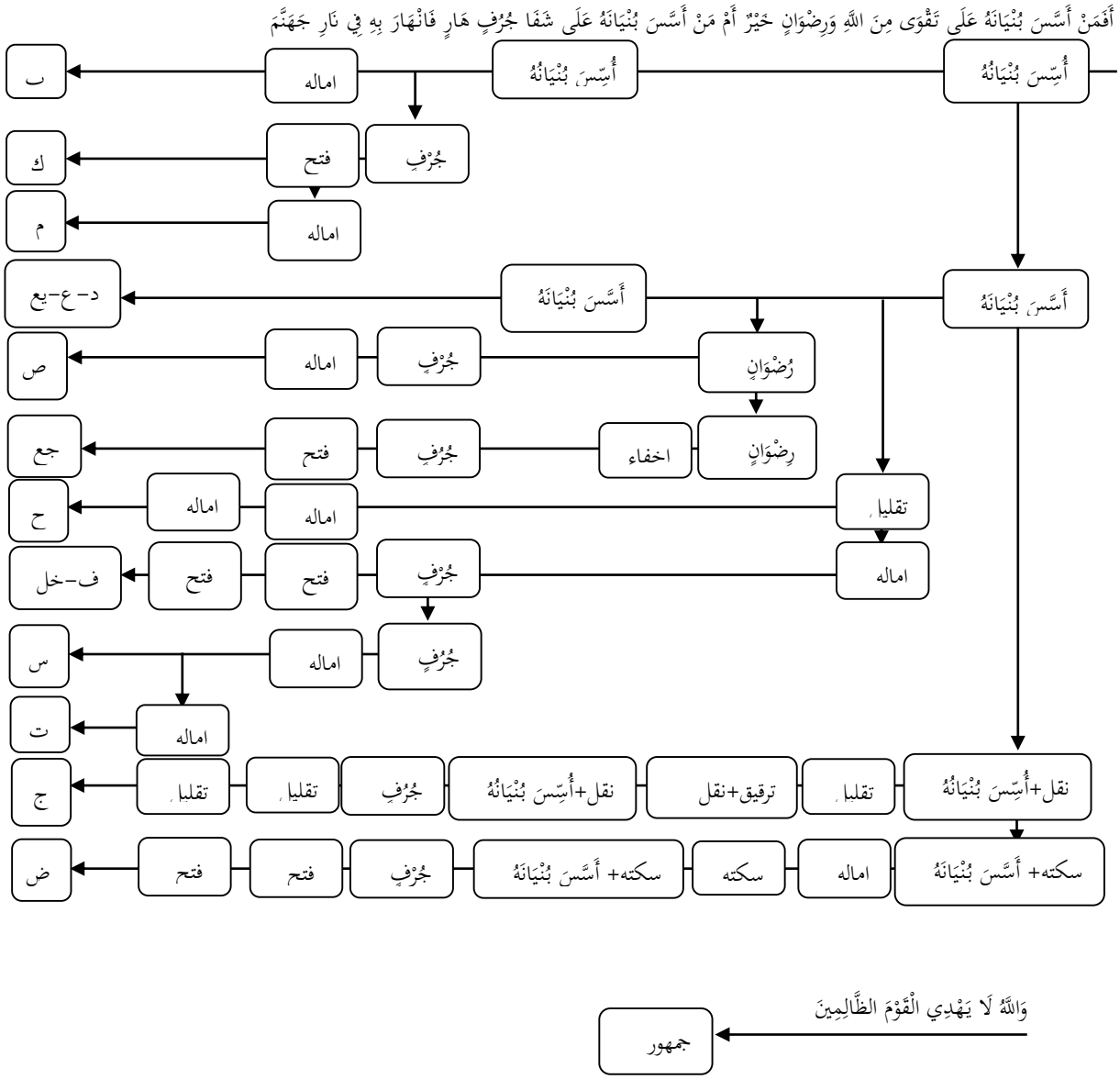
Bu iki kelime Nâfi' ve İbn Âmir kırâatına göre okunduğunda âyetin anlamı şu şekilde olmaktadır: "*Binası takva* (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) *ve O'nun rızasını kazanmak temeli üzerine kurulan kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binası çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurulup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah, zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez."*

Bu iki kelime diğer kırâat âlimlerine göre okunduğunda ise anlamı şu şekildedir: *"Binasını takva* (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) *ve O'nun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah, zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez.*

Buradaki fiil mâzî ma'lûm kipi ile okunduğunda eylemin failleri belli iken, mazi mechûl kipi ile okunduğunda ise eylemin faiili belli değildir. Mazi mechûl siğasıyla okunduğunda anlam daha geniş olup o eylemi gerçekleştiren herkes bu genellemenin içine girebilmektedir.

[155] Tevbe 9/109.
[156] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c. II, s. 281.

Yüzdokuzuncu âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

جمهور

2.2.1.15 Yüz Yirmi Altıncı Âyet (يَرَوْنَ) Kelimesi

Bu ayet Tevbe sûresinden üzerinde çalşma yapacağımız son ayettir. Bu ayette üzerinde çalışma yapacağımız kelime يَرَوْنَ kelimesidir.

Ayetin yazılışı:

(أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ)

Ayetin anlamı:

"*Görmüyorlar mı ki, onlar her yıl bir veya iki kere belâya çarptırılıp imtihan ediliyorlar. Sonra ne tövbe ederler, ne de ibret alırlar.*" [157]

Bu âyette geçen يَرَوْنَ kelimesi kırâat âlimleri tarafından farklı şekillerde okunmuştur. Hamza (ö. 156/773) ve Yakûb (ö. 205/821) bu kelimeyi تَرَوْنَ şeklinde muzâri' muhâtab siğası olarak okurken diğer kırâat âlimleri ise يَرَوْنَ şeklinde muzâri' gâib siğası olarak okumuşlardır.[158]

Ferrâ' (ö.207/822), ألا ترى kelimesinin Araplarda hayret etme durumunu ifade etmek maksadıyla, tekil ve çoğul şahıslar için kullanıldığını bildirmektedir.[159]

Kelime birinci kırâata göre okunduğunda âyetin anlamı şu şekilde olmaktadır; "*Görmüyor musunuz ki, onlar her yıl bir veya iki kere belâya çarptırılıp imtihan ediliyorlar. Sonra ne tövbe ederler ne de ibret alırlar"*

Görüldüğü gibi kelimenin تَرَوْنَ şeklinde okunmasıyla birlikte âyetin muhatapları değişmektedir. Burada âyetin muhatabı Hz. Muhammed ve onun ümmetidir. Yüce Allah Hz. Peygambere ve onun ümmetine daha önce bahsi geçen münâfıkların içinde bulundukları durumunu sormaktadır.

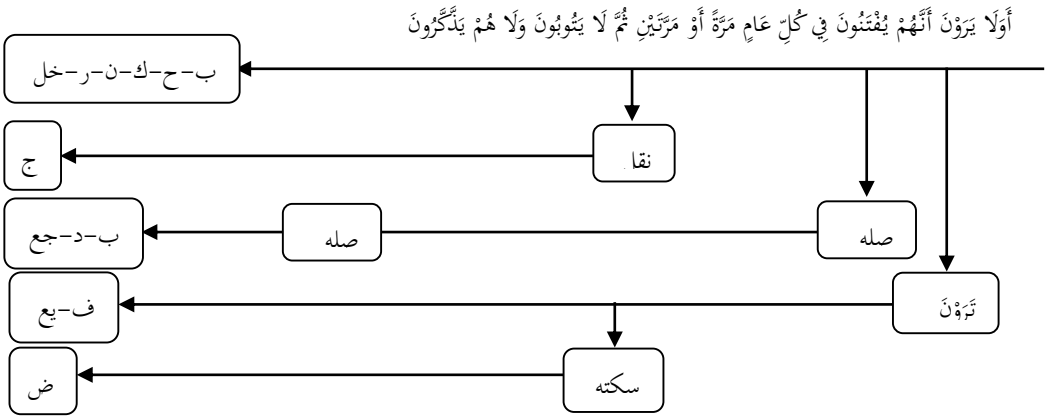
---

[157] Tevbe 9/126.
[158] İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c. II, s. 281.
[159] Ferrâ', **Meâni'l-Kur'ân,** c. I, s. 455.

İkinci kırâata göre ise âyetin anlamı şu şekildedir; "*Görmüyorlar mı ki, onlar her yıl bir veya iki kere belâya çarptırılıp imtihan ediliyorlar. Sonra ne tövbe ederler, ne de ibret alırlar.*

Bu kırâata göre muhataplar bizzat bu olayın failleri olan ve daha önce bahsi geçen münâfıklardır. Yüce Allah onlardan kendilerinin içinde bulunduğu durumu sormaktadır.[160]

Yüzyirmialtıncı âyetin Şatibiyye ve Durre Tarîklerindeki Cem' Üsûlüne Göre Okuyuş Şeması

[160] Ezherî, **Meâni'l-Kırâat**, c. I, s. 467.

2.2.2 Tevbe Sûresindeki Kırâat Farklılıkları

Çalışmamızın bu kısmında Tevbe sûresindeki farklı okunan kelimeleri bir şema halinde vermeye çalışacağız. Bilindiği gibi kırâat farklılıkları iki şekilde vuku bulmaktadır. Bunlar, usûl ve kaidelerdeki farklılıklar ile ferş diye adlandırılan kelimelerdeki farklılıklardır. Çalışmamızın genelinde olduğu gibi burada da usûl ve kaidelerden ziyade kelimelerin farklı okuyuş şekilleri üzerinde duracağız. Tevbe sûresinde okunuşu hakkında on kırâata göre ihtilaf olan bütün kelimeleri şemada vereceğiz. Şemada ilk önce kelimenin bulunduğu âyet numarasını verceğiz. Daha sonra kelimenin okunduğu şekilleri okunduğu şekliyle arapça olarak yazacağız. Kelimelerin yanlarına da kimin o kelimeyi o şekilde okuduğunu yazacağız.

Bu şemayı düzenlerken kırâat İmâmlarının Şatıbiyye ve Dürre'deki sıralamasına dikkat edeceğiz. O kitaplardaki sıralama, İmâm Nâfi'den başlayıp İmâm Halef ile bitmektedir. Bu İmâmların rumuzları da vardır. Burada rumuz kullanmak daha kolay olacaktı. Fakat rumuzların anlaşılması biraz zor ve çaba gerektiren bir durum olduğu için kırâat İmâmlarının isimlerini vermeyi uygun gördük. Kelimelerin okuyuşuyla ilgili olarak gerekli gördüğümüz yerlere çok kısa olmak kaydıyla bazı bilgiler de ekleyeceğiz. Bu şemamızdaki bilgiler, kaynakça eserlerimizden derlenmiştir. Bundan dolayı her kelimenin kaynağını ayrı olarak göstermeyi gerekli görmedik.

2.2.2.2 Tevbe Sûresindeki Kırâat Farklılıkları Şeması

TEVBE SÛRESİNDEKİ KIRÂAT FARKLILIKLARI ŞEMASI		
ÂYET	KELİME	AÇIKLAMA
3	فَهْوَ	Kâlûn-Ebû Amr-Kisâî-Ebû Cafer
	فَهُوَ	Diğer Kırâat İmâmları
12	إِيمَانَ	İbn Âmir
	أَيْمَانَ	Diğer Kırâat İmâmları
17	مَسْجِدَ	İbn Kesîr-Ebû Amr-Yakûb
	مَسَاجِدَ	Diğer Kırâat İmâmları
19	سُقَاةَ–عَمَرَةَ	İbn Verdân bu kelimeleri hulf ile bu şekilde okur
	سِقَايَةَ–عِمَارَةَ	Diğer Kırâat İmâmları
21	يَبْشُرُ	Hamza
	يُبَشِّرُ	Diğer Kırâat İmâmları
21	رُضْوَانٍ	Şu’be
	رِضْوَانٍ	Diğer Kırâat İmâmları
24	عَشِيرَاتُكُمْ	Şu’be
	عَشِيرَتُكُمْ	Diğer Kırâat İmâmları

30	عُزَيْرٌ ابْنُ	Âsım-Kisâî-Yakûb
	عُزَيْرُ ابْنُ	Diğer Kırâat İmâmları
30	يُضَاهِئُونَ	Âsım
	يُضَاهُونَ	Diğer Kırâat İmâmları
36	اثْنَا عْشَرَ	Ebû Cafer
	اثْنَا عَشَرَ	Diğer Kırâat İmâmları
37	إِنَّمَا النَّسِئُ	Verş-Ebû Cafer
	إِنَّمَا النَّسِيءُ	Diğer Kırâat İmâmları
37	يُضَلُّ	Hafs-Hamza-Kisâî-Halef
	يُضِلُّ	Yakûb
	يَضِلُّ	Diğer Kırâat İmâmları
38	قِيلَ	Hişâm-Kisâî-Ruveys bu kelimedeki ق harfinin kesresini işmâm ile okur. Buradaki işmâm, ötre ile esre arası bir şekildedir. Bildiğimiz normal işmâm gibi değildir.
	قِيلَ	Diğer Kırâat İmâmları kelimeyi normal bir şekilde okurlar

40	كَلِمَةَ اللَّهِ	Yakûb
	كَلِمَةُ اللَّهِ	Diğer Kırâat İmâmları
53	كُرْهًا	Hamza-Kisâî-Halef
	كَرْهًا	Diğer Kırâat İmâmları
54	يُقْبَلَ	Hamza-Kisâî-Halef
	تُقْبَلَ	Diğer Kırâat İmâmları
57	مَدْخَلًا	Yakûb
	مُدَّخَلًا	Diğer Kırâat İmâmları
58	يُلْمِزُكَ	Yakûb
	يَلْمِزُكَ	Diğer Kırâat İmâmları
61	النَّبِيءَ	Nâfi’
	النَّبِيَّ	Diğer Kırâat İmâmları
61	أُذُنٌ	Yakûb
	أُذُنٌ	Diğer Kırâat İmâmları
61	رَحْمَةٍ	Hamza
	رَحْمَةٌ	Diğer Kırâat İmâmları

64	تُنْزَلَ	İbn Kesîr-Ebû Amr-Yakûb
	تُنَزَّلَ	Diğer Kırâat İmâmları
66	نَعْفُ–نُعَذِّبْ–طَائِفَةً	Âsım
	يُعْفَ–تُعَذَّبْ–طَائِفَةٌ	Diğer Kırâat İmâmları
70	رُسْلُهُمْ	Ebû Amr
	رُسُلُهُمْ	Diğer Kırâat İmâmları
72	رُضْوَانٍ	Şu’be
	رِضْوَانٍ	Diğer Kırâat İmâmları
73	النَّبِيءُ	Nâfi’
	النَّبِيُّ	Diğer Kırâat İmâmları
78	الْغِيُوبِ	Şu’be-Hamza
	الْغُيُوبِ	Diğer Kırâat İmâmları
79	يُلْمِزُونَ	Yakûb
	يَلْمِزُونَ	Diğer Kırâat İmâmları
90	الْمُعْذِرُونَ	Yakûb
	الْمُعَذِّرُونَ	Diğer Kırâat İmâmları

97	دَائِرَةُ السُّوءِ	İbn Kesîr-Ebû Amr
	دَائِرَةُ السَّوْءِ	Diğer Kırâat İmâmları
99	قُرُبَةٌ	Verş
	قُرْبَةٌ	Diğer Kırâat İmâmları
100	وَالْأَنْصَارُ	Yakûb
	وَالْأَنْصَارِ	Diğer Kırâat İmâmları
100	مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ	İbn Kesîr
	تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ	Diğer Kırâat İmâmları
103	صَلَاتَكَ	Hafs-Hamza-Kisâî-Halef
	صَلَوَاتِكَ	Diğer Kırâat İmâmları
106	مُرْجِئُونَ	İbn Kesîr-Ebû Amr-İbn Âmir-Şu'be-Yakûb
	مُرْجَوْنَ	Diğer Kırâat İmâmları
107	الَّذِينَ اتَّخَذُوا	Nâfi'-İbn Âmir-Ebû Cafer
	وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا	Diğer Kırâat İmâmları
109	أَفَمَنْ أُسِّسَ بُنْيَانُهُ	Nâfi'-İbn Âmir
	أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ	Diğer Kırâat İmâmları

109	رُضْوَانٍ	Şu’be
	رِضْوَانٍ	Diğer Kırâat İmâmları
109	جُرْفٍ	İbn Âmir-Şu’be-Hamza
	جُرُفٍ	Diğer Kırâat İmâmları
110	أَنْ تَقَطَّعَ	İbn Âmir-Hafs-Hamza-Ebû Cafer-Yakûb
	أَنْ تُقَطَّعَ	Diğer Kırâat İmâmları
111	فَيُقْتَلُونَ وَيَقْتِلُونَ	Hamza-Kisâî-Halef
	فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ	Diğer Kırâat İmâmları
111	وَالْقُرَانِ	İbn Kesîr
	وَالْقُرْآنِ	Diğer Kırâat İmâmları
113	لِلنَّبِيءِ	Nâfi’
	لِلنَّبِيِّ	Diğer Kırâat İmâmları
114	إِبْرَاهَامَ	Hişâm
	إِبْرَاهِيمَ	Diğer Kırâat İmâmları
117	عَلَى لنَّبِيءِ	Nâfi’
	عَلَى النَّبِيِّ	Diğer Kırâat İmâmları

117	الْعُسُرَةِ	Ebû Cafer
	الْعُسْرَةِ	Diğer Kırâat İmâmları
117	يَزِيغُ	Hafs-Hamza
	تَزِيغُ	Diğer Kırâat İmâmları
117	رَءُفٌ	Ebû Amr-Şu'be-Hamza-Kisâî-Halef-Yakûb
	رَءُوفٌ	Diğer Kırâat İmâmları
126	تَرَوْنَ	Hamza-Yakûb
	يَرَوْنَ	Diğer Kırâat İmâmları
127	رَءُفٌ	Ebû Amr-Şu'be-Hamza-Kisâî-Halef-Yakûb
	رَءُوفٌ	Diğer Kırâat İmâmları
129	وَهْوَ	Kâlûn-Ebû Amr-Kisâî-Ebû Cafer
	وَهُوَ	Diğer Kırâat İmâmları

SONUÇ

Kırâat ilmi, "*Kur'ân yedi harf üzerine nâzil olmuştur*" hâdîsinden yola çıkılarak teşekkül eden bir ilimdir. Bu ilim, Kur'ân kelimelerinin okuyuş şekilleriyle ilgili bir ilim olması hasebiyle, Kur'ân'ın nâzil olduğu ilk günden beri İslâmî ilimler arasında yer almaktadır.

Kırâat ilminin konusu Kur'ân kelimeleridir. Kırâat ilmi bu kelimeleri iki ana başlık altında incelemektedir. Bunlardan biri kırâat ilminin kaide ve kurallarıyla ilgilenen usul bölümü diğeri ise kelimelerin yapısıyla ilgilenen ferş bölümüdür. Usûl bölümünde Kur'ân kelimelerinin edâ farklılıkları işlenir. Ferş bölümünde ise hakkında farklı okunduğuna dair rivayetler bulunan Kur'ân kelimeleri incelenir. Kırâat ilminin gayesi ise Kur'ân kelimelerinin indiği gibi muhafaza etmek ve doğru bir şekilde telaffuzünü sağlamaktır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) nâzil olan âyetleri sahabeye okurdu. Onlar da ya ezberler veya çeşitli yazı malzemeleriyle yazıya geçirirlerdi. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Kur'ân âyetlerini birçok harf ile okurdu. Sahabe, kabiliyetleri nisbetinde Kur'ân'ı Peygamber efendimizden farklı harflerle okumayı öğrenmişler ve onu farklı harflerle insanlara okutmuşlardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken Kur'ân âyetleri çeşitli yazı malzemeleri üzerine yazılmıştır. Bazı sahabenin kendilerine has Mushafları olduğu da bilinmektedir. Ama bunlar Kur'ân'ın hepsini içine alan ve Müslümanların istifade edebileceği nitelikten uzak bir seviyedeydiler. Yemâme savaşına kadar Müslümanların bütün âyetleri bir kitapta toplama zorunluluğu ortaya çıkmamıştı. Hz. Ebû Bekir,

Yemâme olayından sonra hâfızların şehîd edilmesiyle birlikte Kur'ân'ın bazı kısımlarının kaybolmasından endişe etmiş ve Kur'ân'ın cem edilmesi kararını almıştır.

Kur'ân, Hz. Ebû Bekir döneminde toplanmıştır. Yemâme olayından sonra Hz. Ebû Bekir'in Kur'ân'ı cem etme gereği duyması gibi Hz. Osmân da, çeşitli yerlere dağılan kurrâların farklı okuyuşlarını ihtilaf nedeni yapanlardan dolayı Kur'ân'ın çoğaltılmasını zorunlu görmüştür.

Sahabe, Kur'ân'ı nasıl bizzat Hz. Peygamberden (s.a.v.) öğrendiyse tabiîn de Kur'ân'ı aynı şekilde sahabeden öğrenmiştir. Tabiîn kırâat âlimlerinden Kur'ân'ı bizzat sahabeden öğrenen birçok kişi bulunmaktadır.

Kırâat ilmi tabiîn dönemiyle birlikte bir kurumsallaşma sürecine girmiştir. Bu kurumsallaşma sürecini başlatan birinci etken kırâatların birbirine karışmaya başlamış olmasıydı. İşte böyle bir zamanda zabt, rivâyet ve dirâyet sahibi bazı insanlar kırâat ilminin bu durumdan çıkmasına öncülük etmişlerdir. Bunlar kırâatların rivâyet boyutunu araştırmış ve sened zincirini oluşturmuşlardır. Koydukları kaide ve kurallarla sahîh ve şâz kırâatların birbirinden ayırt edilmesine öncülük etmişlerdir. Bu âlimler genellikle bulundukları beldelerle tanınmışlardır. Medîneli, Mekkeli, Kûfeli, Basralı veya Şâmlı olarak bilinen bu âlimler, yetişdirdikleri öğrenciler sayesinde kırâat ilminin doğru bir şekilde sonraki nesillere ulaşmasında büyük pay sahibi olmuşlardır.

KAYNAKÇA

ABDULHÂMÎD, Suâd, **Teysîru'r-Rahmân fi Tecvîdi'l-Kur'ân**, Daru İbn Hazm, Kahire 2009.

ABDULHAYY, Muhammed, **el-Kavâidü'l-Müşeccera**, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Dimaşk 2006.

ADSUSSAMİ', Ahmed Mahmud, **el-Vafî fi Keyfiyeti Tertîli'l-Kur'ân**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Byrut 2000.

AKBERÎ, Abdullah b. Hüseyin, **et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân**, Ali Muhammed el-Bicâvî (Tah.), Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire t.siz.

ALÂÜDDÎN, Ebû Bekir b. Mesûd, **Bedâiu's-Sanâi'**, Daru'Kütübi'İlmiyye, Beyrut 1986.

ALTIKULAÇ, Tayyar:

_"Verş", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.43, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

_"Kâlûn", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001.

_ "Ebû Amr", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.10, TDV Yayınları, İstanbul 1994.

_"Dûrî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c.10, TDV Yayınları, İstanbul 1994.

_"Verrâk", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 43, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

ÂLÛSÎ, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî, **Rûhu'l-Meânî fî tefsîri'l-Ḳurâni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut H.1415.

BEĞAVÎ, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd, **Meâlimü't-Tenzîl fi Tefsîri'l-Kur'ân**, Daru Tayyibe, Riyad 1997.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed, **el-Câmiu's-Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

CESSÂS, Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî, **Ahkamü'l-Kur'ân**, M. Sadık Kamhâvî (Tah.), Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut H.1405.

CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, **es-Sihâh Tâcü'l-Lüğa**, Daru'l-İlim, Beyrut 1997.

DABBA', Ali Muhammed, **el-İzâe fi Beyâni Usuli'l-Kırâe**, Mektebetu'l-Ezheriyye, Kahire 1999.

DÂNÎ, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân:

_el-Beyân fi Addi Âyi'l-Kur'ân, Fargali Seyyid Arabavî (Tahkik), Daru'l-Kutubi'İlmiyye, Beytut 2011.

_Kitabu't-Teysîr fi'l-Kırâat i's-Sab', Daru İbn Kesîr, Beyrut 2013.

_Camiu'l-Beyan fi'l-Kırâat i's-Sab'i'l-Meşhûra, Daru'l-Kutubi'İlmiyye, Beytut 2012.

_el-Ahrufu's-Sab'a li'l-Kur'ân, Abdulmuheymin Tahhân (Tah.), Mektebetu'l-Menara, Mekke 1987.

DİMYATÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdulğanî, **İthâfu Fudelâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbeati Aşer,** Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.

DÜLEYMÎ, Ekrem Abdu Halife Hamad, **Cem'ü'l-Kur'ân**, Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.

EBÛ 'l-ALA, Adil b. Muhammed, **Mesâbîhu'd-Durar fi Tenâsübi Âyâti'l-Kur'âni'l-Kerîm ve's-Süver**, Camiatü'l-İslamiyye, Medîne H.1425.

EBÛ ABBÂS, Şehabüddîn Ahmed b. Yusuf, **ed-Dürru'l-Mesûn fi Ulumi'l-Kitabi'l-Meknûn**, Ahmed Muhammed el-Harrât (Tah.), Daru'l-Kalem, Dimeşk t.siz.

EBÛ BEKİR b. MUCAHİD, Ahmed b. Mûsa b. Abbâs, **Kitabü's-Sab'a fi'l-Kırâat**, Daru'l-Maarif, Kahire 1980.

EBÛ DAVÛD, Süleyman b. Necâh, **Muhtasaru't-Tebyîn li Hecâi't-Tenzîl**, Macmau Melik Fehd, Medîne 2002.

EBÛ HASAN, Ali b. Muhammed b. Sâlim, **Ğaysü'n-Naf' fil- Kırâati's-Sab'**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

EBÛ MUHAMMED, Abdullah b. Abdülmümin b. El-Vecîh b. Abdullah b. Ali, **el-Kenz fi'l-Kırâati'l-Aşr,** Dr. Hâlid el-Meşhedânî (Tah.), Mektebetü Sikafeti'd-Diniyye, Kahire 2004.

EBÛ ŞÂME, Ebü'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el Makdisî, **İbrâzü'l-Maânî min Hirzi'l-Emânî**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.siz.

EBÛ UBEYD, Kâsım b. Sellâm, **Fedailü'l-Kur'ân**, Mervan Atiyye-Muhsin Harabe-Vefa Takiyyüddin (Tah.), Daru İbn Kesir, Beyrut 1995.

el-MERÂĞÎ, Ahmed b. Mustafa, **Tefsîru'l-Merâğî**, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, Kâhire 1946.

Emânî bint Muhammed Âşûr, **el-Usûlu'n-Neyyirât fi'l-Kırâat,** Medaru'l-Vatan, Fustat 2011.

EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher; **Meâni'l-Kırâat**, Camiatü'l-Melik Suûd, Riyad 1991.

FÂRİSÎ, Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. Abdulğaffar; **el-Hucce li'l-Kurrâi's-Sab**', Bedreddin Kahveci-Beşir Cuycabî (Tah.), Daru'l-Me'mûn, Beyrut 1993.

FERRÂ', Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh; **Meâni'l-Kur'ân,** Daru'l-Misriyye, Mısır t.siz.

HABAŞ, Muhammed, **el-Kırâatu'l-Mutevâtira ve Eseruha fi'-Resmi'l-Kur'ânî ve'l-Ahkâmu'ş-Şer'iyye**, Daru'l-Fikr, Dimeşk 1999.

HUSARÎ, Mahmûd Halîl, **Ahkâmü Kirâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Mekke 1999.

İBN ÂŞÛR, Muhammed Tâhir b. Muhammed Tâhir, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Daru Tunus, Tunus 1984.

İBN EBÎ DAVÛD, Ebû Bekir, **Kitabü'l-Mesâhif**, Muhammed b. Abduh (Tah.), Faruku'l-Hâdîsiyye, Kahire 2002.

İBN EBÎ MERYEM, Ebî Abdillah Nasr b. Ali b. Muhammed; **el-Mudah fi Vucûhi'l-Kırâat i ve İleliha,** Cemaatü'l-Hayriyye, Cidde 1993.

İBN FÂRİS, Ebû Huseyin Ahmed b. Zekeriyya, **Mücmelü'l-Lüğa**, Muessesetu'r-Risale, Beyrut 1986.

İBN HALEVEYH, Ebû Abdillah Huseyn b. Ahmed; **el-Hucce fi'l-Kırâat i's-Sab',** Abdullâh Salim Mükrim (Tah.), Daru'ş-Şurûk, Beyrut 1980.

İBN KESîR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Dav' b. Kesîr, **Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-Azîm,** Daru'l-Fikr, Beyrut 1997.

İBN ZENCELE, Ebû Zür'a Abdurrahmân b. Muhammed; **Hüccetü'l-kırâat,** Said el-Afğanî (Tah.), Daru'r-Risale, Beyrut 1998.

İBNU'L-BAZİŞ, Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef, **el-İknâ' fi'l-Kırâat i's-Seb**', Daru's-Sahabe, Beyrut t.siz.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebû'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahmân b. Ali, **Saydü'l-Hâtır**, Hasan el-mesâhî (Tah.), Daru'l-Kalem, Dimeşk 2004.

İBNÜ'L-CEZERÎ, Ebü'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed:

_Tahbîru't-Teysîr fi'l-Kırâati'l-Aşr, Cem'iyyetu'l-Muhafaza Ala'l-Kur'âni'l-Kerîm, Zarka 2010.

_Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakati'l-Kurrâ, Daru'l-Kutubi'İlmiyye, Beyrut 2006.

_Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn. Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.

_Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fil-Kırâat i'l-Aşr, Enes Muhrah (Tah.), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.

_en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr, Ali Muhammed Dabbâ' (Tah.), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1960.

KADÎ, Abdülfettâh Abdülğânî:

_el-Vâfî fi Şerhi'ş-Şâtibiyye, Daru's-Selâm, Kahire 2009.

_el-Büdûru'z-Zâhira, Daru'l-Kitabü'l-Arabî, Beyrut t.siz.

KARAMAN, Hayreddin, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur'ân Yolu Türkçe Meâl Tefsîr**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2007.

KASTALLÂNÎ, Şehabüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir, **el-Müstetâb fi't-Tecvîd**, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2008.

KİRMÂNÎ, Ebû A'la Ahmed, **Mefâtihu'l-Eğânî fi'l-Kırâati ve'l-Meânî**, Abdulkerim Mustafa (Tah.), Daru İbn Hazm, Beyrut 2001.

MARİGİNÎ, Ebû İshâk İbrahim b. Ahmed b. Suleymân, **Delîlu'l-Hayrân Ala Mevridi'z-Zem'ân**, Daru'l-Hadîs, Kahire 2005.

MÂVERDÎ, Ebü'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî; **el-Hâvi'l-Kebîr fi Fikhi Mezhebi'l-İmâmi'ş-Şâfiî,** Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.

MEKKÎ b. EBÎ TÂLİB, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî:

_el-İbâne an Maâni'l-Kırâat, Abdulfettah İsmail Şelebî (Tah.), Daru Nahza, Kahire t.siz

_el-Keşf an Vücûhi'l-Kırâat ve İleliha ve Huceciha, Daru's-Sahabe, Tanta 2009

Muhammed Emin b. Abdullah, **Tefsîru Hadâiku'r-Ravhi ve'r-Reyhân**, Haşim Muhammed Ali (Tah.), Daru Tavku'n-Necât, Beyrut 2001.

Muhtaru's-Sihâh, "**Tevbe**", Daru'l-Marife, Beyrut 2005.

MUKÂTİL b.SULEYMÂN, Ebû 'l-Hasan, **Tefsîru Mukâtil b.Suleymân**, Ahmed Ferîd (Tah,), Daru'l-Kutubi'İlmiyye, Beytut 2003.

Mustafa b. Sa'd b. Abduh, **Metâlibü Ulî'n-Nühâ fi Şerhi Gâyeti'l-Müntehâ**, Mektebetü'l-İslamî, 1994.

Mücmelü'l-Lüğa, "Fadaha", Muessesetu'r-Risale, Beyrut 1986.

NASR, Atiyye Kâbil, **Gâyetü'l-Murîd fi İlmi't-Tecvîd**, Daru't-Takva, Kahire t.siz.

NÎSÂBÛRÎ, Ebû Kâsım Necmüddîn Mahmûd b. Ebî'l-Hasan, **Îcâzü'l-Beyân an Meâni'l-Kur'ân**, Hanîf b. Muhammed el-Kâsimî (Tah.), Daru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut H.1415.

ÖNEN, Hacı,

_Taberî Tefsirinin Dirayet Boyutu, Araştırma Yay., Ankara 2014.

_Kırâat İlminin Gelişme ve Sistemleşme Süreci, Diyarbakır 2015.

RÂZÎ, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn, **Mefâtihü'l-Ğayb**, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut H.1420.

Sadruddîn Muhammed b. Alâiddîn, **Şerhu'l-Akîdetü't-Tahâviyye**, Şuayb Arnavut-Abdullah Muhsin (Tah.), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1997.

SÂl, Halime, **el-Kırâat Rivâyeta Verş ve Hafs**, Daru'l-Vadih, Birleşik Arap Emirlikleri 2014.

SÂLİM MUHAYSİN, Muhammed Muhammed:

_el-Kırâat ve Eseruha fi Ulûmi'l-Arabiyye, Mektebetu Külliyati'l-Ezheriyye, Kahire 1984.

_el-Hâdî Şerhu Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr, Daru'l-Ceyl, Beyrut 1997.

SEHÂVÎ, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed, **Cemâlü'l-Kurrâ' ve Kemâlü'l-İkrâ'**, Müessesetü'l-Kütubü's-Sekâfiye, Beyrut 1999.

Seyyid Rızk et-Tavîl, **Madhal fi Ulûmi'l-Kırâat**, Mektebetu'l-Feysaliyye, Mekke 1985.

SİNDÎ, Ebû Tâhir Abdulkayyûm Abdulgafûr, **Safahât fi Ulûmi'l-Krâat**, Mektebetü'l-İmdadiye, Mekke H.1415.

SUBHÎ, Sâlih, **Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Daru'l-İlim, Beyrut t.siz.

SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed:

_el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân, Muessestu'r-Risale, Dimaşk 2011.

_Lübâbü'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzul, Müessestü'l-Kütubi's-Sekafiyye, Beyrut 2010.

ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, **Fethu'l-Kadîr**, Daru'l-Kelimü't-Tayyib, Beyrut H.1414.

TETİK, Necati, **Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Ta'lîmi**, İşaret Yayınları, İstanbul 1990.

VAHİDÎ, Ebü'l-Hasan Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî, **Esbâbü Nüzûli'l-Kur'ân**, Humeydân (Tah.), Daru'l-İslâh, Dammam 1992.

YÜSRÎ, Muhammed, **Tarîku'l-Hidaye**, Kahire 2006.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl; **Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuh**, Alemü'l-Kütub, Beyrut 1988.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, **Ma'rifetu'l Kurrâi'l-Kibar Ale't-Tabakati ve'l-A'sar**, İSAM yayınları, İstanbul 1995.

ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, **el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl**, Daru'l-Marife, Beyrut 2009.

ZERKEŞÎ, Bedrüddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, **el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Daru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1957.

Zeynuddin Ebû Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr, **Muhtaru's-Sihâh**, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1999.

ZİRİKLÎ, Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Faris, **el-A'lâm**, Daru'l-İlim, Beyrut 2002.

ZÜHRÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb, **en-Nâsihu ve'l-Mensûh**, Müessesetü'r-Risâle, Kahire 1998.

ZÜRKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm, **Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, Kahire t.siz.